Mirko Marković

O ETNOGENEZI STANOVNIŠTVA LIKE

Kao i ostale europske zemlje, tako se i Hrvatska sastoji od manjih regionalnih cjelina koje i danas nose svoja pokrajinska imena. Jedna takva hrvatska regija svakako je Lika. Njezino ime susrećemo među prvim pisanim vijestima o opstojnosti hrvatske države, a njezina pokrajinska posebnost potječe još iz daleko starijega vremena. U ovom radu bit će govora o Lici i etnogenezi njezina stanovništva od najstarijih vremena do najnovijega doba. Detaljnije je obrađeno razdoblje srednjega vijeka, a najveća pažnja obraćena je seobama stanovništva u turskom i postturskom razdoblju. Tada je ličko stanovništvo dobilo svoju današnju naseobinsku strukturu.

O Lici je do danas objavljeno nekoliko radova povijesnoga karaktera. Najpotpuniju monografiju o njezinu stanovništvu objavio je 1962. godine Stjepan Pavičić.[1] On je o Lici prikupio veliko obilje povijesne građe, ali iz nje nije izveo konačne zaključke. Drugi zapaženiji rad o naseljavanju Like do vremena Turaka objavio je 1973. godine Branimir Gušić.[2] Njegov prilog završava sa zbivanjima bez kojih je nemoguće uhvatiti svezu sa novijim stanjem. Osim toga i u tome radu nema odgovora na ključna pitanja o etnogenezi današnjega stanovništva Like, Krbave i Gacke. Očito u doskorašnjoj prošlosti nisu bila pogodna vremena da se takva pitanja iznose na dnevni red.

Kada danas govorimo o Lici, obično se pomišlja na njezin prostor kakav je uobičajen u našoj suvremenoj geografskoj znanosti. Međutim, teritorijalni pojam Like u prošlosti nije bio identičan s onim današnjim. Poznato je primjerice da je starohrvatska Lička župa zauzimala samo zemljište oko sredine Ličkoga polja, dok su ostali krajevi pripadali tadašnjim plemenskim županama Krbavi, Gackoj, Brinju, Bužanima, Hotuči, Odorju, Lapcu, Srbu i Podgorju. Za vrijeme turske vlasti bilo je na ličkom području također više administrativno–upravnih jedinica. Nakon izgona Turaka iz Like pripojeno je oslobođeno zemljište u sastav Vojne krajine. Tom prilikom podijeljen je taj kraj na Ličku i

[1] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 41, Zagreb 1962.

[2] *Gušić B.*, Naselja Like do Turaka, Lika u prošlosti i sadašnjosti, Karlovac 1973, 13–61.

Otočku regimentu ili pukovniju. Kada je u prošlom stoljeću ukinuta Vojna krajina, formirana je na tome području Ličko–Krbavska županija. Od onoga vremena počeo se stvarati teritorijalni pojam današnje Like. Postoji niz opravdanih razloga da se nekadašnja Ličko–Krbavska županija identificira sa današnjim geografskim poimanjem Like. Takvo stanovište prihvaćeno je i prilikom pisanja ovoga rada.

Uvodno je neophodno spomenuti i neke geografske posebnosti toga kraja, jer su one trajno davale biljeg svome stanovništvu. Ličko zemljište, kao što je poznato, čine brojna veća ili manja krška polja i okolno gorje. Gorsko tlo većinom je pošumljeno, no ima i dosta goleti. Zapadnu granicu Like čini izduženo gorsko bilo Velebita. Na velebitskom nadgorju pružaju se prostrani planinski pašnjaci koje su od pamtivijeka koristili primorski i podgorski stočari. Zbog toga su gospodarske veze Like i Kvarnerskog primorja vrlo stare.[3] Središnji prostor Like čini krševito Ličko polje kroz koje protječe rijeka Lika. Spomenuto polje zatvara prema istoku izduženo Ličko sredogorje. Masiv Velebita u svom sjevernom dijelu grana se u više kosa, koje ga vežu sa Ličkim sredogorjem te Malom i Velikom Kapelom. Između tih kosa pružaju se manja krška polja, Gacko, Brinjsko, Dabarsko, Krasansko, Kuterevsko i ostala. Ličko polje, zbog svoje veličine, ima u narodu svoja lokalna imena, kao Perušićko, Bilajsko, Ribničko, Medačko ili Lovinačko polje. Gračačko polje reljefno je odijeljeno od Ličkoga, a njegovi sjeverni ogranci čine Bruvanjsko i Mazinsko polje.

Drugo po veličini krško polje na području Like je Krbavsko. Ono je omeđeno južnim ograncima Male Kapele, Ličkim sredogorjem, grebenom Plješivice te masivom Kremena. Zapadno od masiva Poštaka nalaze se još dva manja krška polja, Velika i Mala Popina. Preko njih vodi stara lička prometnica prema dolini Zrmanje i dalje prema primorju. Sjeverno od Popine i istočno od planinskog grebena Plješivice pruža se gornji dio doline rijeke Une. Taj kraj smatra se također sastavnim dijelom Like. Tu su u srednjem vijeku postojale starohrvatske župe Srb, Lapac i Nebljusi.

Počeci stvaranja današnjeg reljefa ličkoga zemljišta moraju se tražiti u geološkim razdobljima nastanka čitavih Dinarida. Obzirom da su stijene toga kraja nastale od debelih naslaga vapnenca, korozivni procesi pretvorili su ih u ljuti krš. Zato današnje ličko tlo karakteriziraju krška polja, humovi, pećine, ponikve, škrape, dulibe, ponori, rijeke ponornice i sl. Zbog spomenutih fenomena krša Lika je poznata kao jedinstveni kraj u europskim razmjerima.[4] Važnu ulogu u počecima razvoja biljnoga i životinjskog svijeta Like imale su

---

[3] *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 48, Zagreb 1980, 120 i dalje.

[4] *Herak M.*, Pregled geološke građe Like, Lika u prošlosti i sadašnjosti, Karlovac 1973, 79–86.

ovdašnje paleoklimatske promjene. Tijekom pleistocena smjenjivala su se na ličkom području tri ledena doba sa interglacijalima. U ledenim dobima temperatura zraka toliko se snizila da su se na Velebitu i Plješivici stvarali manji ledenjaci. Istovremeno došlo je do spuštanja morske razine koja je u posljednjoj fazi Würma bila niža za blizu 100 metara. To znači da Velebit pred kojih 30.000 godina nije bio primorska planina već se nalazio u kopnenoj svezi s Apeninima.[5] Sve ove okolnosti imale su presudan utjecaj na pojavu ovdašnjih najstarijih ljudskih populacija. S prestankom posljednje glacijalne faze Würma, razina Jadranskog mora počela se iznova izdizati. Tako je područje današnje Like ušlo u krug najstarijih mediteranskih civilizacija.

Pojava prvih poznatih ljudskih skupina na području Like dokumentirana je paleolitskim nalazima kod Donjega Pazarišta. Tu je nađeno više grubo retuširanih kamenih klinova, koji prema načinu obrade pokazuju da pripadaju ašelenskoj kulturi.[6] To znači da su ljudi, koji su se služili tim predmetima, živjeli pred kojih 120.000 godina. To bi odgovaralo fazi risskog interglacijala. Paleolitski ljudi su tako obrađenim kamenjem rezali, bušili ili svrdlali mekše predmete koje su koristili u svakodnevnoj upotrebi. Lički krš sa brojnim pećinama bio je idealan kraj za pronalaženje prirodnih zakloništa. Da su paleolitski ljudi Like bili lovački nomadi, zaključujemo iz nalaza u Cerovačkim pećinama. Osteološki nalazi pećinskih medvjeda iz ove pećine imaju starost od oko 30.000 godina, što odgovara kraju posljednjeg würmskog glacijala.[7]

Oko 26.000 godina prije sadašnjosti počinju se na ličkom području primjećivati prve poznate promjene u ljudskim populacijama. Vjerojatno su one uslijedile sa prestankom posljednjeg ledenog doba. U to vrijeme ovdašnje starije paleolitske lovce (neandertalce) smjenjuje mlađa populacija tzv. kromanjonaca. Ta promjena nije bila popraćena većim izmjenama u načinu života. Moralo je proći još dosta vremena dok su kasnopaleolitski lovci počeli napuštati svoja pećinska skloništa i graditi prve nastambe. Važno je spomenuti da je s nastupajućim klimatskim promjenama došlo i do velikih smjena u biljnom i životinjskom svijetu. U to doba nestaje na ovom području vunastih mamuta, pećinskih medvjeda i mnogih drugih krznaša, a umjesto njih počinju se umnažati divlji papkari, ponajviše divlje koze i ovce. Velika stada divljih papkara otpočinju u to doba svoja etapna godišnja kretanja u potrazi za ispašom. Ljeti su ona pasla po planinskim pašnjacima Velebita i Plješivice, a

---

[5] *Šegota T.*, Paleoklimatske i paleogeografske promjene. Praistorija jugoslavenskih zemalja, sv. 1, Sarajevo 1979, 21–33.

[6] *Malez M.*, Prvi ljudi na teritoriju Like, Lika u prošlosti i sadašnjosti, Karlovac 1973, 121–130.

[7] *Malez M.*, Tragovi paleolitika u Lici i susjednim oblastima, Arheološka problematika Like, Split 1975, 9–18. *Isti*, Cerovačke pećine, Izd. Speleol. društva Hrvatske 1, Zagreb 1965.

zimi su se spuštala u niže primorske krajeve. Kasnopaleolitski lovci sigurno su slijedili takva stada. Tako je započeo proces usklađivanja novijih životnih interesa. Kasnopaleolitski lovci postajali su na taj način sve manje lovci, a divlje koze i ovce u blizini ljudi počele su se pripitomljavati.[8]

Sa nadolaskom neolitika primjećuje se sve izraženija preobrazba kasnopaleolitskih lovac u stočare nomade. Istovremeno očituje se napredak i u društvenoj organizaciji. Neolitski stočari ne žive više u manjim lovačkim skupinama, već u višim organiziranim zajednicama. Unutar takvih zajednica sve više dolazi do izražaja podjela u radu. Sposobniji pojedinci sticali su na taj način više imetka nego ostali. Tako su stekli višu ulogu u društvenoj hijerarhiji. Sa sve većom produkcijom neolitske keramike počela se odvijati i izmjena dobara, tj. trgovina. To je dakako uslovilo pojačani promet, koji se doskora proširio i na morske površine. To je još više doprinosilo izmjeni iskustava, osobito sa udaljenijim kulturnim sredinama.[9]

O neolitskim naseljima na području Like dosta toga je još neistraženo. Neizvjesnosti se javljaju i u pogledu načina života tadašnjih ljudi. Čini se da su oni u najvećoj mjeri bili nomadi. Takav način njihova privređivanja nametala je tu krška priroda i oskudica plodne zemlje. Zbog toga nisu podizali ni nastambe kakve poznajemo po našim ravničastim krajevima, već su obitavali po provizornim, često pećinskim skloništima. Zimski dio godine provodili su sa svojim blagom u toplom primorju, a s nastupom proljeća kretali su prema etapnim planinskim pašnjacima. Zato su nalazi neolitskih naselja na području Like rijetki, a ukoliko se javljaju, nalazimo ih pretežito po pećinskim lokalitetima.

Napredak u načinu života, a posebno u izgradnji naselja počinje se očitovati u vremenu otkrića i primjene prvih metala, napose bronce. Taj napredak nije stečen u krugu ovdašnjih starosjedilaca, već je uslijedio posredstvom mlađih doseljenika. Spomenuti doseljenici bili su napredniji ljudi, koji su osim poznavanja produkcije metala znali graditi i dobro utvrđena kamena naselja. Takva naselja javljaju se na ličkom području po vrhovima krških humova ili nižih brda. U našoj prahistorijskoj znanosti poznata su pod imenom gradina.[10] Većina takvih naselja ima kružnu osnovicu, a naokolo omeđena su masivnim kamenim bedemima. U središtu svake gradine nalazile su se pojedinačne na-

---

[8] *Gušić B.*, Naše primorje, Pomorski zbornik JAZU, knj. 1, Zagreb 1962, 20 i dalje. *Isti*, Čovjek i priroda u krasu kroz stoljeća, Krš Jugoslavije JAZU, knji. 6, Zagreb 1969, 5 i dalje.

[9] *Batović Š.*, Jadranska zona. Praistorija jugoslavenskih zemalja, sv. 2, Neolitsko doba, Sarajevo 1979, 475–633.

[10] *Drechsler R.*, Područje Like od ranog brončanog doba do dolaska Rimljana, Arheološka problematika Like, Split 1975, 19–35.

stambe za ljude. Njih su činili manji jednodjelni objekti, podizani od neobrađena kamena. Sa razvojem ovakvih naselja javljaju se i njihove modifikacije. Takva su primjerice dvojna gradinska naselja podignuta na dva susjedna uzvišenja spojena uleknutom previjom. Primjere tih gradina nalazimo na Velikom i Malom Obljaju, Velikom i Malom Vitalu, na Karauli (kod Ličkog Novog), u Mekinjaru (kraj Udbine) i drugdje. Veća naselja gradinskog tipa podizana su sa nastambama u nizovima i to prema visinskim terasama. Gradine toga tipa susrećemo primjerice u Kompolju, kod Staroga Sela (blizu Otočca), na Vrepcu (kraj Gospića), na Velikom i Malom Vitlu (kod Otočca) i drugdje. Stanovnici u takvim naseljima živjeli su očito u osmišljenoj društvenoj organizaciji. Oni su se u tom pogledu poprilično razlikovali od svojih suvremenika koji su pored njih živjeli na osjetno nižoj kulturnoj razini. Razlike između te dvije populacije najočitije su iz pećinskih nalaza u Bezdanjači kraj Vrhovina.[11] U toj pećini obitavali su brončanodobski stočari nomadi koji nisu pripadali nosiocima gradinske kulture. Međutim, vrlo je indikativno da su doskora i žitelji gradinskih naselja prihvatili nomadsko stočarstvo kao svoju glavnu privrednu granu. Za razliku od starosjedilaca, oni se nisu svi kretali za svojim stadima, već su djeca, žene i stariji ljudi ostajali u gradinskim naseljima, dok su mlađi muškarci odlazili za blagom kao pastiri.

Stanovnici ličkih gradinskih naselja pripadali su naprednijoj indoeuropskoj populaciji. O njezinu podrijetlu u našoj se prahistorijskoj znanosti još uvijek raspravlja.[12] Slična populacija naselila je istovremeno i ostale krajeve europskog Sredozemlja. Istom kasnije razvile su se iz nje pojedine etničke grupe. Tako je bilo i na području Like. Od ovdašnjih doseljenika i starosjedilaca proistekla je vremenom mlađa populacija iz koje su nastali Japodi. Stapanje spomenutih populacija u novu etničku grupu dogodilo se u vremenu trajanja željeznoga doba. Srodstvo Japoda s ostalim ilirskim plemenima zapadnoga dijela Balkanskog poluotoka ostalo je do danas neriješeno pitanje.[13] Za Japode je karakteristično da se njihovo bogatstvo zasnivalo na uzgoju stoke. Stočarska orijentacija u gospodarstvu zapaža se i u načinu podizanja njihovih naselja. Ona se javljaju duž rubova krških polja, a unutar njih prepoznavaju se veći prostori za boravak blaga. Kada je blaga bilo više te nije moglo stati u predviđene prostore, podizane su posebne gradine samo za boravak stoke. Primjer takve

---

[11] *Drechsler–Bižić R.*, Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina, Vjesnik Arheološkog muzeja, 3 ser., sv. 12–13, Zagreb 1980, 27–78 sa tablama.

[12] *Benac A.*, Prediliri, Protoiliri i Prailiri, Poseb. izd. Naučnog društva BiH, knj. 4, Sarajevo 1964, 59–94.

[13] *Patsch K.*, Japodi, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, knj. 8, Sarajevo 1896, 113–140. *Mayer A.*, De Japodibus, populo Illyrico Celtis commixto, Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940, 189–199. Stipčević A., Iliri. Povijest, život, kultura, Zagreb 1974, 20 i dalje.

gradine je na Masnikosini uz rub Krbavskoga polja.[14] Od japodskih gradina najveća je ona na brdu Viničice blizu Josipdola. Tu se nalazio glavni japodski grad Metulum.[15] Od ostalih japodskih gradina najviše su istražene one sa područja oko Gackoga polja. Uz gradinu kod Prozora,[16] upadljiv položaj imale su one na Umu i Umčiću, na sredini Gackoga polja.[17] Na istočnoj strani spomenuta polja, poviše sela Sinca, vide se također ostaci poveće gradine. Ona je imala tri reda prstenastih bedema, a na njezinom najvišem dijelu vide se danas ostaci kružnog objekta iz kamena, koji je vjerojatno služio kao osmatračnica.[18] Sa toga mjesta otvara se jedinstveni vidik na bližu i dalju okolicu, što je u ono doba bilo vrlo važno. Sličan položaj imala je japodska gradina na brdu Velikoj Punti poviše sela Kompolja. Spomenuto brdo i danas je teško dostupno. Oko njega povija se kameni bedem debljine oko četiri metra. Na jednom mjestu toga bedema raspoznaje se ulaz u nekadašnju gradinu, no stambeni objekti unutar nje sasvim su rastureni.[19]

O japodskim nastambama znamo danas onoliko koliko to dopuštaju istraženi lokaliteti. Na Velikom Vitlu iznad Prozora otkopano je pet japodskih kuća. Na gradini u Širokoj Kuli iskopane su dvije, a po jedna istražena je u Kompolju, Masnikosini (kraj Pećana) i sa Malog Obljaja kraj Gornjih Vrhovina.[20] Iz spomenutih lokaliteta može se zaključiti da su japodske kuće bile kamene, u osnovici pravokutne, veličine 4 x 6 metara, a u unutrašnjosti jednodijelne. Ognjište je bilo u pravilu u uglu objekta. Prilikom podizanja objekata unutar naselja pazilo se na građevni red i orijentaciju. Svi objekti podizani su tako da su svojom dužom stranom bili okrenuti prema jugu ili istoku. Objekti u nizovima građeni su obično u više visinskih razina. Kućni podovi pravili su se od masne ilovače debljine oko 20 cm. Krovište se sastojalo od drvenih oblica na koje su se vezali snopovi slame, a preko toga polagane su kamene ploče da ga bura ne ošteti. Japodska naselja bila su povezana putovima kojima su se kretali domaći ljudi i trgovci. O japodskoj kulturi moguće je govoriti na temelju poznate arheološke građe. Ona je, sudeći po svemu, bila izvorna i malo utjecana sa

---

[14] *Drechsler–Bižić R.*, Naseobinski objekti na nekim gradinama Like, Vjesnik Arheološkog muzeja, ser. 3, sv. 19, Zagreb 1986, tab 10.

[15] *Veith G.*, Die Feldzüge des C. Julius Caesar Octavianus in Illyrien, Schriften der Balkankommission, Bd. VII, Wien 1914, 29–50.

[16] *Drechsler–Bižić R.*, Istraživanje japodskih naselja u Prozoru kod Otočca, Vjesnik Arheološkog muzeja, ser. 3, sv. 9, Zagreb 1975, 167.

[17] *Drechsler–Bižić R.*, Japodska grupa. Praistorija jugoslavenskih zemalja, sv. 5, Željezno doba, Sarajevo 1987, 421.

[18] *Ista*, Isto, str. 421

[19] *Drechsler–Bližić R.*, Naseobinski objekti na nekim gradinama Like, op. cit. 116–118.

[20] *Drechsler–Bižić R.*, Japodska grupa, op. cit. 423.

strane. Čini se da je bila sukladna i svojoj oporoj prirodnoj sredini. Središte japodske kulture nalazilo se upravo na današnjem području Like, no bila je rasprostranjena i dalje prema istoku preko planine Plješivice.[21] Japodi su bili tipični dinarski gorštaci, sposobni da se suprotstave svim nepogodama koje im je nametala krška i planinska priroda njihova zavičaja. Kao stočari nomadi živjeli su osebujnim načinom života. Kopnenim i pomorskim vezama dolazili su u dodir sa naprednijim civilizacijama Sredozemlja, ali su malo od toga prihvaćali u svom svakodnevnom životu.

Kada su Rimljani naumili zavladati Ilirikom, Japodi su im na tom putu bili velika prepreka. Zato je rimsku vojsku protiv njih poveo osobno Oktavijan, kasniji car August. Vojna protiv Japoda odvijala se 35. godine prije Krista. O njoj nas izvještava rimski povjesničar Apijan.[22] U poglavlju Apijanovog djela Romaika u kojem se pripovijeda o pokorenju Japoda, kaže se da taj narod živi među planinama te da je vrlo ratoboran. Kada se Oktavijan iskrcao na kvarnerskoj obali i krenuo prema zemlji Japoda, dva njihova plemena, Moetini i Adventini, odmah su se predali. Pleme Arupina bilo je smionije. Ono se pred rimskom vojskom povuklo u šume. Gradinu Adventina, kaže Apijan, Oktavijan nije spalio. Najviše teškoća imao je u borbama sa ratobornim Salascima. Oni su živjeli po vrhovima teško dostupnih brda. Japodi su se protiv rimske vojske borili na lukav način, izbjegavajući s njom izravan sukob. Rimljane su napadali tako da su na njih s okolnih brda obrušavali balvane ili veće kamenje. Kada je Oktavian zauzeo japodski grad Terpon, krenuo je sa vojskom prema Metulumu. Spomenuti grad bio je od svih japodskih naselja najveći i najugledniji. Nalazio se na šumovitom brdu, položen na dvije glavice. Branilo ga je oko tri tisuće ratnika. U prvom naletu rimski borci uspjeli su prijeći prvi niz gradskoga bedema. Branioci Metuluma povukli su se na to iza drugog bedema. Taj bedem pokušali su Rimljani prijeći pomoću ljestava, ali im to nije pošlo za rukom. Kad je Oktavijan primijetio da mu borci sustaju u napadu, stavio se na čelo vojske i prvi krenuo na ljestve. Zbog težine, ljestve su popustile pa su Oktavijan i njegovi vojnici popadali na zemlju. Iako tom prilikom ranjen, Oktavijan je junački ponovno krenuo prema bedemu. Kada su Japodi vidjeli njegovu hrabrost, odlučiše se za pregovore. Rimljani nisu poštovali preuzete ugovorne obaveze. Čim su ušli u grad odmah su od Japoda zatražili bezuvjetnu predaju. Kad su japodski ratnici otkrili da su prevareni, sklonili su u gradski kaštel žene i djecu i potom krenuli u odlučan boj. Rimljani su ih nato brzo

---

[21] *Benac A.*, O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji, Pristorija jugoslavenskih zemalja, sv. 5, Željezno soba, Sarajevo 1987, 737 i dalje.

[22] Rimska Iliria od Apiana Alexandrinskog, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. 7, Zagreb 1863, 163–177 (Prijevod A. Starčevića). Usp. *Veith G.*, Die Feldzüge des C. Julius Caesar Octavianus in Illyrien, Wien 1914, 29 i dalje.

savladali. Kada su japodske žene vidjele što se dogodilo, spalile su se zajedno s djecom u kaštelu. Tako je rimska vojska pokorila zemlju Japoda.

Nakon spomenutih događaja zemlja Japoda postala je sastavnim dijelom rimske provincije Ilirika. Tim činom mnogo toga se počelo mijenjati. Rimljani su ovamo donijeli svoje pismo, uredbe i običaje. Počeli su graditi suvremenija naselja, ceste, putne postaje, staje za tegleće blago, mostove i druge objekte. S vremenom je zemlja Japoda dobila sasvim izmijenjenu sliku u odnosu na ranije stanje. Od toga vremena počinju se javljati i prvi epigrafski spomenici. Iz zapisa na takvim spomenicima vidi se da je proces romanizacije toga kraja bio u punom zamahu.[23] Što se tu zapravo zbivalo najbolje se može zaključiti iz djela suvremenih rimskih pisaca. Prema onom što doznajemo od Plinija razabire se da su Rimljani zemlju Japoda objedinili sa 14 liburnijskih općina u jedinstveni konvent tj. pokrajinu.[24] Zanimljivo je i to da ta pokrajina nije bila podijeljena prema uobičajenim rimskim dekurijama, već na način kako je to bilo uobičajeno u starije japodsko doba. U Ptolemejevoj Geografiji kaže se da ilirsku provinciju tvore dvije pokrajine: Liburnija i Dalmacija.[25] Očito je prema tome da je Japodija bila obuhvaćena u granicama Liburnije. Slično se može zaključivati i iz Ptolemejeva popisa liburnijskih naselja. Navodeći poznata mjesta od Albone do Skardone, duž obale Liburnije, Ptolemej spominje tri japodska naselja u njihovu zaleđu. To su Arupij, Ardocij i Ausankalij.[26] Na drugom mjestu u Geografiji, gdje govori o ilirskim plemenima zapadnog Ilirika, spominje on Japode.[27] Oni su navedeni kao susjedi Histra, Hila i Bulina. Prema Liburniji bili su u susjedstvu Mezeja, Deriopa, Derija i Dindara. Plinije kaže da Japodi žive u susjedstvu Liburna i da ih međusobno dijeli rijeka Tedanius (Zrmanja), što odgovara činjeničnom stanju, iako su Rimljani tu granicu administrativno poništili.[28] Međutim, arheološka dokumentacija materijalne kulture na prostoru između Velebita i planine Plješivice u prvim stoljećima rimske uprave ne pokazuje da je taj kraj izgubio svoju kulturnu fizionomiju. Čini se da je upravo na tome području utjecaj rimske civilizacije nailazio na najmanje plodno tlo. Razloge za to treba nesumnjivo tražiti u

---

[23] *Rendić-Miočević D.*, Lika i japodska antroponimska tradicija, Arheološka problematika Like, Split 1975, 97–108; zatim *Mayer A.*, Die Sprache der alten Illyrier, Bd. I und II, Wien 1957–1959.

[24] *Plinije III*, 139: conventum Scardonitanum petunt Japudes et Liburnorum civitates XIV. — Usp. *Suić M.*, Nekoliko pitanja u vezi s antičkim Japodima, Arheološka problematika Like, Split 1975, 111.

[25] *Ptolomej*, Geogr. II, 16, 1, 2, 3. — Usp. *Suić M.*, Nekoliko pitanja..., op. cit. 113.

[26] *Ptolemej*, Geogr. II, 16, 1.

[27] *Ptolemej*, Geogr. II, 16, 5.

[28] *Plinije*, III, 141: Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo (gdje očito misli na Krku tj. Titius flumen).

načinu života ovdašnjih ljudi, koji su i dalje bili stočari nomadi. Takva populacija očito je rijetko dolazila u dodir sa rimskim upravljačima i stoga nije imala ni mogućnosti da se pobliže upozna s rimskim načinom života.

Rimsko poznavanje Japodije u prvom i drugom stoljeću poslije Krista zasnivalo se na spoznajama rijetkih putnika koji su proputovali tom pokrajinom i koji su po povratku u Rim pripovijedali što su usput vidjeli ili doživjeli. Tadašnji pomorci koristili su se onovremenim peljarima, Periplusima, u kojima su bile spomenute i neke kvarnerske luke. Prvi rimski geograf koji je uspio prikupiti nekakve podatke o Japodiji bio je Strabon. U njegovoj Geografiji kaže se da japodska obala ima dužinu od tisuću stadija, a u zaleđu te obale izdiže se velika planina Albium koja čini kraj Alpa. Tu je ujedno zavičaj ratobornih Japoda koje je pokorio car August. Zatim se spominju uništene ili spaljene japodske gradine.[29] Sljedeći antički zemljopisac i kartograf u čijim djelima ima podataka o Japodiji je Klaudije Ptolemej.[30] Osobito je zanimljiva njegova »Peta karta Europe« priložena uz njegov atlas. Na toj karti vidi se tadašnji Ilirik sa Panonijom. Od japodskih naselja spomenuta su tri: Arupij, Ardocij i Ausankalij. Na kvarnerskoj obali označena su lučka mjesta: Senia, Lopsika, Vegia i Argiruntum. Posebno je značajno što je Ptolemej sve svoje karte sastavio na podlozi geografskih koordinata, pa su tako sva spomenuta naselja zabilježena na utvrđenim geografskim pozicijama. Na Ptolemejevoj karti označene su i planine. Velebit je zabilježen kao Mons Bebii, a Plješivica kao Albius ili Albanus mons. Danas je teško utvrditi jesu li ta imena izvorno japodska ili su nastala iz mlađega rimskog naslijeđa.

Rimljani su na području stare Japodije sagradili cestu koja je taj kraj povezivala sa Rimom i ostalim središtima provincije. Najpotpuniju informaciju o toj prometnici pruža glasovita Peutingerova tabla.[31] Prema toj karti postojala je rimska cesta od Tersatike do Senie, koja je odavle skretala za Vratnik i dalje prema današnjoj Lici. Prva putna postaja nakon prelaska Velebita bio je Avendo, današnji Brlog. Nakon deset milja putovanja stizalo se u Arupij (Vitalj kod Prozora). Slijedeća postaja zvala se Epidocij (Kvarte), a 16 milja dalje nalazio se Ankus (Kula). U nastavku ceste prema jugoistoku dolazilo se do Ausankalija (Metka), odakle se ona spuštala u dolinu Zrmanje, gdje se nalazio Klambecij (Obrovac). Prema tome, Peutingerova karta potvrđuje poznatu činjenicu da je tim pravcem prolazila rimska cesta koja je povezivala Senj

---

[29] *Marković M.*, Opis Panonije i Ilirika u Strabonovoj Geografiji (prijevod lib. VII, cap. 5 uz komentar), Geografski glasnik, sv. 47, Zagreb 1985, 153–161.

[30] Cl. Ptolemaei Geographia, ed. C. Müller, Paris 1883–1891, 2 vol. sa kartama u prilogu.

[31] Tabula Peutingeriana, Codex Vindobonensis 324, ed. E. Weber, Graz 1976, 2 vol. Usp. Monumenta Cartographica Jugoslaviae, vol. I, Beograd 1974, 32 i dalje.

s ostalim središtima Dalmacije. Od Senja duž podnožja Velebita takav put nije postojao.

Rimska cesta koja je od Senja vodila preko današnje Like bila je, kako je već spomenuto, dio magistralnog kopnenog puta koji je spajao Rim s većim središtima ilirske provincije. To znači da su tim putem prolazile stalne karavane koje su prenosile raznovrsnu robu. Mjesta uz takvu cestu imala su sigurno povoljne uslove za svestrani razvitak. Stoga je opravdano pretpostaviti da su i sva ovdašnja naselja doživjela preobražaj. Trasa rimske ceste kroz Liku slijedila je sigurno nekakav ovdašnji stariji put. Stoga su rimska naselja nastajala neposredno pored japodskih. Starija naselja bila su na povišenim lokalitetima, a mlađa neposredno u podnožjima starijih. Sve to zapazio je već Karlo Patsch 1898. godine kada je proputovao Likom u potrazi za rimskim starinama.[32]

O topografiji antičkih naselja uz rimsku cestu na prostoru između Velebita i Plješivice zna se malo toga. Za Monecij se zna da odgovara položaju današnjega Brinja i da je do njega vodila cesta koja se odvajala od magistralnog puta kod Žute Lokve. Kod Strabona se to mjesto spominje u obliku Monetion,[33] a kod Apijana zabilježen je kao etnikon Monetinoi.[34] Na Peutingerovoj tabli ga nema, pa se otuda zaključuje da je bio spojen sa magistralnom ličkom prometnicom lokalnim odvojkom. Što se tiče lokacije Monecija, o tom ima nejasnoća. Rimski nalazi na lokalitetu brinjskoga grada Sokolca su nepoznati, no ima ih iz starijega vremena. Na obližnjem Humcu (564 m) vide se ostaci japodske gradine, ali nema tragova antičkoga naselja. Patsch je u Brinju našao ostatke rimskih opeka pa je otud zaključio da su Monecij i Brinje istovjetno naselje.[35]

Sljedeće mjesto uz ličku magistralu nalazilo se na današnjem Gusića polju gdje leži Brlog. Strabon ga spominje kao Ovendon,[36] Peutingerova tabla kao Avendone, a kod Ravenjanina piše Ablendone.[37] Prema mišljenju A. Mayera A–vendon na ilirskom jeziku ima značenje »kod kuće«, što se može protumačiti da je na tom mjestu postojala neka zgrada, vjerojatno putno svratište.[38] Avendo se, prema tome, nalazio na lokalitetu današnjeg brloškog Crkvišta gdje je otkriveno nekoliko rimskih predmeta. Da li se Avendo može povezati s obližnjom gradinom Gusića ostaje sporno, iako se zna da njezini južni bedemi potječu iz japodskih vremena.

---

[32] *Patsch K.*, Die Lika in römischer Zeit, Schriften der Balkankommission, Bd. I, Wien 1900.

[33] *Strabon*, Geogr. IV, 6, 10; VII, 5, 4.

[34] *Apiean*, Illyr., 16.

[35] *Patsch K.*, Die Lika in römischer Zeit, op. cit. 111–112.

[36] *Strabon*, Geogr. IV, 6, 10; VII, 5, 4.

[37] Anon. Ravenatis Cosmographia, IV, 2.

[38] *Mayer A.*, Die Sprache der alten Illyrier, Bd. I, Wien 1959, 123.

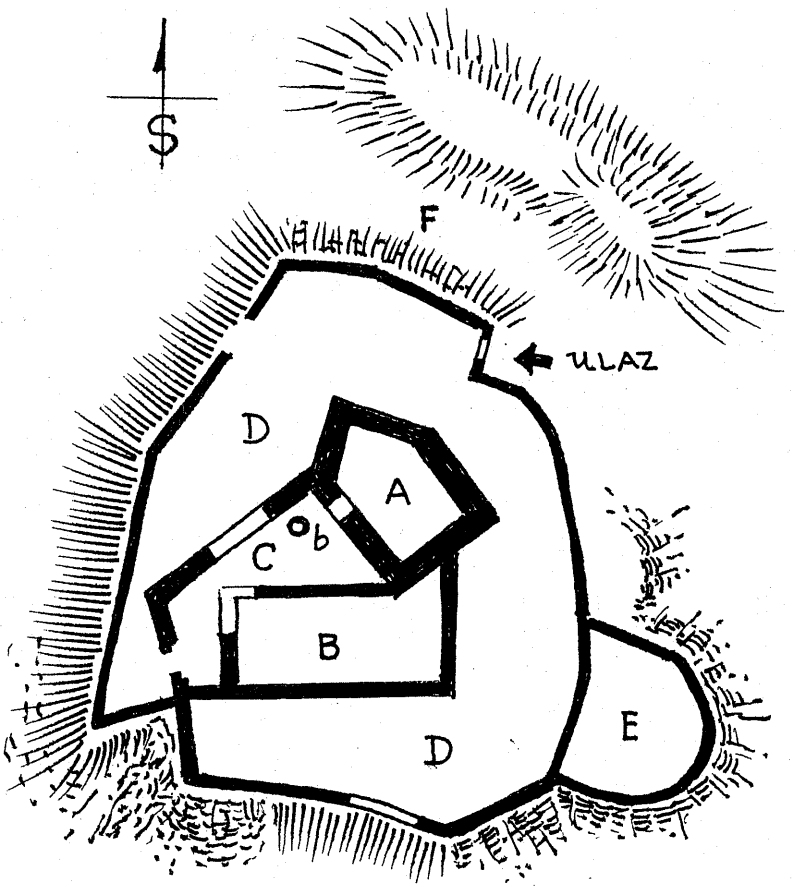

Tlocrt Grada Bilaja prema snimci prof. V. Heneberga od 1932. g.

A — Branič–kula
B — Dvor
C — Unutrašnje dvorište
D — Vanjsko dvorište
E — Terasa nad pećinom
F — Iskop
b — Bunar

Rimsko naselje u blizini današnjega Prozora na Gackom polju zvalo se Arupij. Patsch ga je označio na sjeveroistočnoj strani brda Vitalja.[39] To znači da je rimska cesta preko Gackoga polja vodila istim smjerom kao i današnja. Za Arupij se smatra da nije bio veće naselje, već samo putna postaja. Na takav zaključak upućuje njegovo ime: An–rupium na ilirskom jeziku prema Mayeru znači »kod stijene«.[40] Vjerojatnije će biti da je tu ispod japodske gradine nastalo mlađe rimsko naselje sa putnom postajom i pratećim objektima. Naziv Arupija bilježe antički izvornici neujednačeno. U Antoninovu itineraru zabilježen je u obliku Aurupio,[41] na Peutingerovoj tabli kao Arypio, kod Ravenjanina kao Parupion,[42] a kod Ptolemeja Aroupia.[43]

Dalje od Arupija rimska cesta vodila je uz rub Gackoga polja do današnjega Lešća. Odavle se ona uspinjala prema klancu kod Janjča. Odavle je postojao lokalni odvojak u smjeru zapada prema današnjem Kosinju. Tu su živjeli potomci japodskog plemena Parentina, čiji je poznati kameni natpis pronađen u Lomskoj dulibi na Velebitu.[44] Glavna cesta, nakon silaska u Ličko polje, vodila je do Epidocija i Ardocija. Prvo od ovih mjesta nalazimo zabilježeno na Peutingerovoj tabli, a drugo u Ptolemejevoj Geografiji.[45] Značenje toponima Epi–dotuiu objašnjava Mayer kao »Donji Docij«, a Ar–dotium prevodi kao »Docij na vodi«. Ranije se smatralo da su oba spomenuta mjesta postojala na lokaciji današnjeg sela Kvarte, no u novije vrijeme prevladava mišljenje da su se ona nalazila bliže Perušiću, kod Romaške glavice.

Od Epidocija rimska cesta nije išla u smjeru Ličkog Osika, već je skretala prema istoku držeći se reljefnog kontakta Ličkoga polje i Sredogorja. Na tom položaju ležala je postaja Ankus.[46] Ona se nalazila u podnožju starije japodske gradine koje je bila na današnjem brdu Razvale. Na toj lokaciji leži danas ličko mjesto Široka Kula. Ime Ancus prevodi Mayer kao »na vrhu«, što vjerojatno podsjeća na obližnje japodsko naselje.[47] Ostale pojedinosti o Ankusu nisu nam poznate. Napustivši Ankus, smjer rimske ceste vodio je u pravcu jugoistoka nepoznatom trasom. Kao slijedeće mjesto na njoj zabilježen je na Peutinge-

---

[39] *Patsch K.*, Die Lika in römischer Zeit, v. kartu na str. 75.

[40] *Mayer A.*, Die Sprache der alten Illyrier, op. cit. Bd. I, 69.

[41] Itin. Antoninii, 27, 2.

[42] *Anon. Ravenatis*, Cosmographia, IV, 2.

[43] Cl. Ptolemaei Geogr. II, 16, 6.

[44] *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 48, Zagreb 1980, v. sliku u prilogu.

[45] Cl. Ptolemaei Geogr. II, 16, 6.

[46] Spominju je Peutingerova tabla i Ravenjanin, Cosmogr. IV, 22. Usp. *Patsch K.*, Die Lika in römischer Zeit, op, cit. 59–60.

[47] *Mayer A.*, Die Sprache der alten Illyrier, Bd. I, 138.

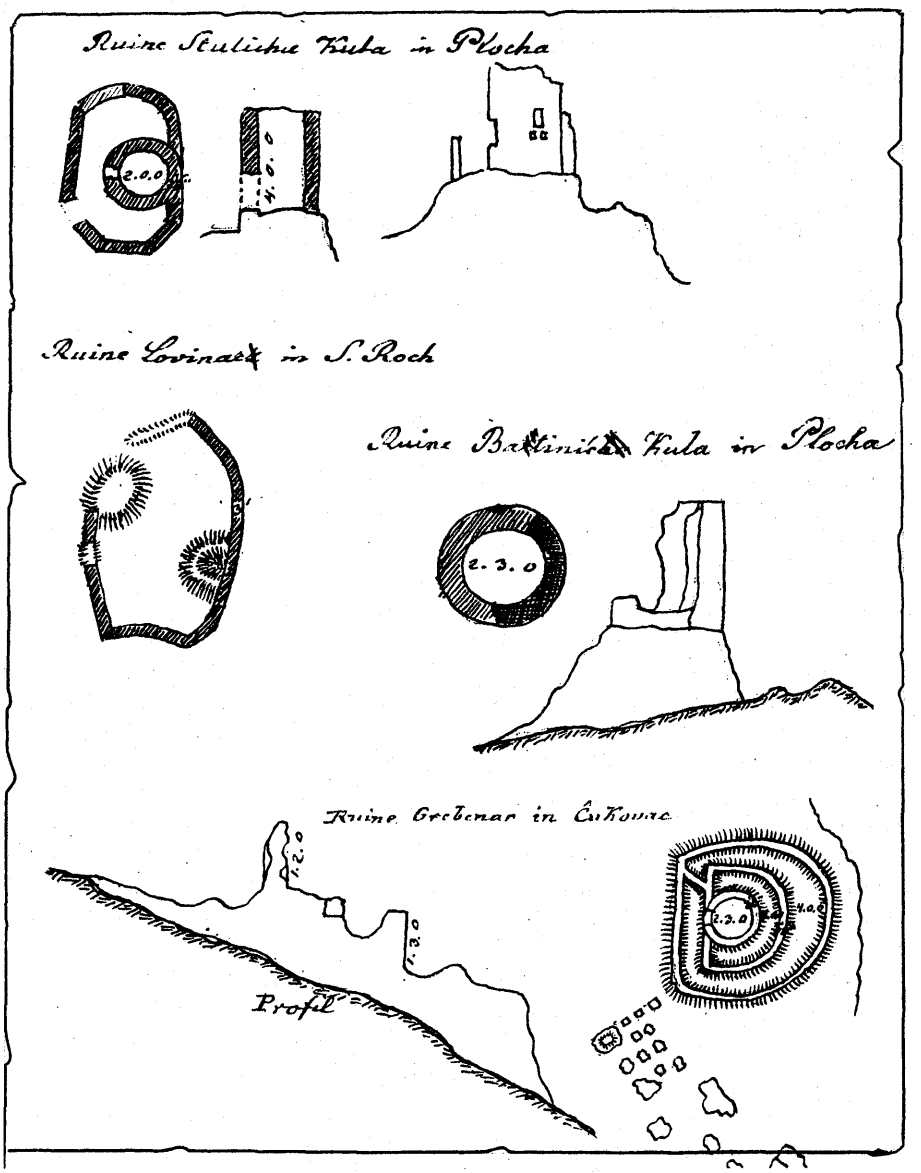

Stulića kula, grad Lovinac, Batinića kula i grad Grebenar
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

rovoj tabli Ausankalij.[48] Moguće lokacije toga mjesta su današnji Medak ili Lovinac. Lovinac je vjerojatniji stoga, što je na Peutingerovoj tabli udaljenost između Ankusa i Ausankalija označena sa 15 milja, a od Ausankalija do slijedeće postaje Klambecija ta udaljenost iznosi 16 milja. Prema tome može se smatrati sigurnim da je rimska cesta u tom dijelu Like zaobilazila današnji Medak, tj. vodila je ravno preko Mogorića i Ploče do Lovinca.

Nakon što su Rimljani zaposjeli zemlju Japoda, oni su u njoj postavili svoje povjerenike koji su organizirali lokalnu vlast. Pravih Rimljana u japodskim naseljima bilo je malo. Manji dio Japoda prihvatio je bez sustezanja rimsku vlast i bio je voljan s njome surađivati. Veći dio njih bio je u tom pogledu indiferentan. Japodsko stanovništvo živjelo je pod rimskom vlašću prema svojim plemenskim uredbama, a životnu egzistenciju nalazilo je u nomadskom stočarstu. Rimska vlast je to tolerirala, smatrajući da time nije ugrožena. Kako je spomenuto, velika većina ovdašnjeg stanovništva bila je orijentirana na nomadsko stočarstvo. Brojna japodska stada odlazila su svako ljeto na planinske pašnjake Velebita i Plješivice, a zimi su se spuštala u toplije primorje. Nomadizam u stočarskoj privredi ovoga kraja bio je uslovljen njegovom prirodnom konstitucijom. Zbog toga ovdje nije bilo mogućnosti za izbor drukčijih gospodarskih aktivnosti. Tu činjenicu treba dobro uočiti i stalno je imati pred očima. Narod tu nije mogao živjeti od poljoprivrede, i jedino mu je stoka osiguravala sve što je bilo potrebno za život.

Da je nomadsko stočarstvo na području Like u to doba bilo vrlo razvijeno, potvrđuju danas velebitski toponimi koji potječu iz toga vremena. Oni su se do danas sačuvali posredstvom srednjovjekovnih vlaških stočara, potomaka poromanjenih Japoda. Takvi toponimi su primjerice Segestin, Strogir, Tremsina, Panas, Romani, Libinje, Katunište i drugi. Prisutnost nomadskih stočara na velebitskim pašnjacima potvrđuje i rimski natpis uklesan na živoj stijeni u Lomskoj dulibi kod vrela Begovače.[49] Na stijeni piše da je zapis učinjen povodom sklopljenog mira između plemena Parentina i Ortoplina te kako je dogovoreno da je Ortoplinima dopušten pristup do žive vode u dužini od 500 i širini jednoga koraka. Ovaj natpis, koji se danas nalazi u posvemašnjoj planinskoj pustoši, možemo shvatiti samo tako da su u rimsko doba pasla na Velebitu stada dvaju plemena i da je među njima došlo do spora oko prava za napajanje blaga na vrelu Begovače. Rimska vlast posredovala je u tom sporu i nakon što je postignut dogovor, uklesan je na obližnjoj stijeni spomenuti natpis kao opomena svima koji bi taj dogovor htjeli zanijekati.[50]

---

[48] Spominju je Ptolemej, Geogr. II, 16, 6 i Peutingerova tabla.

[49] CIL III 15053: Ex conv(e)ntione finis / inter Ortoplinos et Pare / ntinos, aditus ad aquam / (v)ivam Ortopli(i)s Pas(s)us / (quingentos) latus I. — Usp. *Brunšmid J.*, Međašni kamen između Ortoplina i Parentina, Vjesnik hrv. arheol. društva NS, sv. 3, Zagreb 1898, 174–177.

[50] *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, op. cit. 123.

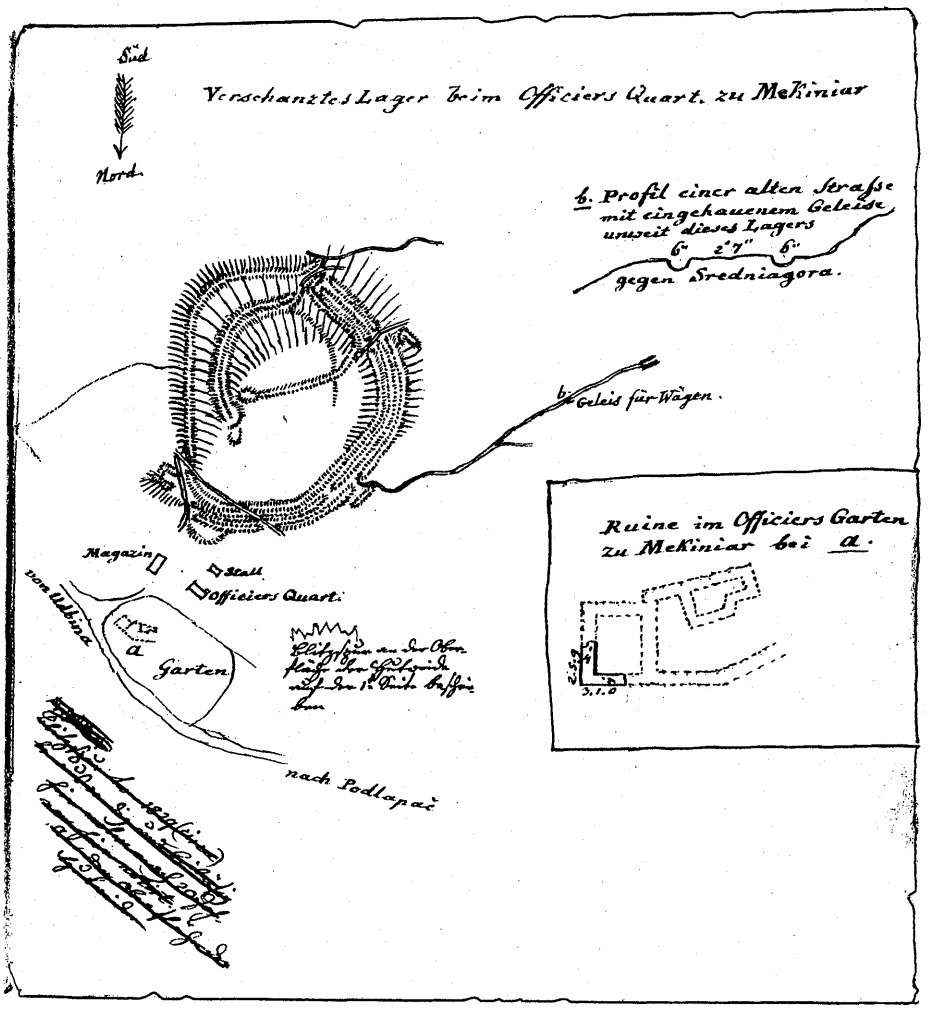

Temelji staroga grada u Mekinjaru
(Skica i bilješke I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Romanizacija antičke Like nije se odvijala onim intenzitetom kao po većim primorskim mjestima. Senia je, kao što je poznato, vrlo rano dobila status slobodne uprave. Sličan status polučila je i obližnja Skrisa, današnji Karlobag. To mjesto bilo je već prije dolaska Rimljana povezano karavanskim putem preko Velebita sa zemljom Japoda. Spomenuti put Rimljani su kasnije preuredili u cestu. Rimska Skrisa razvijala se nešto podalje od obale, blizu današnjega sela Vidovca. Stanovnici Skrise bili su dijelom lučki radnici ili su bili zaposleni kao prijenosnici robe u trgovačkim karavanama. Dio njih nalazio je svoju egzistenciju i u nomadskom stočarstvu. Upravo vezama primorja i zagorja može

se razumjeti tisućljetna povezanost gospodarstva tih dvaju susjednih oblasti. O prisutnosti rimske vlasti u tome kraju govori i Dolabelin natpis poviše današnjega Jablanca.[51] On je označavao granicu između ovdašnjih plemena Begosa i Ortoplina, što znači da su Rimljani i tu izvršili administrativno–upravnu podjelu zemlje. Podjela na dekurije (općine) znači da su njezini čelnici poznavali latinski jezik, zakone i ostale uredbe rimske vlasti. Podanici dekurija nisu sve to morali poznavati. Oni su mogli neometano živjeti prema svojim starijim običajima. Međutim, kako je vrijeme odmicalo, proces romanizacije stalno se odvijao.[52] Zato je, nakon više stoljeća toga procesa, teško o ovdašnjem stanovništvu govoriti kao o potomcima Japoda. Ono se tijekom vremena toliko izmijenilo da je realnije nazivati ga novijim i ispravnijim imenom, Romanima.

Stabilne prilike koje su vladale na području između Velebita i Plješivice naglo su se pogoršale sa seobama gotskih plemena. Goti su u tolikoj mjeri uzdrmali Zapadno rimsko carstvo da se ono doskora raspalo. Područje Like našlo se nakon toga izvjesno vrijeme u sastavu Gotske države. Pobjeda bizantskog vojskovođe Narsesa nad Gotima nije tom kraju donio priželjkivani mir. Na ovdašnju scenu stupaju u to doba Slaveni koji su u nekoliko slijedećih desetljeća naselili veći dio Balkanskog poluotoka. S njima je na područje Like došlo dosta Avara. Kada su migracije Slavena i Avara bile pri kraju, stigli su do obale Jadrana i Hrvati. Oni su naselili primorske krajeve između Cetine i Zrmanje, a potom su se proširili na više strana. Tom prilikom dio Hrvata naselio je i Liku.[53]

Što se zapravo u tom vremenu zbivalo na zemljištu između Velebita i Plješivice, o tome povijesni izvori ne govore. Car Konstantin u 30. glavi svoga djela »O upravljanju Carstvom« kaže samo to da su Hrvati nakon dolaska u

---

[51] *Rendić–Miočević D.*, Novi Dolabelin »terminacijski« natpis iz okolice Jablanca, Vejsnik Arheol. muzeja, 3. ser. sv. 3, Zagreb 1968, 63, 73.

[52] Usp. *Alföldy G.*, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien, Budapest 1965; zatim *Rendić–Miočević D.*, Lika i japodska antroponimska tradicija, Arheološka problematika Like, Split 1975, 97–105. — *Isti*, Problemi romanizacija Ilira s osobitim obzirom na kultove i onomastiku, Posebna izd. Akademije nauka i umjetnosti BiH, knj. 5, Sarajevo 1967, 139–156.

[53] O dalasku Hrvata i njihovom prostornom razmještaju nakon seobe usp. *Gruber D.*, Smještanje Hrvata u novoj postojbini poslije seobe, Hrvatsko kolo, sv. 5, Zagreb 1909, 3–54. — *Barada M.*, Seoba Hrvata i Srba, Nastavni vjesnik, knj. XLII, sv. 5–10, Zagreb 1934. — *Huptmann Lj.*, Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava JAZU, Zagreb 1925, 86–127. — *Grafenauer B.*, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, Zgodovinski časopis, sv. IV, Ljubljana 1950, 21–126. — *Isti*, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata, Historijski zbornik, god. 5, br. 1. 2, Zagreb 1952, 1–56. — *Margetić L.*, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik historijskog zavoda JAZU, sv. 8, Zagreb 1977, 5–88.

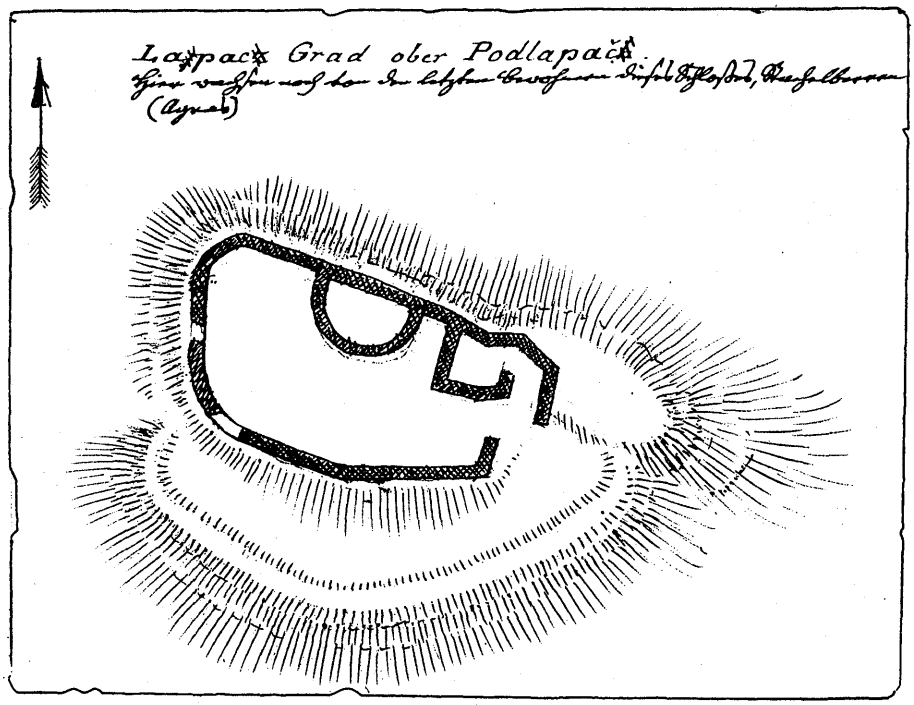

Lapački grad iznad Podlapače (Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Dalmaciju oslobodili zemlju od avarske vlasti.[54] Na drugom mjestu govori on kako su Hrvati u novoj postojbini organizirali vlast. Oni su živjeli objedinjeni po plemenskim županama, koje su na čelu imale plemenske župane. Tako organizirana hrvatska vlast imala je samo jedan izuzetak, i to za plemenske župe Liku, Krbavu i Gacku. Spomenute župe, ističe car Konstantin, imaju na svom čelu zajedničkog vladara koji se nazivao banom.[55] Ova činjenica zaokupljala je mnoge naše povjesničare, potičući ih da to objasne. Većina njih protumačila je to prisutnošću većeg broja Avara. Ime bana protumačeno je iz avarske riječi bajan = vođa.[56] Iz toga bi se moglo zaključiti da su Hrvati, nakon dolaska u taj kraj, porazili ovdašnje Avare, ali su im poslije dozvolili da tu nesmetano žive.

---

[54] Const. Porphyrogeneti de administrando imperio, cap. XXXI (Prijevod N. Tomašića), vjesnik Hrv. –slav. –dalm. zemaljskog arkiva, sv. 20, Zagreb 1918, 81.

[55] *Isto*, cap. XXX, str. 78.

[56] *Klaić Vj.*, Porieklo banske časti u Hrvata, Vjestnik kr. hrv. –slav. –dalm. zemaljskog arkiva, sv. I, Zagreb 1899, 21–26. — Usp. Rječnik hrv. ili srp. jezika JAZU, sv. I, Zagreb 1880–1882, 169.

Vjerojatno su im tom prilikom dopustili i udio u lokalnoj upravi, pa je tako sačuvano ime avarskog plemenskog starješine.

Na avarsku prisutnost na tome području upućuju i Einhardovi Anali.[57] Iz njih doznajemo da su Krbava, Gacka i Lika nakon ustanka Ljudevita Posavskoga, dakle u 9. stoljeću, predane u nadležnost Borni, vladaru Dalmatinske Hrvatske. Taj kraj bio je tada dosta rijetko naseljen, pa je franački kralj Ljudevit Pobožni odlučio da ovamo naseli avarsko pleme Guduscana. Većina naših povjesničara slaže se da ime Gacke župe (Gutzika, Gadska, Gatska i sl.) proističe od spomenutih Guduscana. B. Gušić je iznio tezu da župa Gutzika cara Konstantina potječe od avarskog plemena Guza, kasnijih Gusića.[58] Ta teza ide za tim, da su na zemljištu između Velebita i Plješivice prije dolaska Hrvata vladali Avari. Oni su na tom prostoru bili pokoreni istom nakon odlučne bitke s Hrvatima. Car Konstantin u 10. stoljeću tvrdi kako na tom području među Hrvatima živi još dosta Avara i da se na njima vidi da su mongolskoga podrijetla.[59] U nekoliko slijedećih stoljeća njihove rasne osobine posve su se izgubile, jer su se ženidbenim vezama izmiješali sa svojim susjedima.

Od ovdašnjih etničkih grupa najviše su svoj plemenski entitet sačuvali starosjedilački Romani. Oni su kao stočari nomadi živjeli po strani od svojih susjeda. Ženili su se isključivo iz svoje etničke sredine, govorili su svojim romanskim jezikom i obdržavali svoje životne i radne običaje. Hrvati su te romanske stočare na svom jeziku nazivali Vlasima. Do sada se o tom stanovništvu u našoj znanstvenoj literaturi govorilo prilično malo.[60] Vjerovalo se da tih Vlaha po našim planinskim krajevima nije bilo mnogo, što je očito krupna greška. Na području Like tih Vlaha bilo je sigurno toliko koliko Hrvata i Slavena zajedno. Kasnije će se pokazati da su upravo ti Vlasi imali značajnu ulogu u etnogenezi današnjeg ličkoga stanovništva.

Prema Einhardovim Analima zemlja Guduscana bila je prostorno veća od kasnije starohrvatske Gacke.[61] Zauzimala je zemljište od morske obale do doline gornje Une. Podaci cara Konstantina iz 10. stoljeća pokazuju da je do toga vremena došlo do značajnijih promjena. Tada su na tom istom prostoru postojale tri plemenske župe: Lika, Krbava i Gacka. O opsegu tih župa doznajemo istom iz naših srednjovjekovnih isprava. Tako primjerice u ispravi hrvat-

---

[57] Einhardi Annales u *Rački F.*, Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam, Zagreb 1877, 322 i 325.

[58] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 20, 21.

[59] Const. Porphyrogeneti de administrando imperio, cap. XXX, 76.

[60] Najbolje djelo o srednjovjekovnim Romanima je *Jung J.*, Roemer und Romanen in den Donaulaendern, Graz 1877 (2. izd. Innsbruck 1887).

[61] Einhardi Annales, op. cit. 322 i 325. — Usp. *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 15 i dalje.

skog kralja Krešimira iz 1071. godine kaže se da župe Lika, Bužane, Bočać i Podgorje pripadaju u nadležnost rapske biskupije.[62] Za Podgorsku župu zna se da se prostirala duž Kvarnerskog primorja od Stinice do Ravanjske. Prema caru Konstantinu Lika je zauzimala zemljište oko današnjega Ličkoga polja, a dalje prema istoku prostirala se Krbava, koja je dopirala do planine Plješivice. Iz spomenute povelje razabire se da se Lička župa između 950. i 1071. godine podijelila. Tom prilikom nastale su na njezinom teritoriju tri manje župe: Lika, Bužane i Bočać.[63] Moguće je da su se istovremeno od nje izdvojile Hotuča i Odorje, koje su prema jugu i istoku graničile sa Ninskom i Kninskom županom. Istočno od grebena Plješivice prostirala se plemenska župa Pset. Ona je zauzimala veliko područje sve do rijeke Plive u današnjoj zapadnoj Bosni. Kada se napučila, počela se dijeliti slično kao i Lička. Tom prilikom nastadoše iz nje teritorijalno manje župe koje su dobile imena Lapac, Srb, Nebljusi, Unac, Hum, Poljana i Mali Pset.[64] Prvih pet župa nalazilo se oko doline gornje Une i one se smatraju dijelovima današnje Like.

Gacka župa koja je isprva bila vrlo velika, podijelila se kasnije u više manjih dijelova. Iz njezinih sjevernih česti nastadoše manje župe Plas, Modruš, Novigrad i Vinodol.[65] Zatim se od nje 1185. godine izdvojila župa Drežnik.[66] Tako je u 12. stoljeću Gacka kao župa spala na zemljište oko istoimene rijeke, polja i okolnoga gorja. Prema sjeveru dopirala je do Jasenka, a kada je na tom području formirana Brinjska župa, Gacka se još više smanjila. Prema tome može se reći da je tijekom srednjega vijeka na području današnje Like bilo više manjih župa koje su činile dio ondašnje kraljevine Hrvatske. Osim Like i Krbave na tom prostoru postojale su župe Odorje, Hotuča, Bužani, Bočać, Gacka, Brinje, Lapac, Srb i Nebljusi. Svaku od spomenutih župa razmotrit ćemo na slijedećim stranicama malo pobliže.

Kada je s podjelom Ličke župe zaključeno, obuhvaćala je ona zemljište oko gornjeg i donjeg toka rijeke Like. Granica prema Krbavi prolazila je preko grebena Sredogorja od Ploče do Ljubova. Na sjevernoj strani župe slijedila je ona potok Hotešicu kojim je doticala Bužane. Dalje je granica prelazila brdo Grabovaču i Marinu glavicu, otkuda je vodila u pravcu sjeveroistoka preko Podova i Kuzmanovače do tromeđe gdje su se doticale granice Like, Krbave i Bužana. Na toj strani Lika se klinasto uvlačila između Krbave i Bužana. Na

---

[62] *Rački F.*, Documenta historiae Chroaticae periodum antiquem, op. cit. 88. – Usp. *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku, Vjesnik Hrv. arheološkog društva, NS sv. VI, Zagreb 1902, 24.

[63] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 2, 165, 193.

[64] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 17.

[65] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 2, 96.

[66] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 17.

zapadnoj strani Like pružala se primorska župa Podgorje. Prema njoj je župska granica vodila preko najviših vrhova Velebita.[67]

Na tako omeđenom župskom području bilo je tijekom srednjega vijeka dosta naselja. Zanimljivo je da povijesne isprave ne spominju ni jedno mjesto kao ličko župsko središte. No ono je zasigurno postojalo. S. Pavičić zastupao je mišljenje da se župsko središte Like nalazilo na području Smiljana, a oko 10. stoljeća da je bilo premješteno u današnji Počitelj. Od 12. stoljeća ulogu župskoga središta preuzima mjesto Široki Toranj koje je tu ulogu imalo sve do nadolaska Turaka. Turci su ime toga mjesta promijenili u Široku Kulu kako se ono zove i danas.[68]

Ime Like spomenuto je prvi put u djelu cara Konstantina »O upravljanju Carstvom« u 10. stoljeću.[69] Etimologija toga imena nije sasvim razjašnjena. B. Kosović iznio je tezu da to ime potječe od grčke riječi λύκος = vuk.[70] Isti autor iznio je mišljenje da bi ime Like moglo potjecati i od rijeke koja kroz nju protječe. A. Dukić mišljenja je da ime Like potječe iz antičkih vremena, a nastalo je od latinske riječi lacus = jezero. On s pravom napominje kako imena voda u mnogo slučajeva daju nazive zemljama, dok su obrnuti primjeri rijetki. U pogledu etimologije imena rijeke Like Dakić je iznio tezu da ono potječe od grčke riječi λευκός = bijeli.[71] Otuda se pokrajinsko ime Like ne može shvatiti drukčije nego kao »Bijela krajina«. Dakako, ova tumačenja imaju karakter hipoteza, a buduća istraživanja dat će sigurno pouzdanija rješenja.

Među naseljima Ličke župe važno mjesto zauzimao je Sutpetar. Gušić mu je čak davao ulogu središnjega mjesta župe.[72] Nalazilo se iznad okuke rijeke Like na jugu današnjega Mušaluka. Ta lokacija nosi danas ime Stari grad i tu je stajala srednjovjekovna crkva sv. Petra. Naselje je sigurno postojalo od antičkih vremena, a ime je dobilo nakon što je u tom kraju prevladalo kršćanstvo. U ovaj dio Like doselili su u doba velikih seoba Kosezi ili Kasezi o čijem podrijetlu ima raznih tumačenja. B. Gušić iznio je mišljenje da su oni pretkavkasko pleme osetskoga podrijetla,[73] dok ih drugi stavljaju među jedno od doseljenih hrvatskih plemena.[74] Od tih Koseza ostao je u Lici samo jedan dio,

---

[67] *Isti*, Isto, 18.

[68] *Isti*, Isto, 19.

[69] Const. Porphyrogeneti de adm. imerio, cap. XXX, 78. — Usp. *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko-Krbavske županije u srednjem vijeku, op. cit. 24.

[70] *Kosović B.*, Postanak naziva Lika i Ličani, Lički kalendar za 1935. god., 76–79.

[71] *Dakić A.*, Odkuda ime Lika?, Vila Velebita, sv. 7, Zagreb 1942, 24–26.

[72] *Gušić B.*, Naseljavanje Like do Turaka, op. cit. 29. — *Isti*, Prilog etnogenezi nekih starohrvatskih rodova, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 16–17, 1969, 455.

[73] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 29.

[74] *Klaić N.*, O Kasezima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, Dostignuća, sv. 2, Gospić 1965, 3–21.

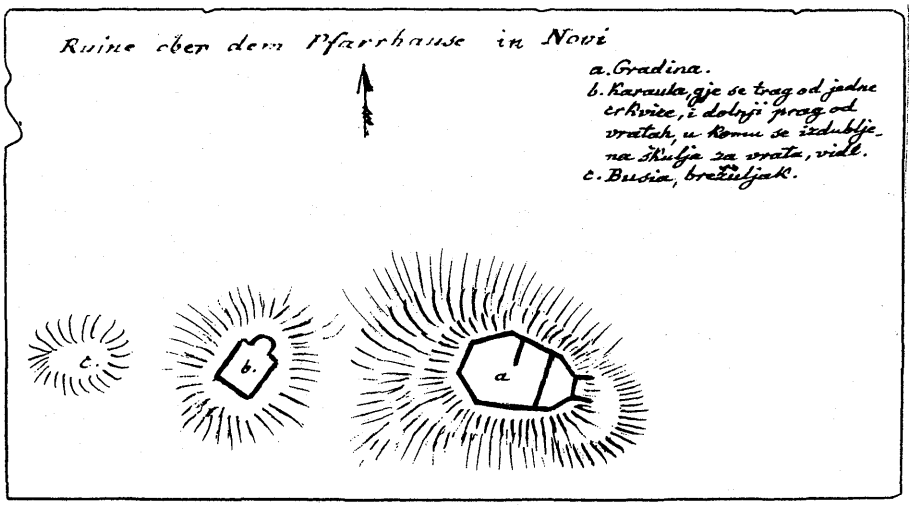

Ruševine iznad župnoga dvora u Ličkom Novom
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

dok su ostali odselili na jug oko današnjih Kašića. Lički Kosezi živjeli su na području između rijeka Novčice i Otešice, zatim oko Zvizde i potoka Poljakovca. U ono doba se i rijeka Novčica nazivala Kosez. Na tom prostoru Sutpetar je bio rodovsko središte Koseza. Zbog toga se razvio u koseško administrativno, gospodarsko i crkveno središte. Crkva sv. Petra u tom mjestu imala je glas narodnoga prošteništa. Zato je ovdje svoj dvor imao i ninski biskup. U Sutperu je zasjedao lički sudbeni stol, a tu su se održavali i redoviti tjedni sajmovi na koje je dolazio narod iz čitave župe. Do danas je nerazjašnjeno zašto je ovo mjesto u 15. stoljeću napušteno i zbog čega se kasnije nije obnovilo.

Srednjovjekovnih isprava u kojima se govori o Lici nema mnogo, a one koje postoje ne omogućuju ravnomjeran uvid u sve dijelove župe. Zbog toga je o srednjovjekovnoj topografiji Like moguće govoriti onoliko koliko to omogućuju suvremeni dokumenti. U svezi s Počiteljem poznato je da je kralj Bela IV sa ličkim županom Petrom Tolimirevićem iz roda Mogorovića ugovorio zamjenu toga grada. Kralj je za njega dao u zamjenu Kaseg, Sičevo, Grebenar i Brotnjan.[75] Iz nešto kasnijih isprava poznato je da su tada u Kasegu živjeli Mogorovići, Korini, Vidasi, Prhočići, Ljutčići i Lukšići. Prema ispravi iz 1263. godine s desne obale Like, nasuprot Kasegu, ležalo je selo Sićevo.[76] Tolimirovići su ovdašnji posjed prodali Desislavićima iz roda Mogorovića,[77] a kasnije

[75] *Smičiklas t.*, Codex diplomaticus, vol. 5, 246.

[76] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 5, 246.

[77] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 11, 522–525.

su ga naslijedili Frankopani.[78] Posjednici u Sutpetru bijahu rodovi Mogorovića i Lagodušića. Od prvih spominju se Desislavići, zatim Tvrtkovići i Skoblići. Tu negdje u blizini nalazilo se i selo Crničani. Selo Grebenar nalazilo se između današnjih zaselaka Čukovca i Bujnice, a za Bisiće se misli da su bili neposredno do Podslunja. Posjede u Bisiću imali su Mogorovići, Slavkovići, Malići i Ždrepčići.[79] Iz kraljevske darovnice izdane 1351. godine doznaje se da su Desislavovi unuci Novak, Grgur i Ivan dobili posjede koji su obuhvaćali selo Novak pod gradom Ostrovicom, zatim Prhoviće, dio Rebca, nadalje Tupala, Doljane, Hotuvan, Resane i trećinu Bihorića.[80] Godinu dana nakon toga kralj je istim Desislavovim unucima poklonio još Kovačiće, Ždrepče i Samaticu.[81] Sva spomenuta sela nalazila su se na području imanja Ostrovice.

Pripadnici starohrvatskog roda Lagodušića obitavali su oko potoka Balatina koji se niže Budaka ulijeva u Liku. Oni su u svom posjedu držali Brotnjan, Doljane i Samačić. Rodovsko središte bilo im je u Starom Budaku, gdje je stajala okrugla kula zaštićena s tri strane vodom a s četvrte debelim zidom.[82] Kada su se Lagodušići proširili, podijelili su se na deset koljena. Od njih potječu Hrančići, Kosići, Radušići, Tvrdčići, Plavišići, Vladići, Zubići, Mršići, Ratkovići i Bosnići.[83] Stari Budak zvao se tijekom srednjega vijeka Lagodušići, a drugo ime dobio je od Turaka. Biskup Glavinić u svom izvještaju o Lici spominje grad Budak podalje od Novoga.[84] Taj grad stajao je na glavici brda i očito nije identičan sa Lagodušićima. Prema tome, može se zaključiti da je negdje u blizini Sutpetra i Bisića postojao srednjovjekovni grad koji se zvao Budak.

Na području Ličke župe visok ugled uživala je masivno građena gradina Ostrovica. Ona se nalazila u posjedu Desislavića. Isprva je na tom mjestu stajala manja kurija, a zatim je Desislavov sin knez Petar podigao masivnu tvrđavu.[85] Petrovi potomci nosili su po njoj plemićki pridjevak. Darovnicom kralja Ljudevita proširen je posjed Ostrovica sa selima Novaki, Strelići i Prhovići.[86] Krajem srednjega vijeka Ostrovica je prešla u posjed Frankopana. Od toga vremena počela je nazadovati. Umjesto nje počeo se tada razvijati susjedni Bilaj. U susjedstvu Ostrovice, na visokom brdu, imali su Desislavići još jedan

---

[78] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, Monumenta Hungariae historica, vol. I, Budapest 1910, 187–189.

[79] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, Zagreb 1898, 418, 421, 424, 425.

[80] *Isti*, Isto, 15.

[81] *Isti*, Isto, 143.

[82] *Isti*, Isto, 184.

[83] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 23.

[84] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 3, Zagreb 1889, 446, 452.

[85] *Farlati D.*, Illyrici sacri, vol. 4, 96.

[86] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 12, 14.

tvrdi grad koji se zvao Grebenar. Oko Ostrovice i Bilaja bilo je više naseobina od kojih značajnije bijahu Barlete. Oko njih imali su posjede Kurjakovići i Petričevići. Trgovačko središte nalazilo se u podgrađu Bilaja. Ovamo su dolazili žitelji iz šire okolice na redovite godišnje i mjesečne sajmove.[87] Na području današnjega Divosela postojalo je također srednjovjekovno selo. To potvrđuje ovdašnje crkvište koje su Turci prozvali Klisa. U tom dijelu Like dobro su se sačuvali i stari mjesni nazivi. Novi je mlađe mjesto, nastalo krajem srednjega vijeka. Pod njegovim gradom postojala je crkva, a oko nje prostiralo se podgrađe. U blizini Novoga, gdje se danas nalazi selo Lipa, nalazilo se feudalno selište Čehovići. Spomen toga sela susrećemo na Mercatorovoj karti Hrvatske s kraja 16. stoljeća. Tu su svoje posjede imali Kačići, Gunešići, Lovrenčići, Šaprtkovići, Štifanići, Tožići, Špakovići, Račići i Komanići.[88]

Sjeverozapadni dio Ličkoga polja imalo je u svom posjedu jako pleme Mogorovića. Etnogenezom toga plemena bavio se svojedobno B. Gušić. On je iznio dokaze njegova avarskog podrijetla.[89] Dakako da su se Mogorovići tijekom vremena stopili s okolnim Hrvatima i nikada kasnije nisu isticali svoje neslavensko podrijetlo. Središnje mjesto Mogorovića nalazilo se u Ribniku. Oko njega bila su manja sela Petričevići, Vrhovine, Tugomirići, Bukovo, Ždralići, Taličani i Dugošani. U svakom od njih živjelo je po jedno bratstvo Mogorovića.[90] Stari Ribnik nalazio se na istom mjestu gdje je i danas. Središte naselja nalazilo se kod današnjeg Crkvišta gdje je stajala stara župna crkva. Gradina Mogorovića podignuta je na riječnoj adi Like, a jedna je isprava spominje kao »grad na Gornjoj Lici«.[91] Selo Petričevići zabilježeno je na Mercatorovoj karti. Vrhovine su bile na području Čitluka. U tome mjestu živjelo je jedno koljeno Mogorovića, koje se nazivalo Vrhovljani. Spomenutom koljenu pripadali su Budišići, Nelkovići, Tvrtkovići i Pribislavići.[92] Tugomirići su ležali južnije od Ribnika, pored rijeke Like. Danas se ova lokacija naziva Crkvište. U Tugomirićima su živjeli Veselićići, Piplići, Balići, Sučići i Smotrići.[93]

Jugoistočno od Ribnika ležao je Medak, u kojem su također živjeli pripadnici jednoga koljena Mogorovića. Na Mercatorovoj karti vide se dva dijela toga sela. Na desnoj obali Like označen je njegov plemićki dio (nobilium), a na suprotnoj strani rijeke kmetski dio. Seoska crkva bila je u plemićkom dijelu

---

[87] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 27.

[88] *Kukuljević I.*, Acta cratica, Zagreb 1863, 175, 177, 182, 200.

[89] *Gušić B.*, Prilog etnogenezi nekih starohrvatskih rodova, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 16–17, 1969, 464.

[90] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 31.

[91] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, Zagreb 1898, 151.

[92] *Isti*, Isto, 417, 420, 423.

[93] *Isti*, Isto, 152, 340, 404, 417, 420.

naselja. Nalazila se kod ušća Glamočnice pored brdašca koje se danas naziva Klica. Ostaci ove crkve bili su vidljivi sve do sredine 19 stoljeća.[94]

Na počiteljskom području stajao je, kako je već rečeno, središnji plemenski grad čitave župe. Nalazio se na strmom brdu iznad današnjeg sela Vuksani. Pod njim se razvilo oveće podgrađe u kome su živjeli počiteljski obrtnici i trgovci. Gradski kmetovi obitavali su podalje na svojim selištima. Takva staleška diferencijacija bila je u ono doba uobičajena. Jugoistočno od Počitelja nalazilo se selo Kukljić u kome su živjeli potomci Mogorovića. Seoska utvrda stajala je pored rijeke Like. Do Kukljića, s druge strane brda, ležalo je selo Drenovac. U obližnjem naselju Raduču živjeli su Hreljci od koljena Petričevića.[95] Kasnije su se ovamo proširili Kurjakovići. Radučki kaštel stajao je na osamljenom brdu više sastavaka Radučice, Grginca i Mićina potoka. Jugoistočno od Počitelja postojala je crkva sv. Ivana sa franjevačkim samostanom. Crkva i samostan nalazili su se na brdu, na sjevernoj strani Velebita. Otuda je ovaj lokalitet dobio ime Sveti Ivan na Gori. Crkva sv. Ivana na Gori štovala se u ovdašnjem narodu kao župsko prošteništе i k njoj su podjednako hodočastili lički Hrvati i Vlasi.[96]

Na Mercatorovoj karti Hrvatske zabilježena su u gornjoj Lici naselja Zir, Slivnik, Mogorić i Zeba. Spomen na prvo od njih sačuvan je u imenu brda u blizini Drenovca. U Ziru su Mogorovići imali manju tvrđavu čije se ruševine danas zovu Gradina. Slivnik je spomenut u ispravi iz 1359. godine, pa otuda znamo da su u njem živjeli Jakovljevići, Drobilići, Domžanići, Hrančići, Karlići, Krajčići, Karumi, Malešići, Martinići, Pliskovići i Šutići.[97] Slivnička gradina nalazila se na brdu Šupljare iznad Jadovne. Prema mišljenju S. Pavičića na tom području bila je matica plemena Mogorovića.[98] Ovdašnje selo bijaše rastureno po dolovima i humovima oko sastavaka Jadovne i Kovačice. Mjesna crkva ležala je podno brda na kojem se nalazio tvrdi grad. Na tome mjestu se i danas nalazi selo Mogorić koje nas svojim imenom podsjeća na prošla vremena.[99]

Od Mogorića prema jugoistoku, u krajnjem dijelu Ličke župe, prostiralo se lovinačko područje. Stari Lovinac ležao je na mjestu gdje se danas nalazi ličko selo Sveti Rok. Poviše sela, na brdu, sagrađena je u kasnom srednjem vijeku jaka tvrđava koju su kasnije koristili Turci. Selo Novakovići ležalo je sjevernije

---

[94] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 32.

[95] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 323.

[96] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, 154. — Usp. *Gušić B.*, Sv. Ivan na Gori u Lici, Lički kalendar za 1941. god., Zagreb 1940.

[97] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 12, 578, 579.

[98] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 35.

[99] *Heneberg V.*, Iz Mogorića, Lički kalendar za 1936. g., 13.

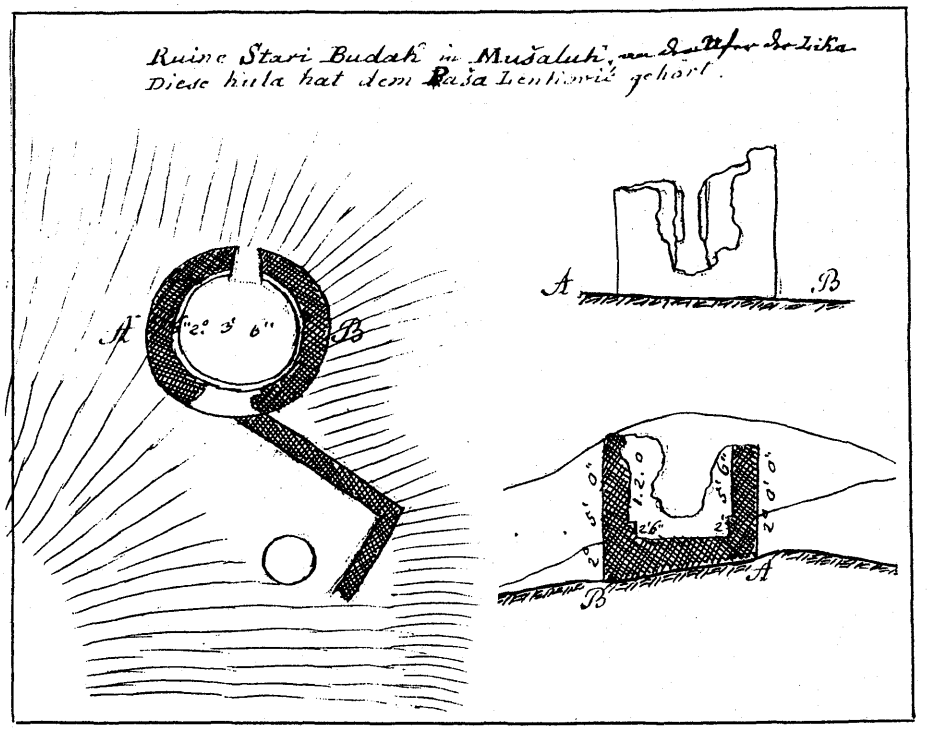

Ostaci Staroga Budaka u Mušaluku
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

od Lovinca ispod slikovitog brda Trovrha. To mjesto odgovara položaju današnjeg sela Ploče, gdje se nalaze dvije srednjovjekovne gradine, Novak i Štulića kula. Selo Jurašević postojalo je jugozapadno od Novakovića. Tu se danas nalazi selo Vranik. I poviše Vranika stoji srednjovjekovna gradina koju ovdašnji narod zove imenom istim kao i selo. Na susjednom budačkom području ima također više ostataka srednjovjekovnih objekata. Očito je taj kraj u ono doba bio vrlo privlačan za naseljavanje.[100]

Kada o Lici susrećemo prve povijesne isprave, etnogeneza ovdašnjega žiteljstva već je uznapredovala, pa je iz njih teško razlikovati Hrvate i Slavene od Avara. Bolje se uočavaju razlike prema feudalnim staležima. Većina ličkoga stanovništva pripadala je kmetskom staležu, koga poznate isprave zovu kastrenzima *(castrenses)*. To ime dobili su od svojih feudalnih gospodara i to

[100] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 36–37.

zato, što su živjeli na njihovim imanjima i što su pripadali određenom gradu ili kastru. Isprava izdana 1359. godine razlikuje ličke kastrenze od gradskih kmetova.[101] S. Pavičić iznio je mišljenje da su gradski kmetovi *(jobagiones castri)* proizašli iz ovdašnjega župskoga uređenja i da su zato težili da se izjednače sa plemstvom.[102] Kastrenzi koji su također težili da se uspnu u viši stalež društvene hijerarhije, u tome pogledu nisu polučili zapaženije rezultate.

Manji dio stanovništva Like pripadao je povlaštenom staležu plemstva. Ovdašnje plemstvo do 1102. godine proisticalo je iz starohrvatske društvene hijerarhije koja je bila legalizirana uspostavom hrvatske države. Takvo plemstvo sticalo se podrijetlom odnosno pripadnošću određenom starohrvatskom rodu. Nakon 1102. godine plemstvo se sticalo na drugi način. Njega je dodjeljivao kralj, kao državni poglavar, svojim pouzdanicima, najčešće za određene zasluge.[103] Iz tako shvaćenog povlaštenog staleža razvilo se feudalno plemstvo, kome su uz društvene privilegije pripadale i posjedovne. Lički plemići u doba hrvatske kraljevine bijahu, dakle, pripadnici starohrvatskih rodova koji su plemićki status stekli svojim podrijetlom. Nakon što je Hrvatska ušla u državnu zajednicu sa kraljevinom Ugarskom, plemić je mogao postati svaki pripadnik novonastale države, bez obzira na podrijetlo, kojega je kralj kao državni poglavar uveo u plemićki stalež. Prema tome, od toga vremena, lički plemići postajali su ugledni i zaslužni ljudi kojima je kralj darovao ili potvrdio plemstvo. Tim činom oni su postajali kraljevi feudalci tj. vlasnici zemlje i naroda unutar svojih posjeda. Broj takvih feudalaca u Lici nije bio velik, ali su zato u svojim posjedima držali najveći dio ovdašnje zemlje.

Osim spomenutih kategorija stanovništva bio je na župskom području i popriličan broj ljudi koji nisu pripadali ni jednom od spomenutih društvenih slojeva. Takav stalež činili su ovdašnji nomadski stočari, koji su podrijetlom bili Romani, a od strane Hrvata nazivani su Vlasima. Oni su sve do kasnog srednjega vijeka živjeli po strani od feudalne vlasti. To su uspijevali zbog načina svoga života. Naime, Vlasi kao stočari nomadi nisu bili vezani za stalno boravište, nisu posjedovali kuće, zemlju, ni bilo kakvu nepokretnu imovinu. Oni su živjeli u provizorno načinjenim kolibama iz kamenja, granja i ovčije kože. Takve objekte lako su podizali gdje god su se zatekli. Svoje nastambe imali su na planinskim pašnjacima i po niže položenim staništima. Kako su se stalno kretali zajedno sa stadima, izmicali su kontroli državne vlasti, a kako joj nisu mnogo smetali, nije ona za njih ni marila. Većina ličkih Vlaha služila se u to doba romanskim jezikom, koji ovdašnji Hrvati nisu razumjeli. Otuda između Vlaha i Hrvata dugo vremena nije dolazilo do bližih dodira. S vremenom lički Vlasi osjetili su potrebu da se uklope u sistem postojeće državne vlasti i da u njoj nađu mjesto

---

101 *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 12, 578–579.

102 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 38.

103 *Barada M.*, Hrvatski vlasteotski feudalizam, Zagreb 1952, 35 i dalje. — *Isti*, Postanak hrvatskog plemstva, Časopis za hrvatsku poviest, knj. I, sv. 3, Zagreb 1943.

za svoje plemenske interese. Zato su pristupali pojedinim feudalnim imanjima i u njihovu sastavu vršili povjerene im službe. Lički Vlasi koji su radili na takvim imanjima isticali su se kao dobri i sposobni radnici, no oni su uvijek od svojih gospodara tražili da i oni poštuju njihove plemenske uredbe i pravice. Tako se u Lici krajem srednjega vijeka počela stvarati nova etnička skupina »Vlaha v Hrvatih«, kako ih nazivaju suvremene povijesne isprave.[104] Pojedini lički Vlasi koji su se isticali svojom revnošću i vjernošću u radu, dobivali su od svojih feudalnih gospodara na dar manje ili veće posjede. Tako obogaćeni Vlasi nisu, dakako, željeli dalje živjeti kao kmetovi, već su težili da se priključe višim društvenim slojevima. Vlasi koji su uspjeli steći višu poziciju u feudalnom društvu, uvijek su se isticali kao zaštitnici svoje etničke skupine. Na taj način uspijevali su svojim suplemenicima osigurati elementarna prava ili privilegije po kojima su se razlikovali od ostalog kmetskog staleža. Pod kraj srednjega vijeka lički Vlasi uspjeli su steći vlastitu plemensku samoupavu na čelu sa svojim knezom. Uspjeli su dobiti svoje sudove i suce, a to je još više pojačalo njihovu autonomiju. Dosadašnji istraživači ličke prošlosti sve to nisu imali u dovoljnom vidu kada su raspravljali o prošlosti ličkoga stanovništva. Vlasi su sigurno u tom pogledu imali vrlo značajnu ulogu.

Sličan status u administrativno upravnom pogledu kao Lika imala je u srednjem vijeku Buška župa ili Bužani.[105] Njezine granice poznate su istom iz 13. stoljeća. Prema ispravi iz 1263. godine južna granica Bužana slijedila je tok potoka Hotešice. Potom je skretala preko brda sjevernije od Sutpetra, Podslunja i Sičeva.[106] Prema opisu susjedne Gacke iz 1219. godine sjeverna granica župe vodila je pored Krasna i Kutereva do Hrastovca te dalje preko Čovića do Hrašća. Zapadna granica se tijekom vremena mijenjala. Isprva je presijecala greban Velebita do morske obale. Tu je u njezin sastav spadao i Jablanac. Kasnije je granica pomaknuta, pa je hvatala najviše visove Velebita. Istočna župska granica slijedila je najviša uzvišenja Ličkoga sredogorja, koje je dijelilo Bužane od susjedne Krbave.[107] Tako omeđena Buška župa obuhvaćala je poprilično velik teritorij. Župsko središte činio je sjeverni dio Ličkoga polja, a naokolo su se redala brda i planine.

---

[104] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, op. cit. 132. O primorskim i dinarskim Vlasima usp. *Gušić B.*, Wer sind die Morlaken im adriatischen Raum? Godišnjak Balkanološkog instituta SANU /Balcanica/, knj. 4, Beograd 1973, 435–464. — *Novak G.*, Morlaci /Vlasi/ gledani s mletačke strane, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 45, Zagreb 1973, 579–603. — *Gušić B.*, Naše primorje /Historijsko–geografska studija/, Pomorski zbornik JAZU, knj. I, Zagreb 1962, 19–65. — *Isti*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 56.

[105] *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku, Vjesnik Hrv. arheološkog društva NS, sv. VI, Zagreb 1902, 15 i dalje. — *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 33. — *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 48.

[106] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 5, 245.

[107] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 3, 175; vol. 4, 277.

Podrijetlo imena Buške župe potječe od plemena Bužana koje se ovamo naselilo zajedno s ostalim Hrvatima. B. Gušić iznio je tezu da su Bužani bili slavensko pleme koje se ovamo naselilo zajedno s Avarima.[108] Prema spomenutom autoru, nakon što su Hrvati svladali Avare, Bužani su kao avarski saveznici bili prinuđeni napustiti najplodnije dijelove Ličkoga polja i povući se u gorovite krajeve. Prema shvaćanju S. Pavičića, Bužani su bili jedno od starohrvatskih plemena koji su svoje plemensko ime naslijedili od Buge, koja ih je zajedno sa svojom braćom i sestrom Tugom dovela do obala Jadrana.[109] Buška župa spominje se prvi put u povelji hrvatskog kralja Petra Krešimira iz 1071. godine u kojoj se obznanjuje da župe Lika, Bužani i Bočać spadaju u nadležnost rapske biskupije.[110] Jedno stoljeće kasnije, u zaključcima splitskog crkvenog sabora, kaže se da župe Senj, Vinodol, Gacka i Bužani potpadaju pod nadležnost senjskoga biskupa.[111] Očito je crkvena vlast na tome području u to doba bila još nedovoljno ustaljena.

Plemensko središte Bužana nalazilo se u Bužimu, tvrdom gradu podignutom na 654 metra visokoj glavici, čiji se ostaci vide i danas u obliku pravilnog pravokutnika sa temeljima četverouglatih kula. Na zapadnoj strani gradine postojala je crkva. Gradina i crkva u Bužimu iz nepoznatih su razloga napušteni koncem 12. stoljeća.[112] Tada je župsko središte Bužana premješteno na povoljnije zemljište Pazarišnog polja. Novi župski grad podignut je na mjestu gdje se danas nalazi selo Aleksinac. Taj lokalitet zove se danas Gradina, a oko njega vide se ostaci starih zidina sa temeljima davno napuštenih objekata. Oko toga grada razvilo se tijekom vremena podgrađe, koje povijesne isprave nazivaju Potorjan.[113] Spomenuto naselje dobilo je doskora karakter župskoga trgovišta. Pavičić misli da je Potorjan dobio ime zbog svoje lokacije »pod tornjem« tj. ispod župske gradine sa tornjem.[114] Zanimljivo je, da je ovo napredno naselje oko 1480. godine napušteno.[115] Od toga vremena počelo se razvijati susjedno mjesto Pazarište.

Blizu Potorjana nalazila se u kasnom srednjem vijeku župna crkva sv. Marije.[116] Prema imenu zaštitnice ove crkve, selo oko nje dobilo je ime Marinci. Uz tu crkvu osnovan je 1411. godine hospital, tj. putno svratište.[117] U zadužbini ovdašnjih plemića našao je utočište i krbavski biskup prilikom svoga bijega pred Turcima. Od Potorjana preko Marinaca te uz njegov hospital vodio je preko

---

[108] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 32 i dalje.

[109] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 48 i dalje.

[110] *Rački F.*, Documenta, 87–88 – *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, Vol. 2, 22.

[111] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 2, 193.

[112] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. I, 285, 437; vol II, 161, 162.

[113] *Isto*, vol I, 307, 322, 321.

[114] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 49.

[115] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 162.

[116] *Fejér G.*, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, vol. 10, 5, 186.

[117] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, op. cit. 301.

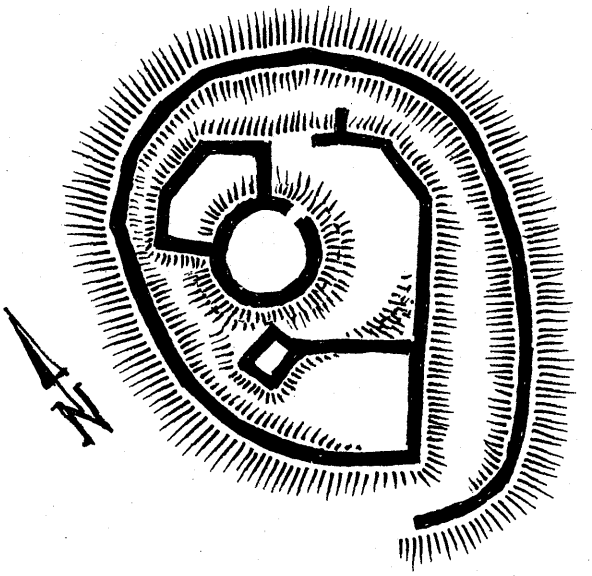

Tlocrt grada Metka ispod Velebita
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Velebita karavanski put, koji se dalje spuštao prema Bagu. U Potorjanu je bilo stovarište karavanske robe, koja se tu odlagala i spremala za daljnji transport. Sva zemlja oko Potorjana nalazila se do sredine 14. stoljeća u posjedu lokalnih plemića, a kasnije su njome zavladali Frankopani. Oni su na tom području stekli najuglednije župske gradine, Ostrovicu i Hoteš.

Imenom Hoteš ili Oteš nazivali su se gradina, brdo i selo u blizini Potorjana. U gradini na Hotešu živjeli su isprva domaći plemići, a potom su ga prisvojili Frankopani. Da je to bio ugledan dvorac, zaključujemo iz toga što je u njem izvršena dioba frankopanskih imanja na širem području Like nakon smrti kneza Sigismunda. Tom prilikom je njegova udovica Jelena uz taj grad dobila još i obližnju Ostrovicu sa pripadajućim imanjima, a knezovi Martin i Juraj naslijedili su Otočac i Prozor sa svojim posjedima.[118] U to doba okolica Oteša, kao i čitavo Pazarišno polje, bijahu gusto naseljeni, pa je samo na tom području bilo nekoliko sela. U opisu Like biskupa Glavinića spominju se dva Hoteša, Stari i Novi.[119] To kao da govori da su Turci nakon zauzimanja Like, Stari Hoteš napustili a pored njega sagradili novi. Hoteš je u srednjem vijeku bio povezan

[118] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 130, 133.

[119] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 3, 50.

karavanskim putem preko Velebita s obližnjim Bagom i Sv. Jurjem. Ispod hoteške gradine, u njezinu podgrađu, stajala je crkva čije ostatke spominje biskup Glavinić. Očito je na tom mjestu postojalo značajnije trgovačko i obrtničko središte župe.

O najstarijoj prošlosti buške Ostrovice ne zna se gotovo ništa. Ona je stajala na kamenitom šiljku visine 846 m, koji i danas dominira nad čitavim zapadnim dijelom Pazarišnog polja. Na tom vrhuncu mora da je isprva stajao kaštel neke buške plemićke porodice, a kada su njegovi vlasnici u 14. stoljeću postali Frankopani, preuredili su oni dotrajalu gradinu u raskošan kasnosrednjovjekovni burg.[120] U tako obnovljeni grad ulazilo se kroz masivnu četverougaonu kulu ispod litice pomoću stuba uklesanih u živu stijenu. U sklopu grada postojala je i crkva sv. Mihajla koja se častila kao prošteniste okolnoga naroda.[121] U podgrađu Ostrovice bilo je također obrtničko naselje slično kao ispod Bužima ili Hoteša. I u tom podgrađu stajala je crkva posvećena Blaženoj Bogorodici.[122]

Oko Potorjana, Hotaša i Ostrovice, na zemljištu između rijeke Like, potoka Hotešice i okolnih brda, postojalo je više manjih naselja. U istočnom dijelu toga kraja nalazili su se Dupčani, Humčani, Novo Selo, Dugopoljci, Zahumići i Pothum. Dupčani su bili na zemljištu gdje se danas nalazi Veliki Žitnik. U Dupčanima su živjeli Jakovčići, Glavinići i Zrčići.[123] Selo Humčani ležalo je prema međi sa Kasezima i Dupčanima. Pavičić je mislio da se prostiralo na lokaciji današnjeg Velikog brijega.[124] Stanovnici toga sela pripadali su rodu Kršelaca. Od toga roda živjeli su tu Vukšići, Zoranići, Brujanići, Širinići, Suržići, Pavlakovići, Franulići, Culići, Dragalinići, Bogdanići, Pribošići, Disinići, Mavrovići, Mišljenovići i Surlići.[125] Obližnje Novo Selo bilo je također u susjedstvu Kasega i Humčana. Na njegovu položaju stoji danas Brezovo Polje. U Novom Selu postojala je župna crkva, što znači da je bilo veće od ostalih. Ovdje su živjeli Piščići, Andrijaševići, Prhonići, Rogulići, Suržići, Jandriševići i Kovačići.[126] Susjedno selo Liš imalo je svega nekoliko kuća. Zahumići su ležali sa suprotne strane Huma, na zemljištu oko potoka Dunjevca. Sastojali su se isto kao i Liš od nekoliko kuća. Od ovdašnjih žitelja poznati su Jakovčići i Zrčići. Pothum je također bio maleno selo. U njemu je živjelo više porodica Jurinića.

Južno od Potorjana nalazilo se selo Dugopoljci u kome su živjeli Grguričevići, Dražići, Pripčići, Draženići, Zrčići, Đuričići, Makarunići, Matejići,

---

120 *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 35. – Usp. *Krčelić B. A.*, De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, notitiae praeliminares, Zagreb /1779/, 500.

121 *smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 10, 528.

122 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 74.

123 *Kukuljević I.*, Acta Croatica, Zagreb 1863, 183, 191, 16.

124 *Pavičeć S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 54.

125 *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 183, 200, 201–204.

126 *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 179, 202.

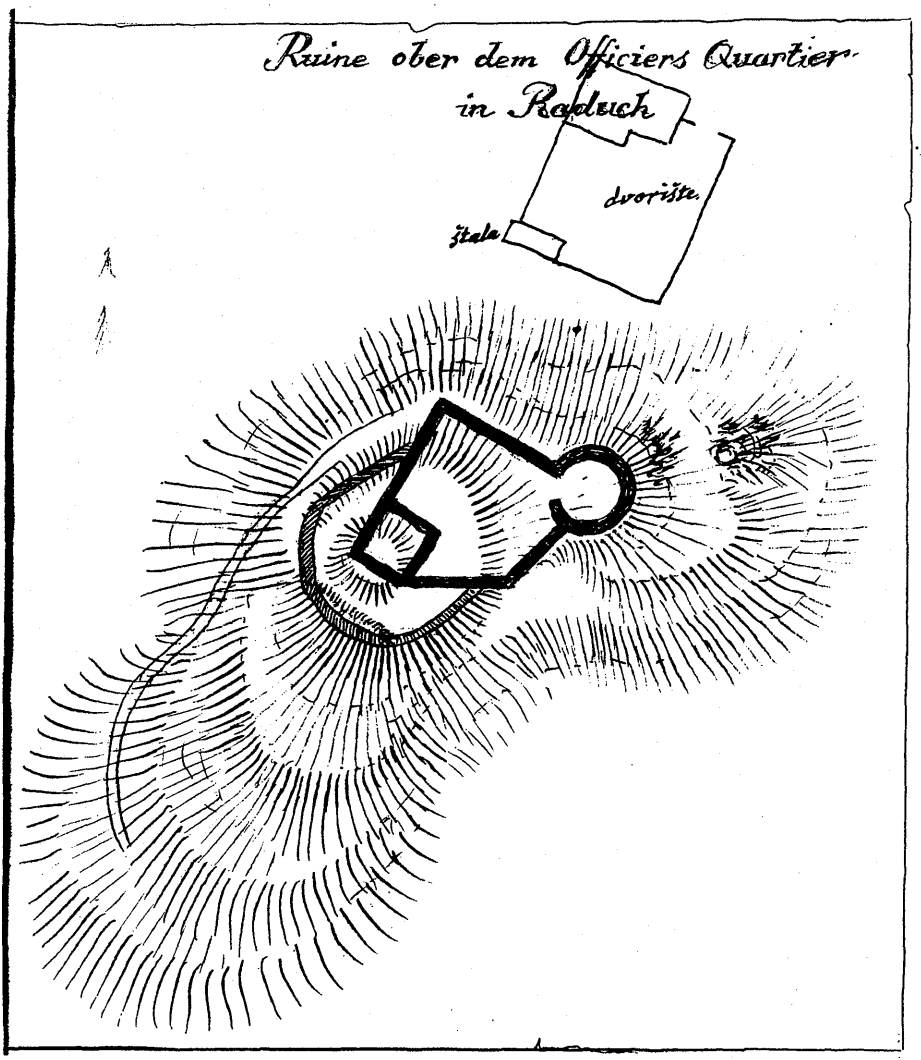

Ruševine staroga grada u Raduču
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Dudići i Vukšići.[127] Za Zrčiće se zna da su potjecali od roda Stupića, a Vukšići od Kršelaca. U blizini sela Dugopoljci ležala je Stara Vas u kojoj su obitavali Dudići, Svojčići i Vukšići. Prema povijesnim ispravama potkraj srednjega vijeka

[127] *Kukuljević I.*, Acta Cratica, 183, 187, 188, 124, 191.

na tom zemljištu nalazila su se i sela Nedomišalj, Selčan, Belitići i Trzanci.[128] Ona su propala nakon što su Turci osvojili Liku. Veće buško selo Gvoznica ležalo je negdje u blizini Ostrovice. Tu su živjeli Satničići, Sutlići, Mirojići, Obrošići, Petričići, Radovčići, Dujmovići i Vojnići.[129] Svi su oni potjecali od starohrvatskih Kršelaca. U Gvoznici je dugo godina bilo sjedište satništva Buške župe, pa su otuda proistekli i buški Satničići. Prema mišljenju S. Pavičića Gvoznica se nalazila na mjestu gdje je danas lički Vaganac.[130]

U zapadnom dijelu Buške župe bilo je također nekoliko sela. Suvremene isprave spominju Zažićno i Hlapovo. Srednjovjekovno Zažićno dijelilo se u Donje i Gornje selo. Posjedi obiju dijelova Zažićna pripadali su isprva lokalnim plemićima, a potom su ih prisvojili Frankopani.[131] Samo ponešto od ovdašnje zemlje ostalo je u vlasništvu Draškovića i Gustačića.[132] Draškovići su u Donjem Zažićnu dali sagraditi crkvu Sv. Marije i uz nju samostan pavlina.[133] Položaj toga mjesta i samostana odgovara lokalitetu koji se danas zove Kloštar u Donjem Pazarištu. Od Zažićna skretao je preko Velebita karavanski put za Jablanac, gdje su mogli pristajati manji brodovi. Trasa toga puta vodila je preko Crnoga Potoka i Jezera. Drugo spomenuto selo, Hlapovo, imalo je svega nekoliko kuća u kojima su živjeli hrvatski Kačići od roda Kršelaca.

O buškim naseljima s lijeve strane rijeke Like ima ponešto podataka u darovnici Anža Frankopana iz 1493. godine, kojom on poklanja samostanu sv. Jelene buško selo Košćice.[134] Ono se nalazilo na području današnjega Goljaka u blizini Kutereva. Slijedeće naselje spomenuto u istoj darovnici su Marinci koje je ležalo na položaju današnjeg Lipovog Polja. Daljnja sela iz iste darovnice, Ljupčići i Tribljani nalazili su se na zemljištu Bakovca, odnosno blizu današnje Rudinke.

Posjedi Krasna poznati su nam posredstvom isprave iz 1219. godine.[135] Tada su oni pripadali Bužanima. Kasnije su ih stekli Vučinići, a od njih Frankopani. Obližnje kosinjsko područje bilo je također dobro naseljeno. Tu se nalazilo još jedno buško regionalno središte. Biskup Glavinić u opisu Like iz 1696. godine kaže za Kosinj da je on prije pojave Turaka bio značajno mjesto,

---

[128] Spominju se u popisu bužanskih posjeda Martina Frankopana od 1464 godine; usp. Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 74.

[129] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 58, 89, 121, 130, 144, 183.

[130] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 58.

[131] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 73.

[132] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 183.

[133] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 140–144.

[134] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 153.

[135] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 3, 175.

sa velikom crkvom i samostanom.[136] U Kosinju su se – ističe biskup Glavinić – tiskale hrvatske knjige na glagoljici, a ovdašnju tiskaru uništili su Turci pretvorivši i mjesto u neznatno selo. Topografiju staroga Kosinja moguće je rekonstruirati samo u pojedinostima. Na mjestu današnjeg Donjeg Kosinja postojalo je u srednjem vijeku selo Srijani ili Sređani, koje je dobilo ovo ime zato što je ležalo u središtu dobro naseljene okolice. Na obližnjem brdašcu Basarici ležala je kosinjska crkva sv. Marka. Stanovništvo Srijana činili su pretežno kmetovi koji su potjecali od potomaka ovdašnjih Slavena i Avara. Njihovi gospodari bijahu plemići Kosinjski, koje su kasnije zamijenili Frankopani. Uzvodno od ponora rijeke Like do njezine okuke kod Bočaja bilo je također nekoliko sela. Iz suvremenih isprava poznata su Dobrežani, Muravičani, Gasparin, Kolosi, Pavel, Trzno, Tihotina Vas, Dubovik, Čelopek, Gomiljane, Večica, Gribi i Maholjci.[137] Spomenuta sela bila su brojem stanovnika mala. Jedino je u Duboviku bilo nekoliko plemićkih porodica od kojih su nam poznati Mrmonjići, Karlovići i Kolunići. Dubovik i ostala spominjana sela ležala su s desne strane Like gdje se danas nalaze Krš i Podobljaj zajedno sa svojim zaseocima.

S desne strane rijeke Like nalazilo se na kosinjskom području još jedno znamenitije mjesto koga suvremeni izvornici spominju pod imenom Banj Dvor. Sudeći prema imenu u njemu su vjerojatno bili nekakvi banski dvori. Pavičić smatra da su u tom mjestu stolovali najraniji banovi Gacke, Like i Krbave koje spominje car Konstantin.[138] Kasnije je iz nepoznatih razloga to mjesto izgubilo raniju funkciju. Banj Dvor se nalazio na lokaciji današnje Mlakve, gdje se i danas raspoznaju njegovi ostaci.[139] Važno je pripomenuti da je srednjovjekovni Banj Dvor bio povezan sa karavanskim putovima koji su se upravo tu granali u tri pravca. Jedan je vodio uz tok rijeke Like, drugi prema Dulibici i dalje prema Perušiću, a treći je povezivao Banj Dvor sa Maholjcima i susjednim mjestima župe.

Istočni dio Bužana činilo je prostrano Perušićko polje. Tu je plodne zemlje bilo u izobilju, pa je zato i čitav kraj bio gusto naseljen. Pusti su bili samo okolni brdski krajevi pokriveni šumama. Biskup Glavinić govoreći o Perušiću kaže da se u njemu vide ostaci dvorova u kojima su obitavali ugledniji Turci.[140] Naokolo mjesta vidi se doista mnogo ostataka starijih zgrada i crkava. Tako se primjerice u Malom Polju, pod brdom Vršeljkom, zamjećuju ostaci srednjovjekovne crkve sv. Jelene. U selu Sveti Marko vide se ostaci istoimene crkve.

---

[136] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 3, 51.

[137] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 73.

[138] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 67.

[139] *Fras J.*, Vollständige Topographie der Karlastädter–Militärgrenze, Agram 1835, 230.

[140] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 3, 46.

Danas to mjesto narod zove Klisa. Slična crkva stajala je sjeveroistočno od Perušića kod današnjeg Štitara. S. Pavičić je na prostoru oko Perušića nabrojio devet sličnih crkava.[141] To najbolje govori da je taj kraj prije dolaska Turaka bio gusto naseljen. To potvrđuju i suvremene isprave. Iz njih proizlazi da je na tom zemljištu bilo 13 buških sela. Na lokaciji današnjeg Perušića stajalo je veće selo koje se nazivalo Vrhovina. To se vidi iz isprave Anža Frankopana iz 1495. godine kojom je darovao Vrhovinu svojoj braći Petru, Gašparu i Marku.[142] Buška Vrhovina imala je u svom sastavu povelik posjed sa šumama, oranicama i pašnjacima. Uz to su joj pripadala dva mlina i carina koja se pobirala od prijenosnika karavanske robe. Ime Perušić nastalo je vjerojatno od spomenute Anžove braće koji su se počeli prezivati Perušići. Pod njihovim kaštelom, do nailaska Turaka, nije se dospjelo razviti podgrađe. Kada su ovamo stigli Turci, počeo se Perušić naglo povećavati. Tada je zaboravljeno njegovo starije ime Vrhovina.

Sjevernije od Perušića, na mjestu gdje danas leži selo Kvarte, postojala su dva buška sela, Štitar i Mohlići. Štitarska gradina stoji danas na obližnjem brdašcu, a za Kvarte se zna da su bile naseljene još od japodskih vremena. U oba spomenuta sela živjeli su Braničevići, Darojići, Frančići, Hranići, Ivelići, Litnići, Majerići, Markovići, Nemanići, Svilići, Škvarići, Veselkovići, Vlajići i Vukanići.[143] Obližnja sela Čelopeke, Kučane, Tri Vasi i Sokolce naseljavali su starohrvatski rodovi iz plemena Poletčića. Najveće od njih bijehu Čelopeci. Iz njih je poznato dvanaest porodica toga roda. Pobliža lokacija toga sela nije nam poznata, a za Sokolac i Tri Vasi se zna da su bili oko današnjih Prvanaca odnosno sela Bukovca.

Zapadno od Perušića i njegova polja pruža se brdski kraj sa manjim čistinama. Obzirom da tu nema plodne zemlje u dovoljnoj količini, nije se razvilo ni više naselja. Na tom prostoru postojalo je selo Rotča Vas koje se nalazilo istočno od današnjega Kaluđerovca. Njegovi stanovnici potjecali su od roda Stupića, a porodična imena bila su im Grdojevići, Jakovčići, Lončarići, Martinuševići, Pribislavići, Vidovići, Zoričići i Žutinići.[144] U kaluđerovačkom kraju postojalo je i selo Zalužani. Na tom mjestu bio je riječni prelaz preko Like, jer je ovuda vodio put iz Donjih Bužana za Mohliće i Vrhovinu. Stanovnici Zalužana potjecali su također od roda Stupića. Od porodica toga sela spominju se Branivojevići, Jarebići, Kučani, Mikulići, Mirenčići, Radušinići i Škaljići.[145]

---

[141] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 70.

[142] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 218–219.

[143] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, 292. — *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 120, 124, 127, 133, 144, 148, 182, 191, 195.

[144] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 55, 183, 198.

[145] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, 182, 184, 195.

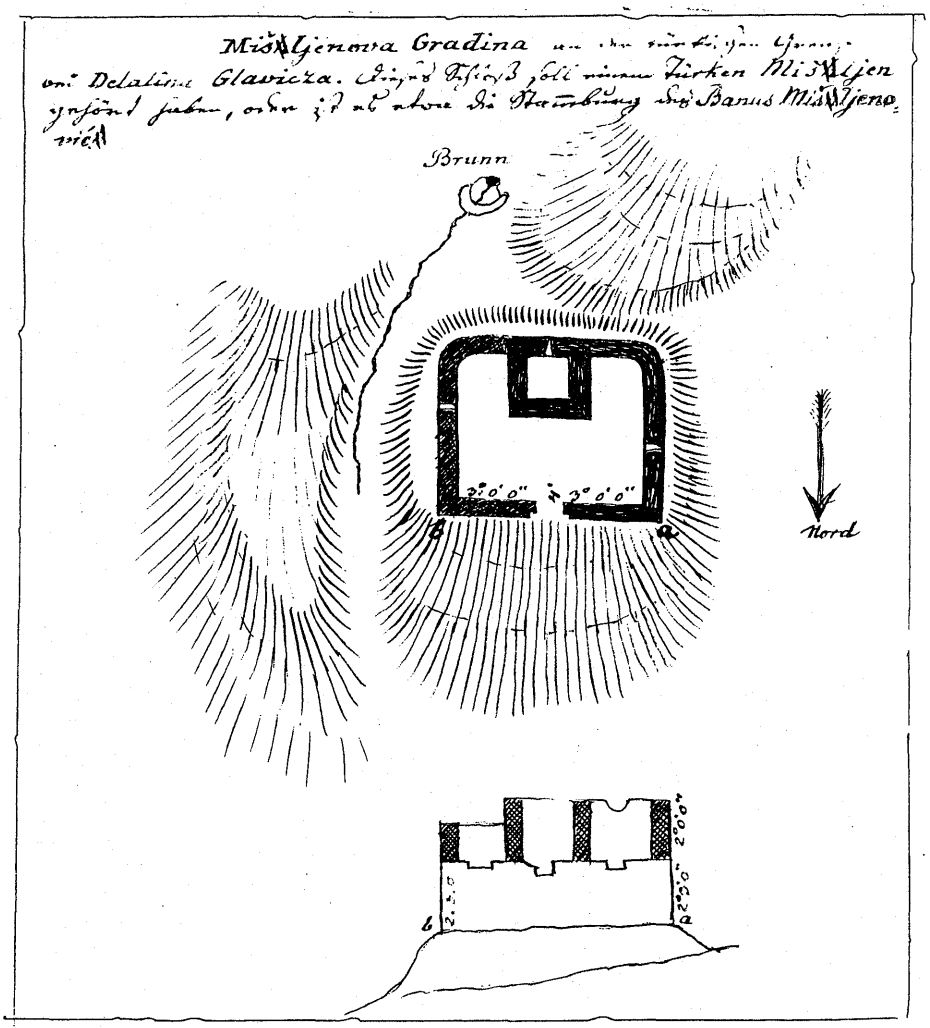

Ostaci Mišljenove gradine na Delalinoj glavici
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Negdje u susjedstvu Mohlića ležalo je buško selo Balići. U njemu su živjele plemenske porodice Bališići, Banići, Grgotići, Jureljići, Karlovići, Miserići, Mladinići, Netrmići, Nižići, Pavlovići, Salničići, Tkalčići i Vučevići.[146] Neke od navedenih porodica spominju se u Balićima u više domova. Za ostala tri sela,

[146] *Kukuljević I.*, Acta Cratica, 183, 187, 188, 191.

Rali, Nevariće i Podstenjane ne zna se pobliža lokacija. U Nevarićima je rod Mečarica imao pet do šest kuća, a ostala dva sela bila su još manja.

Na teritoriju Buške župe postojalo je područje koje je činilo manju autonomnu župu, a zvalo se Bočać. Prvi spomen ove župe susreće se u ispravama kralja Krešimira i Kolomana iz 11. i 12. stoljeća.[147] Bočać je obuhvaćao polja i livade donje Like, gdje su zbog obilnog natapanja tla bili povoljni uslovi za život ljudi. Na tom području nalazila su se slijedeća sela: Gornji Kosinj, Srakvina, Hotilja Vas, Buci, Botuci, Mala Vas i Psivići. Lokacije spomenutih sela mogu se lako odrediti. Gornji Kosinj postoji i danas na ušću Bakovca u Liku. Srakvina se nalazila u neposrednoj blizini Kosinja. Buci su ležali pored Like, na njezinim slapovima južno od Srakvina. U blizini Bukova stajali su Psivići, a Hotilja Vas i Botuci bili malo podalje, ali također pored rijeke. Mala Vas ležala je na lokaciji današnjeg Kosinjskog Bakovca. U navedenim selima Bočaća živjeli su starohrvatski rodovi među kojima je bilo najviše Stupića. Oni su imali rodovsku gradinu na istoimenoj uzvisini gdje se danas nalazi školska zgrada sela Krš. Župsko središte Bočaća nije bilo u rodovskom gradu Stupića, već u gradini iznad lijeve obale Like koja se nazivala Bočaj. O prošlosti i ulozi toga grada kao središta Bočaćke župe ne zna se ništa.[148]

Od ostalih sela Bočaća veću važnost imali su Psivići, koji su bili podijeljeni u dva dijela. Veliki Psivići bili su na mjestu gdje je danas selo Kruščica, a Mali su ležali pored Crnoga vrela. Zanimljivo je da se na području Bočaćke župe nije razvilo naselje trgovačkog ili varoškog tipa. Takav karakter nisu imali ni gornji Kosinj ni Psivići. Preko Bočaća vodila su tijekom srednjega vijeka dva karavanska puta. Jedan je išao smjerom od Kosinja i Psivića preko rijeke Like za Banj Dvor, a drugi dolinom Bakovca preko Velebita za Jablanac. O podrijetlu imena Bočaća nema sigurnih tumačenja. Pavičić je smatrao da to ime potječe od bočnog položaja župe prema rijeci Lici.[149] Zanimljivo je da se ime Bočaća u doba turske vlasti promijenilo. Otada se on zove Bočać.

Što se tiče stanovništva Buške i Bočaćke župe, o tome ima dosta nejasnoća. Čini se da su u taj kraj u doba velikih seoba među prvima došli Slaveni zajedno s Avarima. Bužani su ovamo pristigli nešto kasnije. Na tom području romansko ili vlaško stanovništvo nije bilo toliko brojno kao u susjednoj Ličkoj župi. Tome je vjerojatno bio razlog, što na sjevernom i srednjem Velebitu nije bilo tako prostranih planinskih pašnjaka kao na južnom. Nadalje je značajno da su se Bužani dosta rano rasuli ili pomiješali sa susjedima. Stoga se tu pri koncu

---

147 *Rački F.*, Documenta, 87–88. – *Bojničić I.*, Listine XII vieka u Zemaljskom arkivu, Vjestnik kr. hrv. -slav. -dalm. zemaljskog arkiva, sv. 1, Zagreb 1899, 35.

148 *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Lička-Krbavske županije u srednjem vijeku, Vjesnik Hrv. arheološkog društva NS, sv. 6, Zagreb 1902, 16; usp. *Fras J.*, Vollständige Topographie der Karlstädter-Militärgranze, Agram 1835, 230.

149 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, 62.

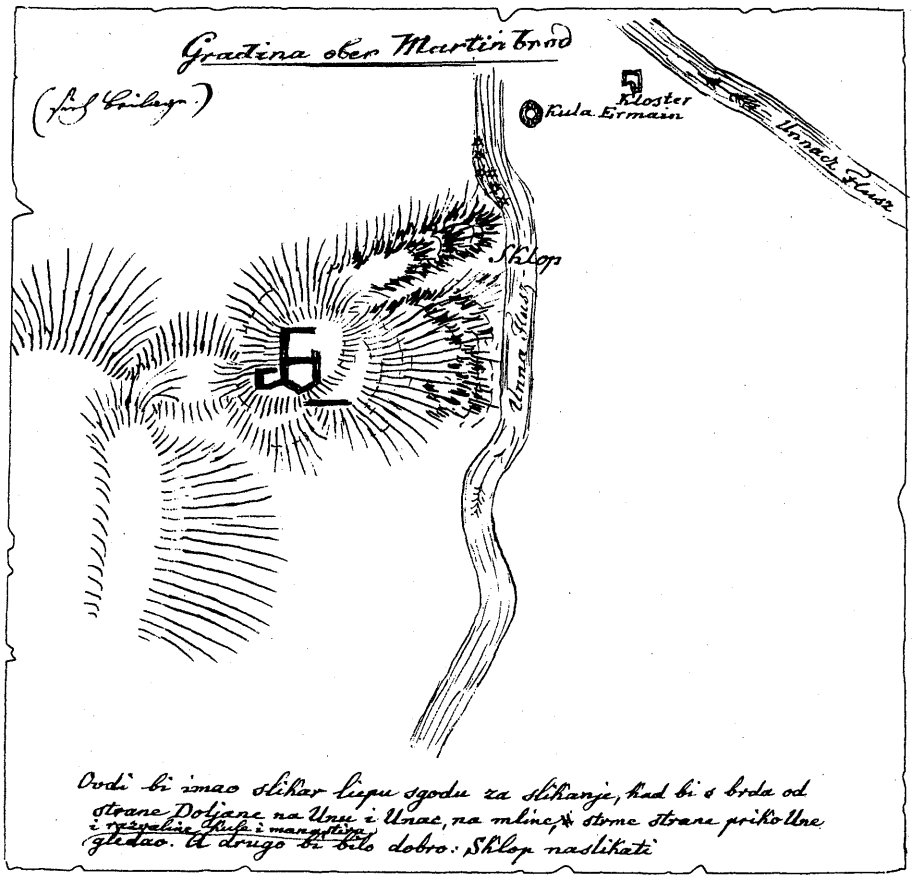

Gradina iznad rijeke Une kod Martin Broda
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

srednjega vijeka javljaju strani rodovi kao primjerice Lapčani, Poletčići, Stupići ili Kršelci. Naseljavanje Buške župe odvijalo se pretežno iz susjednih krajeva Luke, Sidrage ili Nina. Nakon što je sastav župskoga stanovništva izmijenjen, došlo je do promjene i u organizaciji župske vlasti, koja se posve usuglasila sa feudalnim uredbama. Pod kraj srednjega vijeka bilo je na području Buške i Bočaćke župe oko 2. 500 do 3. 000 naseljenih domova, iz čega se može zaključiti da je na tom prostoru živjelo oko 15. 000 stanovnika.[150]

Sjeverno od Bužana prostirala se teritorijalno prostrana Gacka župa. Već je ranije spomenuto da su, prema Einhardovim Analima, ovamo početkom 9.

[150] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, 76.

stoljeća došli avarski Guduscani.[151] Slijedeći spomen Gacke susrećemo u djelu cara Konstantina Porfirogeneta.[152] Koliki je bio opseg Gacke župe u 10. stoljeću teško se može utvrditi. Pavičić misli da je u to doba u njezinim granicama bilo senjsko, modruško i vinodolsko područje, pa čak i dio susjedne Istre.[153] Kasnije se opseg Gacke smanjio, jer su se od nje otcijepile neke oblasti kao samostalne župe.

Granice Gacke najpotpunije su zabilježene u darovnici kralja Andrije iz 1219. godine, kojom je on čitav župski teritorij darovao redu templara.[154] Granica župe počinjala je tada od potoka Žrnovnice u blizini današnjih Ledenica. Otud se povijala prema Vratniku, a odavle prema Bužanima. Od Krasna župska međa prolazila je pored crkve sv. Jurja i Marka u blizini Sinca, a od Jesenica blizu Saborskoga skretala prema Plasama, gdje je doticala Modrušku župu. Od Plasa granica je skretala prema Žrnovnici, gdje je ujedno i završavala. Godine 1269. oduzeo je Bela IV Gacku i Senj templarima, a u zamjenu dao im je Dubičku župu.[155] Kasnije su Gacku od kralja dobili Frankopani, koji su je uživali sve do njezina pripojenja Vojnoj krajini.[156]

U vrijeme dok je Gacka bila u posjedu templara, u njezin sastav spadalo je i brinjsko područje. Ono je odvojeno od Gacke u 15. stoljeću prilikom velike diobe frankopanskih imanja. Tom prilikom Otočac sa svojim područjem pripao je jednoj, a Brinje sa svojim posjedima drugoj grani Frankopana. Plemensko središte Gacke bilo je u Otočcu, gradu smještenom na prirodnoj adi rijeke Gacke.[157] Otud mu potječe i ime. Dijelovi Gacke od njezina izvora do Prozora i Zalužnice zvali su se u srednjem vijeku Obvršje. U tom dijelu župe bilo je više naselja. Uz stari karavanski put redom su se nizala obvrška sela Doljani, Lasničići, Kamenik, Ljutica, Samostac, Sinac te Mali i Veliki Zalug.[158] Na zemljištu blizu Poduma stajala je crkva sv. Jurja, koja je pripadala Kameniku. Srednjovjekovni Doljani sve do danas nisu promijenili lokaciju. Lasničići su bili između Otočca i Doljana, po svoj prilici kod današnjih Glavataca. Stanovnici toga sela potjecali su od starohrvatskih Lasničića, koji su imali plemensku

---

[151] Einhardi Annales /*Rački F.*, Documenta, 320, 322/

[152] Const. Porphyrogeneti de administrando imperio, cap. XXX, 78 /ed. N. Tomašić/. — Usp. Dümmler E., Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien /549–928/, Wien 1856, 38; zatim *Črnčić I.*, Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji, Rim 1867, 34. — *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 21 i dalje. — *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku, op. cit. 9 i dalje.

[153] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 93.

[154] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 3, 175.

[155] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 5, 510.

[156] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 7, 1, 81.

[157] Spomenut u ispravi iz 1316. g. /*Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 8, 433/.

[158] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 7, 386.

maticu u župama Luci i Sidrazi. Odanle je u Gacku došao samo jedan rod Lasničića, ali im se tu poslije 1323. godine zameo svaki trag.[159]

U okolici Otočca znatnije selo bilo je Prozor, koji se nalazio u posjedu Frankopana. Istim vlasnicima pripadala je i Ljupča Vas u kojoj se spominje crkva sv. Marka. Sa zapadne strane Otočca Frankopani su posjedovali Švicu, Vivoze i Viliće. Blizu Švice Frankopani su imali lovište gdje su u slobodno vrijeme dolazili u lov na divljač. Slične posjede uživali su i istočno od Gackoga polja, u šumskim krajevima Male Kapele.[160] U Vrhovinama se nalazio njihov lovački kaštel, a sličan objekt posjedovali su i u Dabru. Naokolo Dabra bilo je nekoliko sela od kojih znamo za Sitnik, Zvojče, Tribihovo i Breznu.[161] Prvo spomenuto selo postoji i danas, dok se Zvojče nalazilo između Bogavče i Petrinića polja.[162] Položaj Brezne odgovara današnjem Brezovcu, a za Tribihovo znamo, prema glasovitom glagoljskom brevijaru iz 1379. godine, da se nalazilo u blizini današnje Vrhovine.[163] Dabar je bilo veće selo sa trgovačkim podgrađem i u njemu se pobirala pijacovina.

Sjeverne dijelove Gacke župe zauzimalo je gorovito i šumovito brinjsko područje. U njegovu središtu, usred povećeg polja, razvilo se Brinje. Ono je dobro napredovalo jer se nalazilo na trasi starog karavanskog puta od Senja prema unutrašnjosti Hrvatske. Frankopani su u Brinju u 14. stoljeću podigli grad Sokolac, a oko njega razvilo se trgovačko podgrađe.[164] Kada je 1449. godine došlo do podjele frankopanskih imanja, Brinje je pripalo grani Bartolovoj.[165] U to doba se brinjsko područje otcijepilo od Gacke i dalje se javlja kao samostalna hrvatska župa.[166]

Zapadni dijelovi Gacke oko Kompolja, Dubrave, Brloga i Gušić polja bili su također dobro naseljeni krajevi. Ovdašnja sela nisu bila u posjedu Frankopana, jer su u njima živjeli domaći hrvatski plemići koji su ujedno bili i posjednici. Od plemićkih porodica toga dijela Gacke spominju se Lackovići, Slavkovići, Perčići, Dminavići, Zambletići, Perići, Klokoči i Tesakovići.[167]

Za stanovništvo gackih naselja može se reći da je šarolikog podrijetla. Avarski i slavenski etnički sloj na tom području rano je asimiliran, pa su posvuda prevagnuli hrvatski rodovi. Pod konac srednjega vijeka počeše ovamo

---

159 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol I, 41, gdje za ove Lasničiće piše »qui morantur in dicto comitatu Ghecka«.

160 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. I, 374–376.

161 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 168.

162 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 2, 349.

163 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 95.

164 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol I, 108,

165 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. I, 371.

166 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 204.

167 Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. II, 170, 235.

pristizati hrvatski doseljenici od strane primorja. Zbog toga je župsko područje Gacke do upada Turaka u Liku bilo gusto naseljeno. Premda Turci nikada nisu osvojili čitavu Gacku, ipak se ovdašnje stanovništvo u tim vremenima dosta izmijenilo. Dio starosjedilaca Gacke preživio je u tom kraju sva kasnija stradanja, pa njihovih potomaka ima ondje i danas.

Kako je već spomenuto, Ličko sredogorje činilo je prirodnu granicu između Ličke, Buške i Gacke župe s jedne, te Krbavske župe s druge strane. Prvi poznati spomen Krbavske župe javlja se u djelu bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta, kada je ona zajedno sa Likom i Gackom činila zasebnu banovinu u sklopu hrvatske države.[168] Kada je Krbava dobila župsku samostalnost, nije pouzdano utvrđeno. To se moglo dogoditi dosta rano, možda već u 9. stoljeću. Na Baščanskoj ploči spominje se krbavski župan Desila. U njegovo doba banska čast u Hrvatskoj poprimila je sasvim drugi karakter. Važno je istaknuti da se župske granice Krbave tijekom vremena nisu mnogo mijenjale. Njezinu zapadnu granicu činila su najviša uzvišenja Ličkoga sredogorja. Prema jugu graničila je sa Hotučom. Prema toj župi granica je prolazila preko Bruvanjskog i Mazinskog polja te dalje grebenom planine Plješivice. Spomenuta planina činila je i istočnu granicu župe. Središnji prostor župe činilo je prostrano i ravno Krbavsko polje preko koga teče potok Krbava. Vjerojatno je, kao i u slučaju Like, ime toga potoka dalo naziv polju i čitavoj župi. Ispravna etimologija latinske riječi Corbavia skriva najvjerojatnije pravo značenje toga imena.[169]

Plemensko središte Krbavske župe nalazilo se na reljefnom uzvišenju koje i danas suvereno dominira čitavim Krbavskim poljem. Tu je nakon dolaska Slavena i Avara nastao Krbavski grad, a istom kasnije je on od strane Hrvata dobio ime Udvina ili Udbina. Krbavski grad bio je rodovsko sjedište Gušića, koji su se tu vrlo rano uzdigli do visokih položaja i časti.[170] Ispod udbinske gradine, gdje se nalazila crkva sv. Marka, razvilo se tijekom vremena podgrađe gdje su se održavali župski sajmovi.[171] Pod kraj 12. stoljeća osnovana je na Udbini biskupija. Prvi krbavski biskup imenom Matej dao je u mjestu podići stolnu crkvu posvećenu sv. Jakovu. Ona se nalazila na lokaciji koja se danas spominje kao Biskupija. Kada je stolna crkva na Udbini dotrajala, dali su je obnoviti krbavski knezovi na svoj trošak. Nažalost, toj crkvi, kao i čitavoj Krbavi, zaprijetila je već oko 1460. godine opasnost od Turaka. Zbog toga je krbavska biskupija preseljena u Modruš.[172]

---

[168] Const. Porphyrogeneti de administrando imperio, cap. XXX, 78 /ed. N. Tomašić/.

[169] Usp. Rječnik hrv. ili srp. jezika JAZU, knj. 5, 490.

[170] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 21–22.

[171] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 13, 369. — Usp. *Patsch K.*, Die Lika in römischer Zeit, op. cit. 36.

[172] Pobliže o krbavskoj biskupiji usp. *Bogović M.*, Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje /Pregled povijesti Krbavske ili Modruške biskupije/, Zbornik Krbavske biskupije u srednjem vijeku, Zagreb 1988, 41–82.

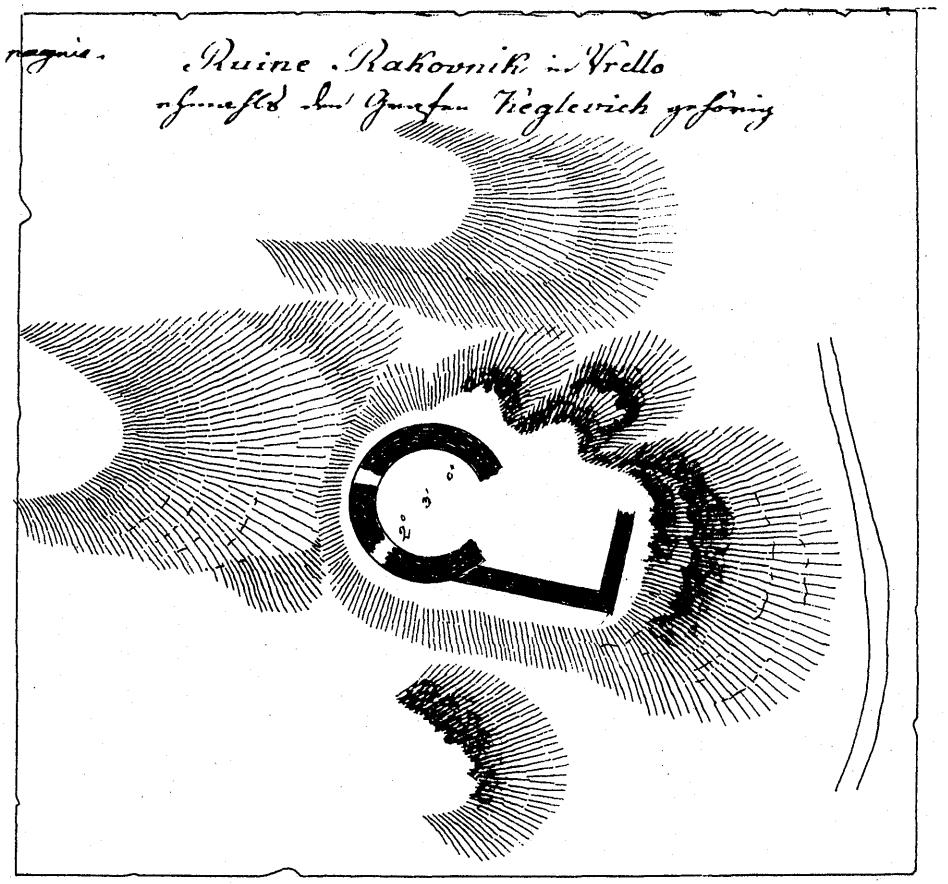

Ruševine grada Rakovnika kod Vrela u Lici
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Udbina i Krbavsko polje poznati su u hrvatskoj povijesti kao mjesto gdje se 9. rujna 1493. godine odigrala strahovita bitka između hrvatske i turske vojske. U toj bitci Turci su iznijeli sjajnu pobjedu. Tom je prilikom na Krbavskom polju izginulo gotovo čitavo hrvatsko plemstvo. Ban Derenčin, Nikola Tržački i Karlo Gušić pali su tom prilikom u tursko ropstvo.[173] Nakon toga događaja stanovništvo Krbave počelo je bježati na sve strane.

---

[173] *Šišić F.*, Bitka na Krbavskom polju /11. rujna 1493/, U Zagrebu 1893; zatim *Olesnicki A.*, Krbavski razboj po Sa'd–ud–dinu, Nastavni vjesnik, sv. XLIII, Zagreb 1935, 185–208.

Naokolo Krbavskoga polja ima i danas ruševina koje pokazuju da je ovaj kraj u predtursko doba bio gusto naseljen.[174] Postoje objekti u ruševnom stanju koji svojim dimenzijama pokazuju da je tu bujao život koji nimalo nije zaostajao za ondašnjim europskim standardima. Tako primjerice u Kozjoj dragi, ispod planine Plješivice, na danas pustoj uzvisini, stoje ruševine Karlovića dvora. Slični objekti stajali su na obližnjem Visuću, na Komiću, Ivanovu vrhu i drugdje.[175] Osim toga, uz rub Krbavskog polja bila su poredana veća ili manja sela kao primjerice Rebići, Bobina Vas, Mekinjani, Jelšani i druga, a podalje od polja na okolnim brdima ležali su Mirčinci, Bilišina Vas, Glaščići, Hotučina, Podborak, Kučac i još neka. Posebno gusto bila je naseljena Podlapača sa svojim poljem okruženim visovima Lapca, Orlovače i dviju Mesića glavica. U taj kraj doselili su Lapčani, koji su došli od primorja gdje su imali svoju plemensku maticu.[176]

Na jugozapadnom području Krbavske župe bilo je nekoliko manjih krških polja oko kojih su također postojala veća ili manja naselja. Od njih najzanimljivije je selo Komić. Iznad sela, na strmoj 1028 m visokoj litici, stajala je istoimena gradina gdje se nalazila postojbina zaslužnog krbavskog roda Karlovića. Komić je bio najraskošnije izgrađen krbavski zamak sa brojnim prostorijama, dvorskom kapelom ukrašenom freskama, a oko dvorca prostirao se slikovit vrt.[177] Danas je Komić posve pust i zarastao u trnovit gustiš. O ugledu i veličini tadašnjeg Komića govori danas činjenica da su 1397. godine u njemu Karlovići ugostili kralja Sigismunda kada se vraćao sa pratnjom poslije neuspješnoga boja kod Nikopolja.[178] Gradina slična Komiću stajala je poviše Ondićkog polja. Tu se nalazio grad Kurjak, postojbina krbavskih Kurjakovića. Danas se na toj ogoljenoj glavici vide samo ostaci zidova i stube uklesane u živu stijenu.

Uz sjeveroistočni rub Krbavskog polja bilo je također nekoliko skupina kuća koje su činile Pećane, Debelo Brdo i Bunić. U Buniću i Pećanima postojale su manje tvrđave. Bunić je dobio ime prema rodu Bunića koji su u njemu živjeli. Ispod bunićke gradine razvilo se pod konac srednjega vijeka manje trgovačko podgrađe. Istočno i sjeverno od Bunića po okolnim brdima bilo je više skupina naseljenih kuća. Na zapadnoj strani Bijeloga polja nalazilo se istoimeno selo sa

---

[174] *Fras J.*, Vollständige Topographie der Karlastädter–Militärgrenze, Agram 1835, 176 i dalje.

[175] *Fras, J.*, Isto, 185 i dalje.

[176] Usp. *Barada M.*, Lapčani, Rad JAZU knji. 300, Zagreb 1954, 473–535.

[177] *Fras J.*, Vollständige Topographie der Karlstädter–Militärgrenze, op. cit. 187; zatim *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 32.

[178] *Šišić F.*, Memoriale Pauli de Paulo patricii Jadrensis, Vjesnik Zemaljskog arkiva, sv. 6, Zagreb 1904, 23.

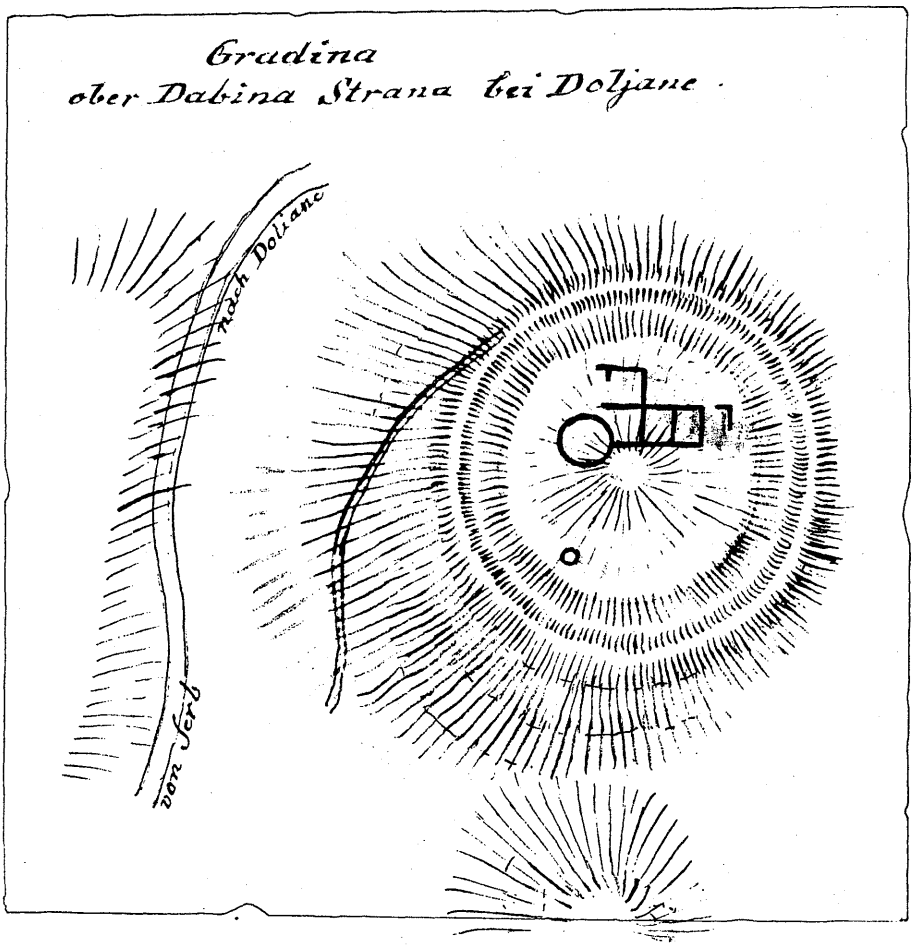

Gradina iznad Dabine strane kod Doljana
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

crkvom. Podno planine Plješivice, na rubnim uzvišenjima, stajala su još dva manja kaštela, Frkašić i Grabušić.[179]

U sastav Krbavske župe spadalo je i prostrano Koreničko polje. Središnje naselje toga dijela župe nalazilo se u Korenici. U tom mjestu postojao je korenički grad, za koji se ne zna ni gdje se nalazio ni kome je pripadao.[180]

---

[179] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 82.

[180] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 23–24, smatra da se stari korenički grad nalazio na glavici zvanoj Gradina, nasuprot rimskog kastruma na Krstu /676 m/, gdje je postojala starija japodska gradina.

Kada je korenički grad napušten, sagradili su krbavski Karlovići na brdu Mrsinju novu gradinu od koje se danas vide samo temelji, ostaci kule i kamena cisterna za sabiranje vode.[181] Mrsinjski posjedi obuhvaćali su mnoga imanja od Bunića i Krbavice sve do Vrela.[182] U susjedstvu Mrsinja, iznad sela Vrela, stoji danas ruševni grad Prozor ili Prozorac, kome su vlasnici bili udbinski Gušići. Uz tu utvrdu stajalo je nekoć selo koje se nazivalo Jarinska. Kaštel Gušića nalazio se i poviše susjednog Brezovačkog polja. Na obližnjim docima Velikom i Malom Čanku bilo je također nekoliko naseljenih kuća. Kod Turjanskoga stoje danas razvaline srednjovjekovnog Turnja. Pod tim gradom, u njegovom podgrađu, postojao je pavlinski samostan sa crkvom sv. Bogorodice. Spomenuti samostan dali su sagraditi udbinski Gušići 1364. godine.[183] Dalje od Turjanskoga prema zapadu, na manjem krškom polju, postojalo je selo Ravnjani, koje se danas zove Ramljani. Ono je bilo podijeljeno u dvije skupine kuća koje su se zvale Velike i Male Ravnjane. Na tom području župe bilo je dosta naselja, ali o njima nema pouzdanijih podataka. Da je tako doista bilo, zaključujemo iz kraljevske darovnice kojom je Ladislav Gušić za svoje zasluge dobio šest krbavskih mjesta. U darovnici se navode Dramolica, Poltribašje, Grabovići, Kovačići, Ravnjane i Dolac.[184] Navedena sela ležala su na krajnjem sjeverozapadnom području Krbavske župe gdje se njezina granica dodirivala sa Gackom i Bužanima.

Sjeverni dio srednjovjekovne Krbave obuhvaćao je južne ogranke Male Kapele i izvorno područje Korane sa Plitvičkim jezerima. Taj kraj su u ono vrijeme pokrivale netaknute stoljetne šume. Ovuda je prolazio stari karavanski put koji je povezivao Korenicu sa Drežnikom. U tom kraju nije bilo naselja, a posve u osami na Plitvičkim jezerima nalazio se samostan nepoznatog crkvenog reda koji je krajem 15. stoljeća napušten.[185] Tragovi toga samostana vide se na Gradini, malom poluotoku između Jezerca i Glibovite drage. Narod to mjesto zove danas Plišem ili Krčingradom.

Za župsku vlast u Krbavi karakteristično je da je dugo vremena bila u rukama krbavske porodice Gušića. Krajem 13. stoljeća županski vlast u Krbavi preuzeo je jedan od članova toga roda imenom Kurjak, od koga su proistekli Kurjakovići.[186] Više od jednoga stoljeća svi krbavski župani bijahu isključivo

---

[181] *Fras J.*, Vollständige Topographie, op. cit. 408.

[182] Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, vol. I, 262.

[183] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 13, 369.

[184] *Ljubić Š.*, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike, vol. 3, 432.

[185] *Gušić B.*, Čovjek i zaštita Plitvičkih jezera, Plitvička jezera čovjek i priroda, 1974, 73.

[186] *Klaić Vj.*, Rodoslovje knezova krbavskih od plemena Gusić, Rad JAZU, knj. 134, Zagreb 1897, 190–214 sa genealoškom tablom. — *Šišić F.*, Prilog rodoslovlju Kurjakovića krbavskih od plemena Gusić, Vjesnik Hrv. arheološkog društva NS, sv. 9, Zagreb 1907, 77–80.

od roda Kurjakovića. Sjedište krbavskih župana bilo je na Udbini. Kako je upravno područje župe bilo veliko, podijeljeno je u 14. stoljeću na dva distrikta, udbinski i korenički. Zato se u suvremenim ispravama spominju po dva krbavska župana, često i sa više pomoćnika. Zanimljivo je pripomenuti da je u pojedinim dijelovima Krbavske župe sačuvano dosta imena iz starije hrvatske toponimije. Ta baština sačuvala se napose u onim dijelovima Krbave gdje su nakon odlaska Turaka naseljeni Hrvati.

O srednjovjekovnom stanovništvu Krbave potrebno je spomenuti dvije osnovne činjenice. Kao prvo, Avari su na tom području zajedno sa Slavenima, prije dolaska Hrvata, bili dominirajuća populacija. Drugo, nakon dolaska Hrvata i njihove pobjede nad Avarima, uspostavljena je ovdje vlast hrvatske države. Nakon toga tu su zajedno živjeli Avari, Slaveni, Hrvati i Vlasi. Kako je već spomenuto, hrvatsko državno vrhovništvo nije ovdje nametnulo svoj oblik lokalne vlasti, već je povelo računa o željama i interesima ovdašnjih stanovnika. Uspostava banske vlasti na tom području najbolje to potvrđuju. Kada je Hrvatska 1102. godine stupila u zajednicu sa kraljevinom Ugarskom, organizacija lokalne vlasti u Krbavi dobila je nove perspektive. Avari i Hrvati stekli su u novonastalim promjenama ista prava i podjednake mogućnosti sudjelovanja u feudalnoj vlasti. Tu šansu koristili su svi na najbolji mogući način, a u slučaju Krbave potomci Avara bili su očito uspješniji od ostalih. To u ono doba nije nikoga smetalo, jer feudalna vlast svoje pouzdanike nije odabirala prema kriteriju narodnosti, već prema odanosti vladaru te zaslugama stečenim u užem zavičaju. U tom pogledu krbavski feudalci isticali su se kao vjerni podanici svojih vladara i istinski zastupnici interesa svoga zavičaja.

Ostali puk koji je živio po krbavskim selima, kao nepismen i neupućen u zbivanja svoga vremena, nije bio u mogućnosti da sudjeluje u odlučivanju o organima župske uprave. Taj narod povezivao je samo osjećaj lokalne uzajamnosti koji je proisticao iz jedinstva jezika, običaja, religije i obaveza koje je imao prema svojim gospodarima. Proces prirodne asimilacije, nakon gotovo pola tisućljeća, dao je na tome prostoru novu populacijsku skupinu koja je prema svojoj regionalnoj pripadnosti prozvana Krbavcima. U tu skupinu ne mogu se pribrojiti ovdašnji Vlasi koji su živjeli po strani od većine krbavskoga stanovništva. Njih ovdje nije bilo mnogo, jer pašnjaci na krbavskim planinama nisu bili dovoljno prostrani za nomadsko stočarstvo. Iako malobrojni, krbavski Vlasi uspjeli su sve do konca srednjega vijeka sačuvati svoj jezik i običaje, a to je pripomoglo održavanju njihovog etničkog entiteta.

Krbavskoj župi nisu pripadali krajevi koji su se nalazili s istočne strane šumovite planine Plješivice. Taj kraj pripadao je susjednoj starohrvatskoj župi koja se nazivala Lapac. Ona je bila teritorijalno prostrana, no zbog svoje šumovitosti i planinskog zemljišta bila je rijetko naseljena. Lapačka župa dobila je ime od Lapčana, starohrvatskog plemena koje se ovamo naselilo iz sjeverne Dalmacije. B. Gušić je iznio mišljenje da podrijetlo Lapčana valja

tražiti u njihovoj pradomovini u porječju Labe.[187] O njihovom dolasku do Jadrana postoje podvojena shvaćanja. Prema B. Gušiću oni su ovamo mogli doći zajedno s Avarima, ali i kasnije u tzv. hrvatskoj seobi. Postoje nagađanja da su Lapčani zajedno sa Hrvatima ratovali protiv Avara i da su se nakon pobjede naselili na zemljište u zaleđu Zadra. Jedan dio ovdašnjih Lapčana napustio je taj kraj te su otišli sjevernije u gornje Pounje. Na tom području Lapčani su osnovali vlastitu župu.[188] Kada se to dogodilo, nije poznato.

O Lapačkoj župi, napose o njezinim naseljima i stanovništvu, nema isprava na temelju kojih bismo mogli bilo što govoriti sa većom sigurnošću. Isprave ove vrste vjerojatno su propale u kasnijim bojevima s Turcima. Prema S. Pavičiću pounjski Lapčani živjeli su više od četiri stoljeća izolirani okolnim brdima i šumama.[189] Kada je Hrvatska ušla u savez sa kraljevinom Ugarskom, lapački župani nisu bili voljni priznati novu feudalnu vlast. Zato je Bela IV odlučio kazniti neposlušne Lapčane. Od te namjere odgovorio ga je ban Roland. U ispravi izdanoj povodom nastalog spora, kralj upozorava Lapčane da su ubuduće dužni slušati njegove kaštelane. Još je dodao da su mu, ukoliko osobno dođe u njihov kraj, dužni dati kraljevsku zalazninu.[190]

O naseljima Lapačke župe podaci su često nejasni ili se međusobno ne slažu. To su primijetili svi dosadašnji istraživači. Zato Pavičić kada govori o Konubi, kraljevskom gradu župe, opravdano sumnja da je tu ranije bilo plemensko središte.[191] Kasnije isprave kao župsko središte spominju Rmanj, koji je ležao na ušću Unca u Unu. Spomenuto mjesto razvilo se do konca 14. stoljeća u trgovište pa ga suvremene isprave spominju kao »civitas«.[192] Rmanjska varoš je jednim dijelom zauzimala i lijevu obalu rijeke Une. Stoga je na tom mjestu postojao »brod« tj. drvena skela pomoću koje se odvijao prelaz preko rijeke. Za Rmanj se zna da je bio povezan sa okolnim župskim mjestima. Jednim putem bio je u doticaju sa Lapcem i dalje preko Kuka sa Udbinom. Drugi put spajao ga je sa Mazinom i Bruvnom te dalje sa Hotučom. Postojao je i treći put koji je od Rmnja vodio za Doljane i Srb te dalje prema dolini Zrmanje.

Prema mišljenju B. Gušića plemensko središte pounjskih Lapčana nalazilo se na položaju gdje je početkom 14. stoljeća podignuta Ostrovica.[193] Ona je sagrađena na strmom brdu poviše rijeke Une, kraj današnjeg Kulen Vakufa.

---

[187] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 44.

[188] *Barada M.*, Lapčani, Rad JAZU, knj. 300, Zagreb 1954, 473–535.

[189] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 88, misli da ime Lapačkog polja potječe od riječi lapat, što na starohrvatskom znači zemljište.

[190] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 5, 266–267.

[191] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 89.

[192] *Klaić Vj.*, Acta Keglevichiana 1327–1527, Zagreb 1913, 43–47.

[193] *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 44.

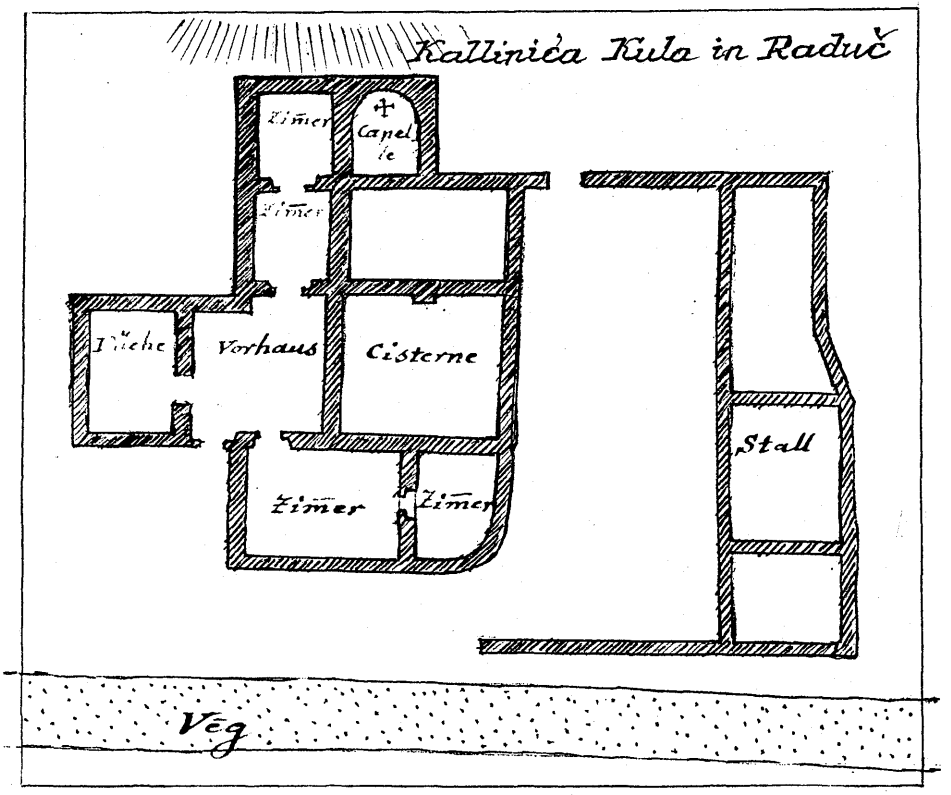

Tlocrtna situacija Kalinića Kule u Raduču
(Rad I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Ostrovica je bila kraljevski grad Matije Korvina, kojeg je od njega dobio Đuro Mikuličić. Kasnije je od Đure naslijedio Ostrovicu njegov šurjak Ivan Keglević.[194] Pouzdanih podataka da je na tom položaju prije Ostrovice bilo neko starije lapačko naselje nema. Stoga mišljenje B. Gušića treba uzeti uz razumljivu rezervu. Kod toga dosadašnji istraživači Lapačke župe nisu dovoljno uočili naseobinsku lokaciju u sredini Lapačkog polja gdje je nekoć stajao srednjovjekovni Lab ili Labac.[195] Spomenuto mjesto ležalo je usred polja na humci koja se zove Obljaj. Tu se vide ostaci starih zidina iz različitih razdoblja pa nema sumnje da je upravo tu stajala najstarija lapačka gradina. Nju spominju i povijesni izvori i ona je zajedno sa svojim podgrađem bila naseljena sve do

194 *Klaić Vj.*, Acta Keglevichiana, 43–47.

195 *Šišić F.*, O sredovječnom gradu Labu, Strena Buliciana, Zagreb–Split 1924, 582. – Usp. *Fras J.*, Vollständige Topographie, op. cit. 166.

druge polovine 15. stoljeća. Tada je stradala prilikom jednog upada Turaka i poslije toga nikad nije bila obnovljena. Kasnije su Turci podalje od Obljaja naselili novo naselje Lapac, koje se održalo sve do danas.

O stanovništvu Lapačke župe najviše podataka doznaje se iz posjedovne parnice vođene oko 1450. godine.[196] Iz dokumentacije o tom sporu zna se da su se tadašnji Lapčani nazivali Baldačići, Boričevići, Božilovići, Čibudinići, Čulići, Grgurići, Hrvatini, Hvaokovići, Karlovići, Kenlići, Krčelići, Lapići, Livaci, Lučići, Mečari, Mrmonjići, Murtilići, Našmanići, Račečevići, Ratkovići, Silići, Staničkovići, Starički, Tulavčići i Utišenići. Od manjih lapačkih sela spominju se Strižići, Blizani, Brgud, Drihovo, Glavaci i Konjščani. Stanovništvo Lapačke župe naglo se rasulo poslije upada Turaka u ovaj kraj koncem 15. stoljeća. Neko vrijeme na tom zemljištu nije bilo ni naselja ni stanovništva. Kamo su se razbježali ovdašnji Lapčani, o tome nema povijesnih podataka.

Južno od Lapca i istočno od Like prostirala se susjedna starohrvatska župa Hotuča.[197] Sudeći prema njezinu imenu, središte joj je činilo zemljište oko potoka Hotuče, uključujući okolne visove Kremena, Razboja i Velebita. Krajnji dijelovi Hotuče dodirivali su okolne župe Krbavu, Liku, Lapac i Odorje. Na području Hotuče bilo je prema tome raznolikog zemljišta, planinskog, šumskog, pustih goleti te plodnog i podesnog za poljoprivredu. Najplodnije zemljište pružalo se uz donji tok Hotuče, blizu njezinih ponora. Tu se nalazilo najstarije plemensko središte sa župskim gradom.[198] Ostaci toga grada bili su još ne tako davno vidljivi na Gradini poviše današnjeg Gračaca, koji je nastao kao njezino podgrađe. Velika je šteta što su ostaci toga grada uništeni prilikom podizanja spomenika na tom mjestu.[199]

Na Mercatorovoj karti Hrvatske označeno je na području Hotuče selo i utvrda Lukavac. Položaj toga naselja poistovjetio je S. Pavičić sa ruševinama što se nalaze u blizini bivše crkve u Ričici.[200] O ostalim naseljima župe nema podataka, jer su i suvremene isprave o srednjovjekovnoj Hotuči vrlo rijetke. Očito su one postradale prilikom turskih upada u ovaj kraj. Od hotučkih plemićkih porodica zna se jedino za Gušiće koji su tu bili česti posjednici. Nakon 1102. godine pristiglo je u Hotuču dosta novih doseljenika iz okolnih primorskih oblasti pa su Hotučani bili prinuđeni pružiti im udio u lokalnoj vlasti. Od 14. stoljeća najviše udjela u župskoj upravi imali su Gušići. Poznato

---

[196] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, op. cit. 131, 175–178, 283–285.

[197] *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku, op. cit. 30.

[198] *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 8, 28.

[199] To mišljenje dijeli i *B. Gušić*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 51.

[200] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 77. — Usp. *Kukuljević I.*, Događaji Medvedgrada, Zagreb 1854, 83, isprava XXXII.

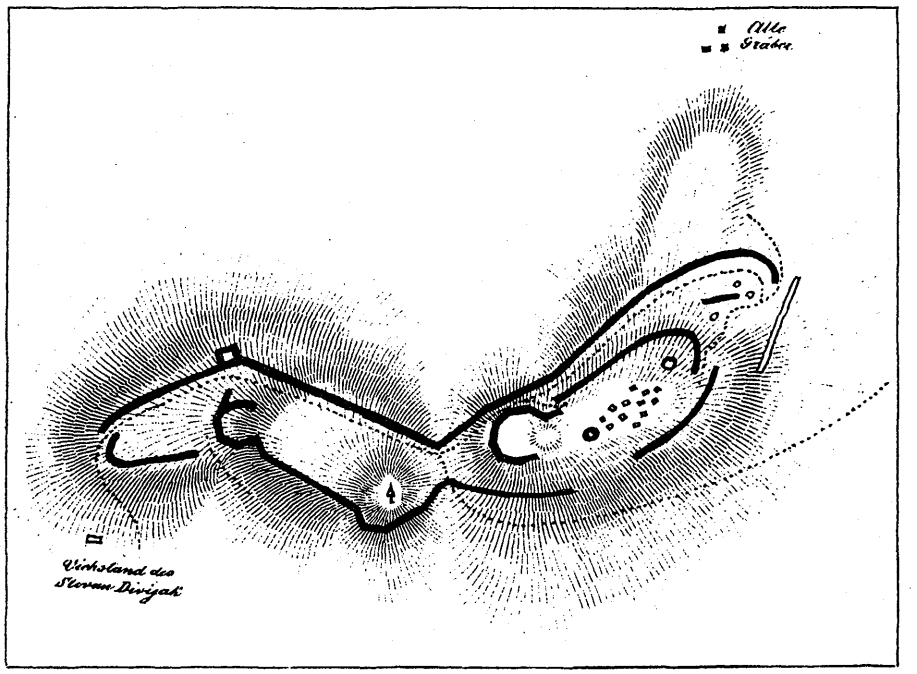

Ruševine grada Laba na brdu Oblaju kod Donjega Lapca
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

je da je jedan od članova toga roda imenom Jakob bio 1318. hotučki župan.[201] Za stanovništvo Hotuče može se reći da je u njoj osim Hrvata obitavalo dosta Avara te brojni Vlasi. Ovi potonji živjeli su kao i drugdje izolirani od ostaloga stanovništva. Hotučki Vlasi bavili su se nomadskim stočarstvom te su zimske mjesece provodili zajedno sa svojim stadima u toplijem primorju, a s nastupom ljeta odlazili su na planinske pašnjake južnog Velebita i obližnjeg Poštaka.

Među plemenskim oblastima srednjovjekovne Hrvatske, koje su činile najistočnije krajeve što ih danas ubrajamo u ličko područje, spadala je teritorijalno mala župa Nebljusi.[202] O njoj kao i o ostalim susjednim oblastima u pisanim ispravama ima malo podataka. Čini se da Nebljušani nisu bili brojnije hrvatsko pleme, pa su ovamo doseljavali kolonisti sa više strana. Županijsko središte imali su u Nebljusima, manjem naselju sa plemenskim gradom. Nakon 1102. godine plemenski grad u Nebljusima postao je kraljevska svojina. Što se dalje ovdje zbivalo, nije poznato. Zna se da je ovim krajem prolazio karavanski put koji je

---

201 *Smičiklas T.*, Codex diplomaticus, vol. 8, 498–499.

202 *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku /II dio/, Vjesnik Hrv. arheološkog društva NS, sv. VII, Zagreb 1904, 142–144.

slijedio istočni rub planine Plješivice smjerom prema Drežniku. Zbog toga je nebljuški kraj imao tranzitni karakter. Veći dio Nebljuške župe bio je šumovit i krševit. Na takvom zemljištu uslovi za privređivanje bili su ograničeni. Jedna isprava od 1447. godine spominje kao nebljuškog kneza Tomaša Kurjakovića od roda Gušića.[203] Iste godine nebljuško pleme činila su četiri koljena. Svako od njih sastojalo se od dvadesetak rodova. Od nebljuških plemićkih porodica znamo za Bokaniće, Bubaniće, Cvitanoviće, Cvitkoviće, Čučiće, Fabijaniće, Glavičiće, Ivaniševiće, Kremeniće, Križaniće, Markoviće, Milčiće, Najčiće, Novakoviće, Radiće, Radovaniće, Stipanoviće, Štitariće, Veselkoviće i Vučiće.[204] Spomenute porodice pobjegle su odavle nakon što su Turci osvojili Nebljuhe.

Od nebljuških naselja suvremeni izvori spominju Kruze, u kojima su živjeli Kružići. Iz nebljuških Kruza potječe i glasoviti senjski kapetan i kasniji kaštelan Klisa Petar Kružić.[205] Nebljusi su postojali kao samostalna župa sve dok im nije zaprijetila opasnost od Turaka. Tada su se objedinili sa susjednom Lapačkom župom, ali ni to im nije pomoglo pred naletom turske sile. O stanovništvu Nebljuha teško je reći nešto pouzdanije. Vjerojatno su Nebljušani kao pripadnici svoga plemena dugo pamtili i čuvali svoju rodovsku posebnost. Koliko je na nebljuškom teritoriju bilo pripadnika ostalih etničkih skupina sasvim je neizvjesno. Obzirom na nebljuško zemljište, čini se da na njemu nije bilo uslova za nomadsko stočarstvo, pa otuda valja zaključiti da ondje nije bilo ni mnogo Vlaha. Uopće se čini da na području Nebljuške župe nije bilo uslova za opstanak većeg broja stanovnika.

Starohrvatska administrativno–upravna jedinica koja se prostirala južno od Lapca, istočno od Ortuče i sjeverno od Odorja zvala se Srb ili Srbačka župa. Gušće naseljeni dijelovi Srbačke župe obuhvaćali su zemljište oko potoka Sredice i Dabašnice te vrela Une. U sastav Srba spadalo je još područje današnjih Osredaka, Kaldrme, Brotnja i Dabašnice. Vj. Klaić je čitavu tu oblast nazivao Unskom županom, no za to ime nema pisanih potvrda.[206]

Prvi spomen Srba sa područja Pounja potječe iz Einhardovih Anala.[207] U tom djelu zabilježeno je da se Ljudevit, knez Posevske Hrvatske, prilikom bijega iz Siska pred franačkim vazalom Bornom, sklonio kod Srba »naroda koji drži velik dio Dalmacije«. Obzirom da u to doba Srbi nisu u svojoj vlasti držali ni manji dio Dalmacije, normalno je da je spomenuti citat iz Anala dao povoda

---

[203] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, 170–172.

[204] *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku /II dio/, 143.

[205] *Mesić M.*, Građa mojih razprava u »Radu«, Starine JAZU, knj. 5, Zagreb 1873, 216.

[206] *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko Krbavske županije u srednjem vijeku /II dio/, 137–139.

[207] Einhardi Annales u *Rački F.*, Documenta, 327.

za raspravu o pojavi i podrijetlu pounjskih Srba. Bilo je pokušaja da se njihovo prisustvo na tom području poveže sa uspostavom srpske države preko čitave Bosne. Takve hipoteze najenergičnije je odbila N. Klaić sa dokumentiranom konstatacijom da »svaka kombinacija u vezi s tim podatkom Anala o Bosni, koja bi tobože tada bila u vlasti Srba, ne samo da je nategnuta nego i isključena«.[208] Prema tome pojavu Srba u Pounju valja shvaćati kao realnu povijesnu činjenicu. Očito se jedno srpsko pleme doselilo u taj kraj i tu razvilo svoju župsku organizaciju. Kasnije isprave dugo vremena ne spominju župu pounjskih Srba. Istom 1345. godine potvrđuje se njezina opstojnost, a kao župsko središte spomenut je Srb (Szerb).[209] Od ovdašnjih porodica zabilježene su Dijanišević, Henčići, Matijaševići, Anići i Kovači na temelju čega je teško prepoznati njihovo srpsko podrijetlo.[210] Plemensko središte Srbačke župe činio je kaštel podignut na brdu iznad potoka Sredice kraj današnjeg Srba. O ostalim župskim naseljima nema podataka. Za stanovništvo Srbačke župe poznato je da se razbježalo kada mu je zaprijetila opasnost od Turaka. Pavičić kaže da je većina Srbljana pobjegla na zapad prema Senju i da su kasnije ti prebjezi, kao Uskoci, naseljeni po Žumberku.[211]

Južno od Popine, preko Ličkih vrata, spuštao se u dolinu Zrmanje stari karavanski put koji je povezivao Liku sa primorjem. Taj kraj zajedno s dolinom Butišnice i okolnim planinama činio je posebnu župsku oblast koja se nazivala Odorje. Među starim hrvatskim župama nema spomena Odorja, a isto tako nije poznato ni neko hrvatsko rodovsko ime koje bismo mogli smjestiti ovamo kao nosioce odorjanske gentilne organizacije.[212] Središte Odorjanske župe nalazilo se u Zvonigradu, jakoj gradini podignutoj na strmom brdu poviše desne obale Zrmanje.[213] Odorju je pripadalo i nekoliko manjih utvrda kao što su Mutnica i Strmica. Istočna granica župe prelazila je greben planine Ilice i tu je, u današnjoj Bosni, u sastav Odorja ulazilo čitavo Grahovsko polje sa tvrdim gradom Grahovcem. Prema tome, Odorjanska župa bila je prostorno velika i u svom sastavu imala je raznoliko zemljište od nizinskog i plodnog do gorskog, šumovitog i neplodnog.

Župski grad nastao je vjerojatno na temeljima daleko starijeg naselja ili utvrđenja. Uostalom, Zvonigrad očito nije sagrađen odjednom već u etapama. U dokumentima je prvi put spomenut u 13. stoljeću, kada mu je vlasnik bio splitski knez Višen od roda Šubića »muž plemenit, moćan i bogat, ali ujedno i

---

[208] *Klaić N.*, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 211.

[209] Notae Joannis Lucii, Bulletino di archeologia e storia Dalmata, vol. 4, 86.

[210] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, op. cit. 193–196.

[211] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 88.

[212] *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku /I dio/, 30. – Usp. *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 51.

[213] *Devčić S.*, Zvonigrad, Prosvjeta, Zagreb 1895, 82.

zaštitnik heretika«. Tako je o njemu sudio arhiđakon Toma u svom djelu »Historia Salonitana«.[214] Tominu opasku o vlasniku Zvonigrada možemo danas shvatiti tako da je knez Višen na zvonigradskom posjedu zaštićivao odorjanske Vlahe koji su doduše bili kršćani, ali kako nisu uspostavili vezu sa katoličkim svećenstvom, njihova vjera dobila je obilježja heretičkog bogumilstva. Da je stanje i u ostalim dijelovima Odorja bilo slično, pokazuje primjer sa obližnjeg grada Keglja koji se nalazio u posjedu Keglevića. Na imanju toga grada uz obalu Zrmanje, na blagoj uzvisini, vide se danas ostaci srednjovjekovne crkve sa grobljem i brojnim stećcima. Na jednom od ovdašnjih grobova našao je B. Gušić kamenu ploču sa uklesanim likovima mača i polumjeseca, tipičnim znakovima sa stećaka bosanskih patarena. Gušić je u svezi s tim iznio hipotezu da su Keglevići potjecali od vlaških stočara i kada su se obogatili i stekli plemstvo, prihvatili su katoličanstvo, ali su i nadalje ostali zaštitnici svojih sunarodnjaka koji su još obdržavali bogumilske vjerske kultove.[215] Vjerojatno je takav slučaj bio i s knezom Višenom. Takve spoznaje dovode nas do zaključka da su stanovnici Odorja u znatnom broju bili Vlasi te da čak i ime ove župe potječe iz vlaške jezične sredine.

Kada je riječ o Vlasima koji su obitavali na području oko južnoga Velebita, potrebno je spomenuti i susjednu primorsku župu Podgorje.[216] Razlog za to je stara veza primorja s Likom. Podgorska župa zahvaćala je primorski pojas od Stinice do Zrmanje i na tom prostoru glavno mjesto bio je Bag tj. antička Skrisa.[217] Poticaje srednjovjekovnom napretku toga mjesta davala je njegova trgovačka veza s Likom. Preko oštarijskog prijevoja na Velebitu stalno su u oba pravca prolazile trgovačke karavane sa svakovrsnom robom. Slične uvjete imao je susjedni Starigrad. I on je bio povezan s Likom karavanskim putem koji je prolazio Velikom Paklenicom preko Velebita za Medak. Osim toga, podgorsko primorje bilo je ustaljeno etapno boravište vlaških pastira. Tih nomada bilo je na tom području znatno više nego što su to iskazivala dosadašnja istraživanja. Stoga će biti potrebno da se ponovno vratimo životu i običajima ove starosjedilačke populacije.

U povijesnim ispravama Like Vlasi se javljaju od 13. stoljeća, kada jedan dio njih napušta nomadski način privređivanja i stupa na feudalna imanja Frankopana, Krbavskih, Bribirskih, Nelipića i ostalih krupnih zemljoposjednika. U Podgorskoj župi blizu Starigrada Frankopani su imali posebnu vlašku općinu odakle su preseljavali Vlahe na okolna imanja.[218] Kada su Anžuvinci

---

214 *Thomas archidiaconus*, Historia Salonitana, ed. F. Rački, Zagreb 1894, 102.

215 *Gušić B.*, Naseljenje Like do Turaka, op. cit. 54.

216 *Klaić Vj.*, Građa za topografiju Ličko–Krbavske županije u srednjem vijeku /I dio/, 5–9.

217 *Ljubić Š.*, Bag, Vjestnik Hrv. arheološkog društva, Zagreb 1889, 105.

218 *Lopašić R.*, Hrvatski urbari, vol. I, 3.

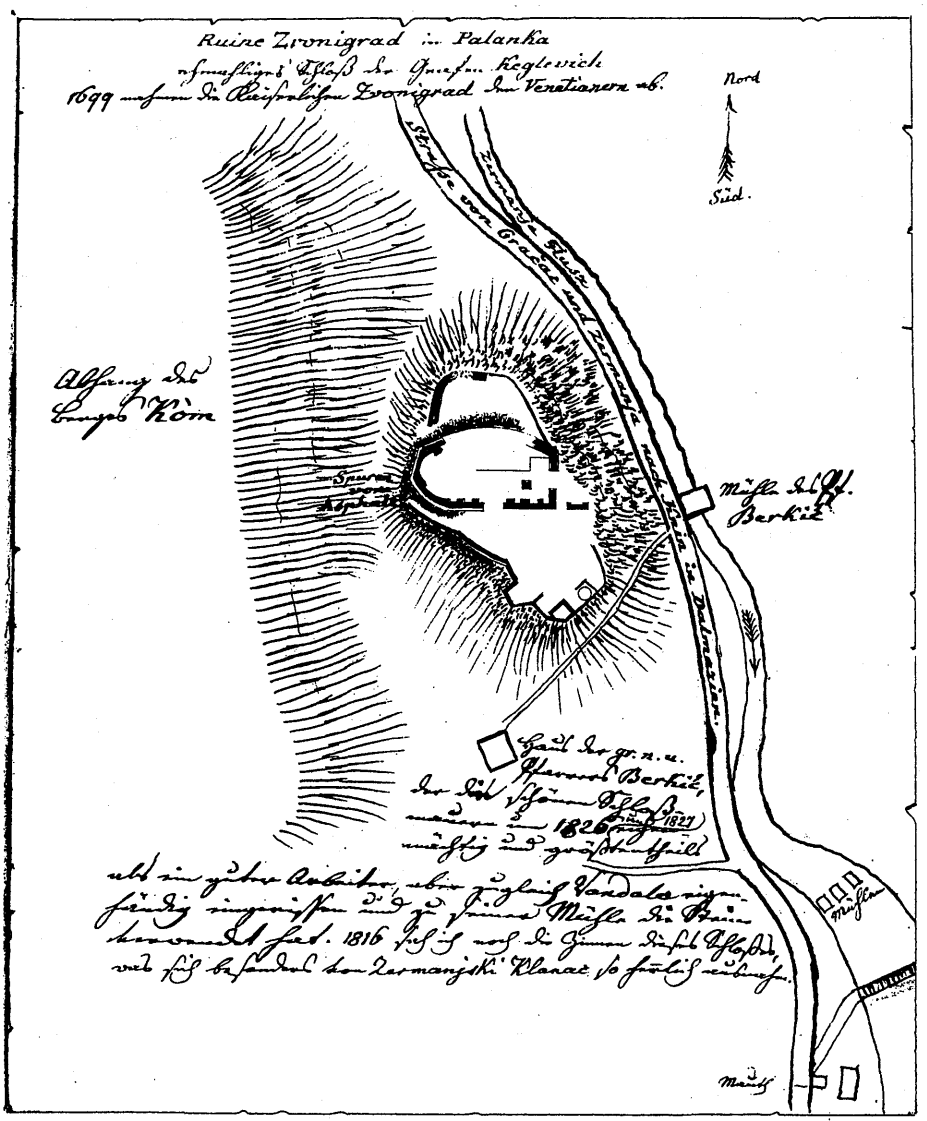

Ruševine Zvonigrada iznad Zrmanje
(Skica i bilješke I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

kao hrvatski vladari nastojali suziti lokalnu vlast ličkih feudalaca, počeli su naseljavati vlaške stočare na zaplijenjene posjede.[219] Tada su Vlasi na zaplije-

---

[219] *Klaić Vj.*, Acta Keglevichiana, 3.

njenim imanjima prozvani »kraljevskim Vlasima«.[220] Dio tih Vlaha potjecao je iz susjednih župa istočno od rijeke Une. Ti krajevi nazivani su u ono doba Ramom, pa se i vlaški doseljenici iz toga kraja spominju kao Ramljani. Spomenuti Ramljani živjeli su u svom starom zavičaju kao stočari nomadi, a u vjerskom pogledu bili su patareni. Dakako, da su oni i u novoj sredini vršili vjerske obrede kao pripadnici heretičke vjere. Otuda se na zrmanjskom području javljaju bogumilska groblja sa stećcima.

Lički i ramski Vlasi, koji su do toga vremena naučili jezik Hrvata bijahu po govoru ikavski štokavci. Dio njih koji je pripadao patarenima pristajao je uz tu vjeru iz više razloga. Osobito je tome pogodovao način njihova života, nepismenost i nedostatak katoličkog svećenstva. Na području Like bilo je također starosjedilačkih Vlaha, no oni su pripadali katoličanstvu. Lički Vlasi se u hrvatski pisanim ispravama nazivaju »dobri Vlasi v Hrvatih« i oni se uvijek iskazuju kao vjerni pripadnici svoje zemlje.[221] Lički Vlasi pokazuju ujedno i dobru volju da stupe u razne službe na feudalnim imanjima. Svojim gospodarima izražavaju poniznost i vjernost, ali traže da im priznaju njihovu posebnost i stare pravice.

Većina vlaškoga stanovništva, koja je nastavila voditi nomadsku ekonomiju, slijedila je svoj tradicijski životni bioritam. Njihov život stočara nomada nije bio nimalo lak. Oni su obitavali u provizorno načinjenim kolibama, odijevali se u odjeću koju su pripravljali od vune, krzna i kože, hranili se uglavno mlijekom i mliječnim prerađevinama te nisu posjedovali nikakvu nepokretnu imovinu osim svojeg blaga. U stočarskim kretanjima tih Vlaha učestvovale su čitave porodice, od najmanje djece do nemoćnih staraca. Takav način života bio je težak i iscrpljujući, ali je imao i svoje lijepe strane. Ljudi koji su provodili takav život bili su trajno u doticaju sa prirodom, hranili su se zdravom hranom, uživali su potpunu slobodu u svom radu i nisu bili nikom odgovorni za svoje postupke. Velebit je tim stočarima bio prirodno utočište, osobito tijekom ljeta. U to doba godine vladala je u Lici i na primorju suša, a na planini bilo je istovremeno dosta vlage i obilne paše. Otuda je Velebit svako ljeto bio naseljena planina, te ondje nije kao danas vladala pustoš. Na njemu su se tada posvuda čule klepke ovnova predvodnika, lavež ovčarskih pasa i vesela pjesma pastira koji su se tu bezbrižno kretali za svojim stadima. Da je na Velebitu tijekom srednjega vijeka bilo doista tako, postoje brojni materijalni dokazi.[222]

O prisutnosti vlaških stočara na Velebitu svjedoče ostaci srenjovjekovnih crkvica koje su služile pastirima za njihov vjerski život. Ostaci takve crkve mogu se vidjeti na pašnjaku Jezera na Zavižanu. Ruševine spomenute crkve

---

[220] *Klaić Vj.*, Acta Keglevichiana, 3.

[221] *Šurmin Đ.*, Hrvatski spomenici, 132.

[222] *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 48, Zagreb 1980, 125 i dalje.

stoje danas u potpunoj osami. Oko nje vide se ostaci kamenih objekata koji su nekoć služili vlaškim stočarima kao ljetne nastambe. U unutrašnjosti crkve na Jezerima najneobičniji je svakako njezin oltar, koga je činio živac kamen koji je na tom mjestu stajao prije podignuća crkve. To nam govori da je on kao predkršćanski žrtvenik pretvoren u kršćanski i potom obzidan crkvom. Kako je visoravan Jezera bila bezvodan kraj, ovdašnji stočari zatrpali su dno jedne ponikve i tako načinili umjetno jezero. Da bi blago moglo sići do vode, načinili su oko ponikve pristupni put. U narodu se ovo mjesto na Jezerima častilo sve do početka 20. stoljeća. I. Krajač zabilježio je da su ovamo o Gospojinju izlazili podjednako i Ličani i Primorci i da su oko ruševina jezerske kapele održavali narodne zborove.[223]

Slično vlaško svetište na južnom Velebitu nalazilo se na Velikom Rujnu poviše Starigrada. Od toga svetišta preostao je do danas samo kameni blok, koji stoji kojih pedesetak metara od današnje kapele. Ispred žrtvenika nalazi se na zemlji poveća kamena ploča pod kojom se, kako tu narod kaže, nalazi grob »nevina djeteta«. Spomenuti kamen i grob štuju danas svi stočari koji na Velikom Rujnu provode ljeto. Na blagdan Velike Gospe pregone oni preko spomenutog groba svoja stada kako bi odvratili od svoga blaga svako zlo i nevolju.[224] Na susjednom Malom Rujnu postoji sličan žrtveni kamen koji tamošnji stočari zovu »baba«. Tome kamenu, u određeni dan u godini, donose velebitske pastirice nešto od zemaljskih plodina. Na taj način zahvaljuju dobrim dusima što im čuva njihovo blago da ostane zdravo i plodno.[225]

Vlaškim stočarima pripadala je i kapela na Grabovu dolu pored strmca Male Paklenice. Od nje se danas raspoznaju samo ruševine. Ta kapelica bila je posvećena stočarskom svecu sv. Jakovu. Na susjednom pašnjaku Libinju, ispod Svetoga brda, nestali su nedavno posljednji ostaci slične kapelice posvećene sv. Antunu. Na tom su mjestu vlaški pastiri, nakon dolaska na planinu, održavali stočarske sabore. Pokraj kapelice imali su prostrane kamene torove gdje se blago zadržavalo dok su se odvijale stočarske svečanosti. Sve to zbivalo se u blizini, gotovo u sjeni, Svetoga brda, koje je sigurno u tom ritualu imalo nekakav udio.[226] Dok su primorski Vlasi častili stočarsku kapelicu na Libinju, na ličkoj strani Velebita imala je takvu ulogu crkva koju kasnosrednjovjekovne isprave spominju pod imenom »Sveti Ivan na Gori«. Oko te crkvice, na nadmorskoj visini od 1017 m, razabiru se danas temelji starih zgrada, možda nekakvog samostana. Sa zapadne strane crkve postojao je u stijeni studenac

---

223 *Krajač I.*, Starine na sjevernom Velebitu, Novosti. br. 6, Zagreb 1929, 4.

224 *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, op. cit. 126–127.

225 *Marković M.*, Isto, 127.

226 *Marković M.*, Isto, 127.

koji je u novije vrijeme presahnuo. Ovamo su svake godine o Ivanju dolazili lički stočari i oko izvora ostavljali darove.[227] Taj kršćanski običaj štovanja vode sjeća na još stariji kult libacije ilirskom Bindusu. Sve to spominjemo da pokažemo da je Velebit u ono doba bio aktivno uklopljen u život ovdašnjih ljudi, te da je bio u funkciji njihovih egzistencijalnih potreba. Od sira i skorupa koji su preko ljeta prikupili na Velebitu, Vlasi su podmirivali sve svoje potrebe u ishrani preko čitave godine.

Lički i primorski Vlasi koji su koristili Velebit kao svoju sezonsku planinu nosili su na sebi bijelu vunenu odjeću. Vlasi iz središnjih i istočnih dinarskih oblasti odijevali su se u crno obojenu vunenu odjeću. Zbog crno obojene odjeće ta skupina Vlaha spominje se u suvremenim ispravama pod imenom Crni Vlasi *(Latini nigri)*.[228] Mletački izvori sve Vlahe bez razlike nazivaju Morlacima (Morlacci).[229] Nakon pobjede Turaka na Kosovu jedan dio Crnih Vlaha, u želji da izmakne turskoj vlasti, počeo se seliti prema zapadu. Ti Vlasi pokrenuli su prema zapadu i svoje suplemenike iz Rame. Konačno su se svi zaustavili na području oko Dinare i Velebita, jer dalje prema zapadu nije bilo prikladnih planina za nomadsko pašarenje. Bijeli i Crni Vlasi imali su mnogo toga zajedničkog. Kada su govorili svojim starinačkim romanskim jezikom mogli su se dobro razumjeti, a nisu postojale veće razlike ni u govorima hrvatske, bosanske ili srpske sredine. Razlika prema Bijelim Vlasima postojala je jedinu u pogledu njihove vjerske pripadnosti. Dok su bijeli Vlasi pripadali katoličanstvu, Crni Vlasi bijahu bogumili ili pripadnici pravoslavlja.[230]

Vlaški stočari spominju se u hrvatskim povijesnim ispravama prvi puta 1352. godine. Tada je jedna skupina Vlaha sa Dinare sišla na zadarski trg da nabavi sol za svoje blago.[231] Kasnije se takve skupine vlaških pastira spominju češće. Tijekom vremena vlaški pastiri počeli su uviđati da se moraju uklopiti u suživot sa svojim ostalim suvremenicima. Zato je jedan dio njih počeo prelaziti u službe pojedinih feudalnih imanja. Takvi Vlasi trudili su se da se što bolje uklope u način života nove sredine, no istovremeno pokazivali su stalan interes da legaliziraju svoju plemensku posebnost i etnički entitet. Otuda se počelo stvarati tzv. vlaško pravo.[232]

---

[227] *Gušić B.*, Sv. Ivan na Gori u Lici, Lički kalendar za 1941. godinu, Zagreb 1940.

[228] Ljetopis popa Dukljanina, ed. MH, Zagreb 1950, 45.

[229] *Novak G.*, Morlaci /Vlasi/ gledani s mletačke strane, Zbornik za narodni život i običaje JAZU, knj. 45, Zagreb 1971, 579–603.

[230] *Gušić B.*, Wer sind die Morlaken in adriatischen Raum? Godišnjak Balkanološkog instituta SANU /Balcanica/, knj. 4, Beograd 1973, 453–464.

[231] *Ljubić Š.*, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike, vol. 3, Zagreb 1872, 273.

[232] Usp. *Lopašić R.*, Bihać i Bihaćka krajina, Zagreb 1890, 269–298.

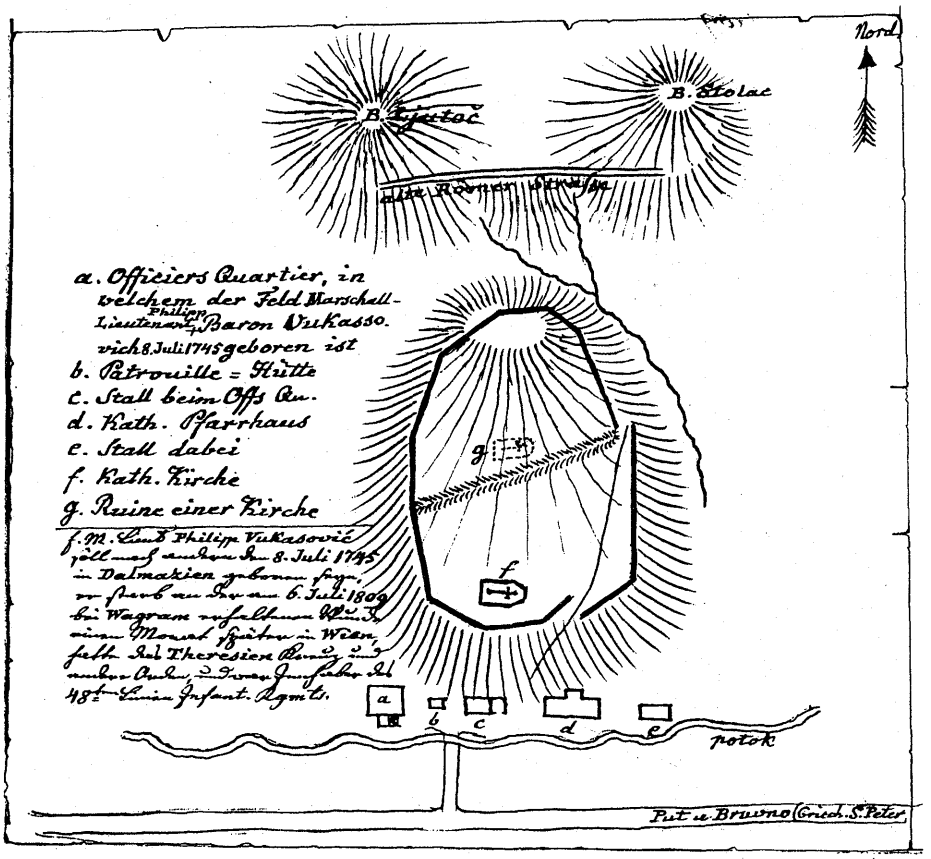

Ruševine Gradine u Rudopolju
(Skica i bilješke I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Kada su Turci pokorili Bosnu, Vlasi su brzo shvatili da im od strane Turaka ne prijeti onakva opasnost kako su to ranije zamišljali. Turci su opet sa svoje strane otkrili u Vlasima niz sklonosti i sposobnosti koje su mogle poslužiti njihovim interesima. Zato su dio bosanskih Vlaha uveli u svoje ratničke redove ili popratne službe. Tako pridobivene Vlahe koristili su kao pomoćne čete u svom nastupanju prema zapadu. Kada su Turci doprli do rijeke Une, zatekli su ove krajeve puste. Zato su ovamo počeli naseljavati svoje vlaške privrženike. Tako su ovi krajevi naseljeni novim stanovništvom koje je potjecalo iz obližnjih dijelova Bosne, ali i iz udaljenijih krajeva Poibarja, Potarja, Podrinja pa čak i Povardarja. Dakako, ti novi doseljenici donijeli su u ove krajeve običaje iz svoje nekadašnje sredine. Tako su već prije upada Turaka u Liku njezini pogranični krajevi promijenili populacijsku strukturu. Vlasi su tu posredstvom Turaka postali odjednom većinsko stanovništvo.

Od populacijskih skupina koje su u Lici postojale pri koncu srednjega vijeka, ostale su dominantne dvije: hrvatska i vlaška. Te dvije skupine na tome području treba prihvatiti uvjetno, jer ondašnja vlast takvu diferencijaciju nije poznavala. Ona je na prostoru Like razlikovala samo dva staleža i to povlašteni, feudalni i podanički ili kmetski. Lički plemići nisu se odabirali prema kriteriju narodnosti, već isključivo prema zaslugama koje su stekli u državnim poslovima. Podanički stalež živio je daleko od mogućnosti da utječe na upravljanje državnim poslovima. Njihov život bio je vezan na granice pojedinih feudalnih imanja te uokviren običajnima ili uredbama nižih organa vlasti.

U kasnom srednjem vijeku feudalni stalež Like prilično se obogatio, što se počelo odražavati i u cjelokupnoj slici zemlje. Posvuda su se počeli graditi ljepši i otmjeniji objekti u kojima su lički feudalci provodili udoban život. Neki se od tih objekata mogu ubrojiti među remek–djela tadašnje arhitekture. Isto se može reći i za ličke sakralne objekte. A. Horvat ukazala je na činjenicu da su mnogi lički srednjovjekovni objekti iskazivali i svoju regionalnu posebnost.[233] Takvih objekata nabrojila je ona ukupno 85 i za svakog od njih označila je u čemu se sastoji njegova lokalna ili europska provenijencija. Za starije sakralne objekte Like karakteristično je da su građeni u romaničkom slogu. Posebnost ličke romanike sastoji se u njezinoj jednostavnosti, rustikalnosti te dobroj prilagodbi krškom ambijentu. Kasnije građeni sakralni objekti podizani su u gotičkom slogu. Takvi se objekti odlikuju većim dimenzijama, bogatstvom ukrašavanja i još ponekim lokalnim posebnostima. Te posebnosti očituju se prvenstveno u načinima klesanja kamenih oblika, ornamenata, grbova ili drugih ukrasa. Remek–djelo ove vrste svakako je grad Sokolac u Brinju sa svojom dvorskom kapelom.[234] Spomenuti objekt očit je dokaz da Lika toga vremena nije bila periferna europska zemlja, već da je naprotiv ona stajala u središtu europskih zbivanja i stvaralaštva. Posebno treba istaknuti njezin udio u ostvarenjima na području srednjovjekovne hrvatske umjetnosti i književnosti. Unatoč mnogih uništavanja svega što je ovdje učinjeno iz prošlih vremena, samo iz Krbave doprlo je do nas 17 glagoljskih kodeksa, među kojima se kao remek–djelo svoga vremena ističe glagoljski misal kneza Novaka Desislavića, nastao 1368. godine.[235] Europski glas o svojoj vještini postigla su još dvojica ličkih pisaca i iluminatora, Bartol i Petar. Prvi od njih bio je ne samo vrstan iluminator glagoljskih crkvenih knjiga, već je svoje veliko umijeće znao prenositi i na mlađe

---

[233] *Horvat A.*, O srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti Like, Arheološka problematika Like, Split 1975, 127–141. – *Ista*, O odrazima kulture antike na doba predromanike u Lici, Adriatica preahistorica et antiqua, Zagreb 1970, 727–739.

[234] *Laszowski E.*, Stari lički gradovi, Zagreb 1941, 4–40.

[235] *Klaić Vj.*, O knezu Novaku /1368/, Vjesnik Hrv. arheološkog društva NS, sv. IV, Zagreb 1900, 177.

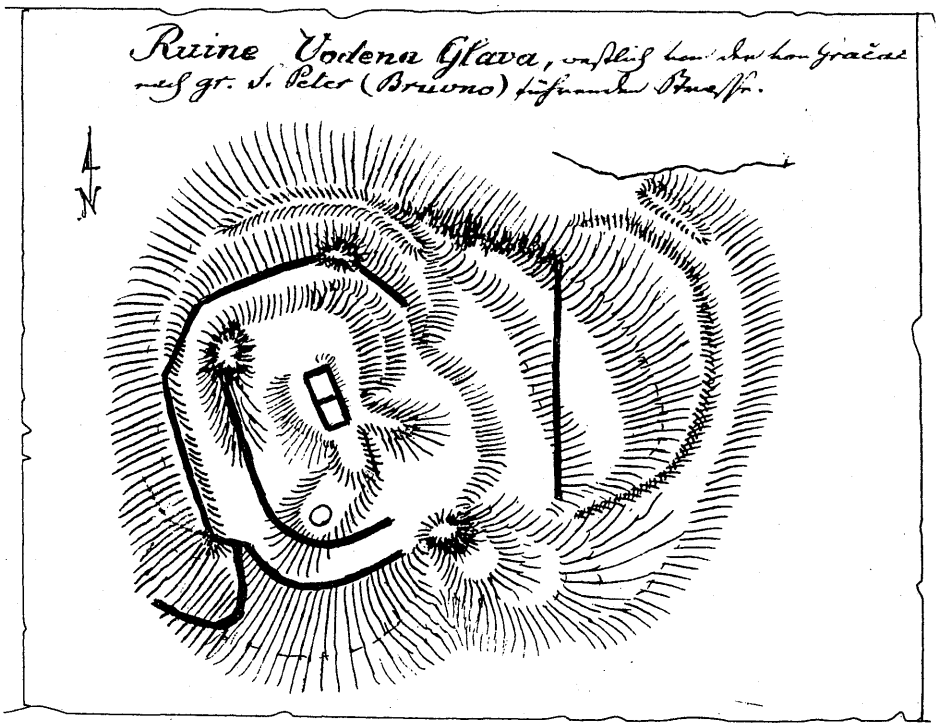

Ruševine gradine Vodena glava na putu prema Bruvnu
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

učenike.[236] U nizu vrijednih umjetničkih ostvarenja s područja Like potrebno je spomenuti glasoviti zlatni križ krbavskog biskupa Mateja Marute, koji se danas čuva u župnoj crkvi u Bribiru Vinodolskom. Svi poznavaoci srednjovjekovnog zlatarstva u Europi slažu se u prosudbi da je to unikat izuzetne umjetničke vrijednosti.[237] Ovi i još mnogi drugi primjeri potvrđuju da je Lika koncem srednjega vijeka slijedila najviše domete europske kulture i umjetnosti. Razlika između životnog standarda ličkih feudalaca i siromašnog puka na njihovim imanjima proisticala je iz tadašnjeg uređenja feudalnoga društva. U tom pogledu Lika nije bila različita od ostalih krajeva Hrvatske.

Slijedeći važan događaj, presudan za naselja i stanovništvo Like, je zauzimanje toga kraja od strane Turaka. Govoreći o tom događaju obično se naglašava

---

[236] *Pantelić M.*, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, Radovi Staroslavenskog instituta, sv. 5, Zagreb 1964.

[237] *Horvat A.*, O srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti Like, op. cit. 137. – Usp. Umetnička obrada metala naroda Jugoslavije, Beograd 1956, sv. II, 15.

da je Lika pala pod tursku vlast u proljeće 1527. godine. Međutim, za naša razmatranja daleko je važnije objasniti kako je došlo do toga događaja i koje su njegove posljedice.

Kada su Turci 1463. godine osvojili Bosnu, pod njihovu vlast nije pala čitava zemlja u njezinim današnjim, već u ondašnjim granicama. Naime, današnji bosanski krajevi između rijeke Une i Vrbasa bili su u ono doba dijelovi hrvatske države. U te krajeve Turci su počeli prodirati početkom 16. stoljeća. Do 1503. godine doprli su do linije Kamengrad–Ključ–Glamoč. Od spomenute linije turska vlast širila se dalje prema zapadu, više mirnim načinom, nego vojnom silom. Turci su se, stupivši na tlo Hrvatske, počeli služiti svojim oprobanim koruptivnim sredstvima kako bi hrvatske feudalce privoljeli na suradnju, a potom na kapitulaciju. U tom pogledu imali su prilično uspjeha. Na taj način redom su zavladali u starohrvatskim županama Sani, Psetu, Uncu, Srbu, Kninu, Cetini i Luci.[238]

Kako su Turci bili vješti u prodiranju prema Hrvatskoj, najbolje se može vidjeti iz pisma, koje je uputio u Rim svećenik Stjepan Posedarski.[239] U tom pismu javlja on papi kako su Turci, uz pomoć poturčenih Hrvata, uspjeli doprijeti do Like. To su postigli, ističe Posedarski, isključivo diplomatskom vještinom. Pri tom su uvijek bili prepredeni i nikome nije jasno imaju li više uspjeha u vojnoj sili ili u vještini diplomacije. Kad osvoje kakvu hrvatsku tvrđavu, odmah u njoj postave svoga kaštelana, koji na sve načine počne raditi da okolni narod pridobije za turske interese. Na taj način su, kaže Posedarski, prisilili i hrvatskog bana Ivana Krbavskoga, te je spao na to da Turcima plaća danak, kako bi spasio sebe i svoju banovinu.

Obzirom da se tadašnja Hrvatska nije mogla oduprijeti moćnijoj turskoj sili, zatražila je ona pomoć od nadvojvode Ferdinanda. Zbog toga su Hrvatima od 1520. godine počeli pomagati kranjski i štajerski feudalci. Doskora je ova pomoć dobivala sve jasnije organizacijske oblike. Štajerski i hrvatski plemići počeše organizirati Vojnu krajinu, a u njezin sastav pristupio je odmah veći broj Hrvata. Novo uređenje obrane Hrvatske nagnalo je i Turke da preispitaju svoju raniju vojnu taktiku. Uvidjevši da su suočeni sa dobro organiziranim protivničkim snagama, počeli su se u svojim planovima kolebati. Odlučili su da ubuduće na Hrvatsku ne napadaju frontalno, pomoću vojske, već putem pojedinačnih upada. Za takav plan budućih operacija povećali su svoje martološke čete, koje su bile sastavljene od bosanskih i balkanskih Vlaha.

Prvi upad martoloških jedinica na područje Like dogodio se 1514. godine. Na čelu te vojske bio je Muratbeg Tordić, poturica rodom iz Šibenika. Njegove

---

238 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 103.

239 Objavljeno u Bulettino di archeologia e storia dalmata, vol. 22, Split 1878, 190. – Usp. *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 105.

čete teško su poharale Liku, odvevši iz nje oko tri tisuće zarobljenika i brojnu stoku. Zbog tih događaja u jesen iste godine iselilo se iz Krbave, Hotuče i Odorja nekoliko stotina seljačkih i pastirskih porodica. Zanimljivo je da odseljene porodice nisu bježale na zapad, već na susjedno tursko zemljište.[240] To dokazuje da je seosko stanovništvo Like, po svom raspoloženju, bilo bliže Turcima nego ranijim feudalnim gospodarima.

Slijedeće, 1515. godine, turske martološke čete ponovno upadaju u Liku te preko Bužana i Velebita prelaze na senjsko područje. Tu su spalili tri utvrđenja i odveli dosta roblja.[241] Veći ili manji upadi uslijedili su i u narednim godinama. U to vrijeme ban Petar Berislavić prikupljao je hrvatske čete da suzbije turske provale. Za to mu se pružila prilika 1520. godine, kada se jedna skupina turske martološke vojske vraćala sa pljačkaškog pohoda iz susjedne Kranjske. Ta vojska kretala se od Brinja prema Bosni i Berislavić ju je dočekao na planini Plješivici (kod Vražjeg vrtala), ali u boju nije imao sreće, te je u njemu poginuo.[242] Tada je hrvatskim banom postao Ivan Karlović Krbavski. On je pokušao sa Turcima postići sporazum, kako bi njegovo područje ostavili na miru. No kako se Turci nisu pridržavali postignutih dogovora, ban Karlović došao je ubrzo do spoznaje da samo odlučna obrana može spasiti zemlju od sveopće katastrofe. Narod Like u tim godinama zaokupljala je velika neizvjesnost. Mnogi su bili neodlučni da li krenuti ususret Turcima, ili bježati prema zapadu. Glavni rasap ličkoga stanovništva zbivao se između 1522. i 1524. godine. Na to upućuje činjenica da turski martolozi nakon 1524. godine više ne pljačkaju to područje, već preko njega odlaze dalje. Na području Krbave ostalo je ponešto starosjedilaca koji iz raznoraznih razloga nisu bili voljni bježati. Nešto starosjedilaca ostalo je i na području Like, Bužana i Lapca. Oni su, nakon pada Like pod tursku vlast, ostali pri staroj vjeri, dok se dio njih poturčio. Udbina je do 1524. godine ostala bez ijednog stanovnika. Oko Perušića ostalo je oko pedesetak hrvatskih porodica, koje ni nakon dolaska Turaka nisu željele prihvatiti islam. Te porodice doživjele su tu i oslobođenje od turske vlasti. Do 1525. godine iz Bočaća su odselili svi njegovi starosjedioci. Opustio je i čitav kosinjski kraj, zatim okolica Krasna i Kutereva. Najviše ovdašnjega naroda prešlo je u susjedno primorje te na područje Gacke. Tu se hrvatsko stanovništvo oslanjalo na jake tvrđave u Otočcu i Prozoru. Slično je bilo i sa stanovništvom oko brinjskoga grada Sokolca.[243]

Veliki strah zahvatio je sve ličke plemiće od Odorja do Brinja, jer su znali da se u blizini nalazi velika turska vojska, koju, ako krene na Liku, nitko neće

---

[240] *Marina Sanuda* Odnošaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, sv. 6, U Mletcih 1863, 434.

[241] *Isto*, 446.

[242] *Mesić M.*, Banovanje Petra Berislavića, Rad JAZU, knj. 3, Zagreb 1868, 54.

[243] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op cit, 109 i dalje.

moći zaustaviti. U to vrijeme na novoustrojenom krajiškom području nalazilo se nešto malo hrvatske i austrijske vojske, koja je trebala poslužiti banu Karloviću za obranu zemlje. Iako je na ličkom području bilo mnogo tvrdih gradova, nije bilo vojske koja bi ih branila. Krajiška vojna taktika u to doba nije bila razrađena do te mjere da bi osigurala uspješnu obranu. Zato su svi lički plemići napustili svoje utvrde i ostavili zemlju na milost i nemilost Turaka. Turci, međutim, ni ovj put nisu izravno krenuli na Liku, već su se i dalje svojim martološkim četama zalijetavali u pojedine njezine krajeve. Svaki takav pohod bio je popraćen paležom, odvođenjem roblja i odnošenjem plijena. Na sve to krajiška vojna komanda, koja se nalazila u austrijskim rukama, izbjegavala je otvoreni sukob sa turskim četama. Hrvati, koji su bili skloni energičnom suprotstavljanju Turcima, nisu u krajiškoj komandi mogli doći do izražaja.

Godine 1522. izvršeno je oko gornje Une veće raseljavanje u kojem su učestvovali vlaški Ćići koji su ranije živjeli kao nomadski pastiri po planinskim krajevima Like, Krbave, Odorja i Unca sve do Knina. Veći broj tih Ćića stupio je spomenute godine u tursku vojnu službu, dok se manji dio njih odselio preko Modruša i Pivke u sjevernu Istru.[244] Kako su svi događaji na ličkom području išli na štetu Hrvatske i Austrije, odlučio je nadvojvoda Ferdinand pojačati obranu krajiške vojske. Zato je za komandanta hrvatske vojske u tom dijelu Hrvatske postavio Senjanina Nikolu Jurišića.[245] On je doskora organizirao obranu senjske krajine, ali ni to nije bilo dovoljno da se suprotstavi nadolazećoj turskoj sili. Problem se sastojao u tome, što je obrana Hrvatske zavisila od podrške austrijske vojske, a ona nije bila voljna da se stavi na raspoloženje u obrani protiv Turaka. Turci su sve te okolnosti budno pratili i, kada su procijenili da im na putu ne stoje nikakve prepreke, krenuli su na obližnji Obrovac. Kada su ga zauzeli, usmjerili su vojsku prema Udbini. Čim je Murat-begov odred stigao pod taj grad, mala četa branilaca odmah se predala.[246] Nakon toga turske čete naprosto su se razišle po Lici, a da nigdje nisu naišle na ozbiljniji otpor. Tako je Lika pala, a da je zapravo nitko nije ni branio.

Nakon što su Turci zavladali Likom, postavili su po ličkim utvrdama svoje vojne posade. Preko njih su dalje širili tursku vlast. Ukoliko su Turci gdje naišli na ostatke hrvatskog stanovništva, prema njima su se ponašali dvojako. Tko je pristao poturčiti se i surađivati sa turskom vlašću, odmah je stekao sva prava koja su uživali pripadnici turske države, a tko je to odbio učiniti, prema njemu su se ponašali krajnje neprijateljski. Takvome su otimali žito, stoku te palili kuće. To je mnoge ličke porodice tjeralo na bijeg. Bjegunci su najviše selili prema Gackom, Brinju i Senju.[247]

---

[244] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 114.

[245] *Thallóczy L. i Hodinka A.*, A horvát véghelyek okmánytár, Monumenta Hungariae historica, vol. 31, Budapest 1903, 512.

[246] *Kukuljević I.*, Acta Croatica, op. cit. 222.

[247] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 128 i dalje.

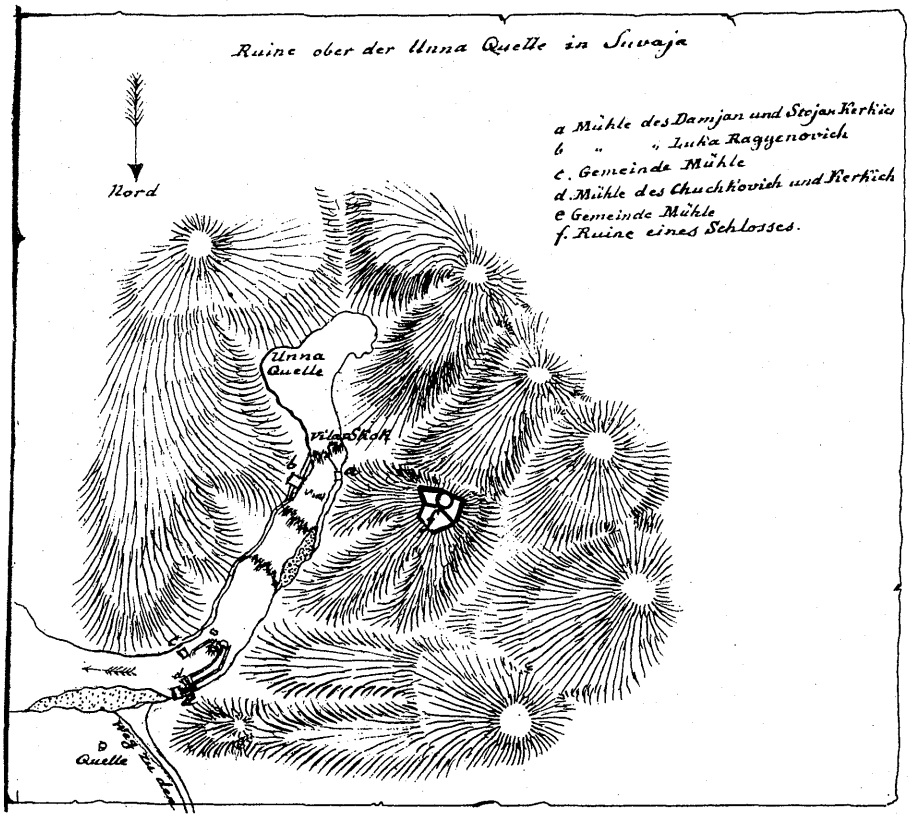

Gradina iznad vrela Une kod Suvaje
(Skica i bilješke I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Granica raseljavanja nakon 1527. godine nije se poklapala sa graničnom linijom do koje su Turci doprli prema zapadu. Ona je dosizala još dalje prema sjeveru, sve do crte povučene od Fužina na Stari Laz, Vrbovsko, Ogulin, Modruš, Tounj i Slunj. Turci su kao prvo počeli naseljavati pogranične krajeve, koji su se nalazili uzduž krajiške granice. Najgušće su naselili okolicu Drežnika i Cetina gdje su imali isturene vojne utvrde. U krajiškoj zoni, bliže turskoj Lici, ostali su naseljeni Otočac, Prozor i Brinje. Na turskom području najviše Hrvata ostalo je na području Perušića. Dakako, bilo ih je ponešto i drugdje, no većina njih se u novonstalim prilikama izjašnjavala kao muslimani. Pri tom valja naglasiti da su većinu tzv. ličkih Turaka činili muslimani koji su ranije bili bosanski ili balkanski Vlasi. Oni su po ličkim naseljima obnavljali porušene kuće i započinjali novi život. Dakako, život tih ljudi nije nalikovao onom kakvog su provodili pravi Osmanlije, već onakvom na kakav su se oni ranije privikli. To znači da su se poturčeni Vlasi ponovno okrenuli svom načinu privređivanja, stočarstvu. Oni su na tu granu privređivanja prisiljavali i svoje nemuslimanske podanike.

Kao središte osvojenog područja u Lici Turci su odabrali Udbinu, jer su na njoj zatekli dobro sačuvanu tvrđavu sa više objekata.[248] Tu je postojao biskupski dvor sa stolnom crkvom, samostan, dvor Kurjakovića, gostinjac i još nekoliko drugih zgrada koje su Turcima mogle poslužiti za njihove potrebe. Kako je u to doba oko Udbine bilo malo stanovništva, opskrba toga kraja hranom bila je otežana. Hranu su Turci morali dovoziti iz Bosne. Da si olakšaju dopremu hrane, Turci su svoje potrebe za žitom pokušavali podmiriti kod Hrvata oko Brinja i Tršća. Takvu trgovinu kralj Ferdinand je izričito zabranio, no ona se odvijala i dalje.[249] Tijekom nekoliko slijedećih godina Turci su naselili udbinsko podgađe. Turska Udbina bila je u vezi sa Bosnom cestom preko Kuka, Lapca, Ostrovice i Bilaja. Tim putom došlo je ovamo dosta muslimanskih doseljenika. Krajiška vojska poduzela je ljeti 1544. godine napad na tursku Udbinu. Tom prilikom dio grada bio je spaljen, poubijano je dosta Turaka no glavnu udbinsku kulu Krajišnici nisu uspjeli osvojiti.[250]

Turci su nakon toga uvidjeli da od nenaseljene Like neće imati nikakve koristi. Zato su odlučili naseliti je. Prvo su naselili njene istočne dijelove oko Bilaja, Ostrovice, Rmnja, Srba i Cvjetnića. Na ovdašnje zemljište doveli su vlaške martologe iz okolice Grahova. Kasnije su slične doseljenike doveli na područje Odorja i Hotuče. Uže ličko područje počeli su naseljavati oko 1550. godine. Ovamo su doveli više tisuća vlaških porodica, koje su naselili po Bužanima i bližim krajevima prema krajiškoj granici. Prema izvještaju Ivana Lenkovića iz 1551. godine te Vlahe uspio je on potisnuti za dan hoda od tursko–hrvatske granice. Ti došljaci, kaže Lenković u svom izvještaju, imaju sa sobom preko sto tisuća grla stoke i svojim prisustvom blizu granice čine veliku opasnost za Krajinu.[251]

Nekako u isto vrijeme tuski martolozi naselili su Bunić, Korenicu i još neke dijelove sjeverne Krbave. Krajiške vojne vlasti brzo su shvatile kolika im opasnost prijeti, pa su organizirale upade na turski teritorij gdje su se osvećivali za zlodjela koja su počinili Turci. Kod toga je, dakako, najviše stradavao nedužan narod, koji više nije znao pred kim da bježi.[252] Do konca 1577. godine izvršeno je preuređenje Vojne krajine. Tim povodom je u blizini ušća Korane u Kupu podignuta jaka tvrđava nazvana prema svom osnivaču nadvojvodi Karlu, Karlovac. Kada je bila dovršena, postala je najmoćniji oslonac u obrani zemlje.[253]

---

[248] *Laszowski E.*, Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol I, Zagreb 1914, 112, 114, 115, 341.

[249] *Laszowski E.*, Monumenta Habsburgica, vol. I, 173, 190, 209, 291.

[250] *Laszowski E.*, Monumenta Habsburgica, vol. III, 176–177.

[251] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 3, 414.

[252] *Vitezović P.*, Kronika aliti szpomen vsega szvieta vikov, Zagreb 1744, 148.

[253] *Lopašić R.*, Karlovac, Zagreb 1879, 21 i dalje.

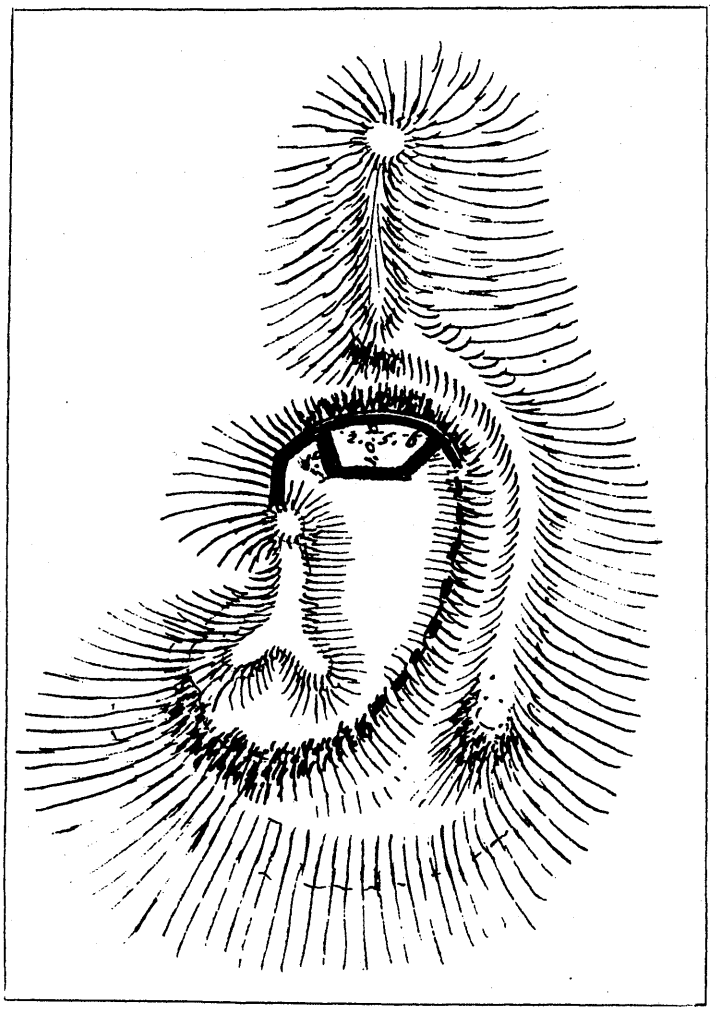

Karlovića Dvori u Kozjoj dragi na Plješivici
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Turci su u međuvremenu najviše pažnje pridavali naseljavanju novostečenih krajeva. Prema suvremenim dokumentima oni su između 1576. i 1586. godine na ličko područje naselili daljnjih pet tisuća martologa.[254] Svi oni potjecali su iz obližnje Bosne, ali i iz udaljenijih krajeva gornjega Podrinja. Pravih Osmanlija na čitavom ličkom području bilo je svega nekoliko porodica. Većina turskih

[254] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. I, 28–32, 33–54, 71–75.

martologa naseljena je po pograničnim krajevima prema Krajini. Muslimanski doseljenici iz Bosne ulazili su u novonastala trgovišta pored vojnih utvrda. Većina tih doseljenika bili su obrtnici, trgovci, upravni činovnici i vojni službenici. Ugledniji dio tih doseljenika nastanio se i u manje postradale kurije ličkih plemića. U slijedećih sto godina taj muslimanski stalež razvio se u vladajući sloj koji je držao u svom posjedu najviše ličke zemlje. Ferhadpaša je u proljeće 1577. godine doveo u Liku posebnu vojnu jedinicu koja je obnovila dvadesetak ličkih utvrda.[255] Nakon toga naseljeni su Podlapac, Lovinac, Vranik, Raduč, Medak, Ribnik, oba Novaka, obje Barlete, oba Vrepca, dva Mogorića, Počitelj, Smiljan, Široka Kula, Štitar i Perušić.

Turci su na čitavom ličkom području izvršili novu administrativno–teritorijalnu podjelu. Osvojene hrvatske zemlje zapadno od rijeke Une, zajedno sa dijelom Krbave, pripojili su Kliškom sandžaku. Ostale dijelove novostečenih zemalja objedinili su u tzv. Ličkom sandžaku. Taj sandžak činili su nekadašnje hrvatske pokrajine Zakrčje, Kotari, Bukovica, Odorje, Hotuča, Lika, Bužani i južna Krbava. Lički sandžak dijelio se na sedam administrativnih kotara. Središta kotara bila su na Udbini, u Gračacu, Boričevcu, Ribniku, Novom, Kuli i Perušiću. Kao središte Ličkoga sandžaka odabrana je Široka Kula. Tom odlukom Udbina je postala samo središnje mjesto svoga kotara.[256]

Široku Kulu odabrali su Turci za sjedište Ličkoga sandžaka iz više razloga. U njoj su zatekli masivno građenu tvrđavu, zatim mjesto je ležalo na strateški povoljnom položaju i na važnoj komunikaciji koja je povezivala Liku i Krbavu. U Kuli su kao sandžaci vladali Kozlice, koji su posvuda imali veće posjede. Oni su živjeli u obnovljenoj tvrđavi na tri kata, dok su ostali muslimani obitavali u podgrađu. Podgrađe Kule sastojalo se od oko 300 kuća naseljenih uglavnom obrtnicima i trgovcima.[257] U susjedstvu Kule Turci su obnovili Grebenar, gdje su među tamošnjim muslimanima najveći ugled stekli Imbriše.[258] Dosta muslimana naselilo se u Ostrovici i Barletama. U Vrepcu je obnovljena stara tvrđava, nakon čega je u nju smještena turska posada. U Budaku je živjelo mješovito stanovništvo, muslimani i vlaški martolozi koji su većinom bili »hrišćani«.

Na Udbini je 1577. godine turska posada brojila 300 konjanika i 500 pješaka.[259] Taj broj se do 1620. godine znatno povećao.[260] Iste godine popisano je

---

[255] *Ivić A.*, Migracije Srba u Hrvatsku, Srpski etnografski zbornik, knj. 28, Beograd 1923, 7–8.

[256] *Ivić A.*, Migracije Srba u Hrvatsku, op. cit. 39, 40. — *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. I, 28.

[257] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 139.

[258] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol III, 261.

[259] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol I, 44.

[260] *Rački F.*, Prilozi za geografsko–statistički opis bosanskog pašalika, Starine JAZU, knj. 14, Zagreb 1882, 170 i dalje.

na području udbinskoga kotara oko tisuću kuća sa preko pet tisuća stanovnika. U to doba bilo je na Udbini više uglednih muslimanskih kuća u kojima su obitavali turski age. U podgrađu tvrđave živjeli su muslimani koji su većinom bili obrtnici ili trgovci. Na području udbinskog kotara popisano je desetak naseljenih sela koja su činila dva vojvodstva. U selima toga kotara obitavali su većinom poturčeni Vlasi koji su kao martolozi služili u pomoćnim turskim četama. Bilo je i nešto nepoturčenih kršćana. Oni su imali status raje, tj. turskih podanika koji su kao kmetovi morali raditi na imanjima svojih gospodara.

Iz područja nekadašnje Hotuče Turci su uredili kotar koji je dobio ime po središnjem mjestu Gračacu. U Gračacu su Turci obnovili staru gradinu i u nju postavili posadu od 50 vojnika. Podgrađe Gračaca brojalo je oko 1620. godine stotinjak muslimanskih kuća. Među gračačkim muslimanima bilo je dosta uglednika koji su pod svojom upravom držali sve martologe na području toga kotara. Pod turskom upravom Gračac je lijepo napredovao. Anoniman krajiški izvjestilac spominje ga kao jedno od najodličnijih mjesta turske Like.[261] Pod kraj turskoga vladanja u Lici, u Gračacu je bilo oko 300 naseljenih kuća. O gračačkom kotaru kaže biskup Glavinić da je prostran i da zauzima zemljište od Krbave do mora zajedno sa Zrmanjom i Popinom.[262] U sastavu gračačkog kotara postojala su tri vojvodstva. Njihova središta bila su u Bruvnu, Srbu i Zvonigradu. U službenom popisu turske države obavljenom 1620. godine spominju se i vojvodska središta Like. U tadašnjem Bruvnu zapisano je 15 naseljenih kuća, u Srbu 10, a u Zvonigradu 30.[263]

Stara Lapačka župa zajedno sa Nebljusima činila je pod Turcima boričevački kotar sa središtem u selu Boričevcu. Turska posada u boričevačkoj utvrdi brojala je 1620. godine 30 vojnika. Selo je imalo 80 kuća u kojima su živjeli vlaški martolozi.[264] Boričevački kotar dijelio se na dva vojvodstva sa središtima na Ostrovici i Lapcu. Na području lapačkoga vojvodstva bili su naseljeni poturčeni Vlasi, kojima su zapovijedali harambaše ili age iz Boričevaca. U godinama prije odlaska Turaka iz Like bilo je na području boričevačkog kotara oko 600 naseljenih kuća sa preko 3000 stanovnika. Tada je ovdje, uz potučene Vlahe, bilo dosta hrišćanskih martologa.

Turci su među ličkim naseljima veliku važnost pridavali Ribniku i njegovoj tvrđavi. Zato su ga izabrali kao sjedište jednoga od ličkih kotara. Prema popisu Like iz 1620. godine u Ribniku je vojna posada brojila 60 momaka, a u podgrađu je bilo oko sto kuća sa preko 500 žitelja.[265] U sastavu ribničkoga kotara

---

[261] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 451.

[262] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 49.

[263] *Rački F.*, Prilozi za geografsko–statistički opis bosanskog pašalika, op. cit. 184.

[264] *Rački F.*, Isto, 180.

[265] *Rački F.*, Isto, 183.

bila su dva vojvodstva, radučko i medačko. Središnja mjesta spomenutih vojvodstva, Raduč i Medak, brojila su po pedesetak kuća. Sva ostala sela ribničkoga kotara bila su mala. U njima zajedno nije bilo više od pedesetak kuća. Biskup Glavinić u svom opisu Ribnika kaže da je u njemu bilo 120 domova.[266] Pri tom je očito mislio na stanje prije nego što su ga Turci napustili.

Južnije od današnjega Gospića Turci su forsirali razvoj Novoga. Zato su mu namijenili funkciju kotarskoga središta. Staru novljansku tvrđavu Turci su obnovili i u nju postavili posadu od 50 vojnika. Oko tvrđave redale su se novljanske kuće kojih je bilo stotinjak. Kotarsko područje Novoga zauzimalo je plodno tlo i zbog toga je bilo dobro naseljeno. Zahvaćalo je zemljište od Divosela i Bilaja do Kosinja. U sastavu novljanskoga kotara bila su četiri vojvodstva sa sjedištima u Bilaju, Smiljanu, Ostrovici i Kosinju. Od spomenutih mjesta najbolje se razvijao Bilaj. Njegovu tvrđavu na visokoj stijeni Turci su obnovili i u nju postavili posadu od pedesetak momaka. Podgrađe Bilaja razvilo se u trgovačko središte sa oko 250 kuća. Ostala vojvodska središta ostala su manja mjesta. Na teritoriju novljanskoga kotara bilo je i nekoliko većih muslimanskih posjeda. Uz te posjede nastalo je s vremenom nekoliko sela u kojima su živjeli vlaški »hrišćani«. Tako su nastali Krznarić, Bogdanić, Bužim, Stari i Novi Hoteš, Obrovac i Badar.[267]

Perušić je u doba turaka uživao ugled naprednog i bogatog kotarskog središta. Pri koncu turske vlasti u Lici u njemu je postojala tvrđava sa oko 150 vojnika. Oko nje bilo je preko sto naseljenih kuća sa oko 600 stanovnika.[268] Gotovo svi žitelji Perušića bili su muslimani. Od Hrvata kršćana ostalo je na perušićkom području 55 porodica. One su kao turska raja živjele odvojeno od muslimana, a njihovi muški članovi radili su kao kmetovi po okolnim imanjima.

Najbrojniji dio ličkoga stanovništva pod turskom vlašću pripadao je seoskom poljoprivrednom staležu. Njega su u najvećoj mjeri činili vlaški martolozi. Oni su bili dijelom poturčeni ili su pripadali pravoslavnoj vjeroispovijesti. Vlaške hrišćane Turci su smatrali manje nepoćudnima od katolika. Zato su Vlasi katolici, koji su živjeli na turskom teritoriju, a koji se nisu htjeli poturčiti, prešli na pravoslavlje. Tako su stekli društveni status koji im je osiguravao bolji život. Svi muslimani i hršćani imali su pod turskom vlašću pravo na zemljoposjedništvo. To je bila krupna razlika u odnosu na ranije feudalno doba. Zato su lički Vlasi tursku vlast smatrali pravednijom od feudalne. Ličke muslimane nisu činili pravi Osmanlije, već poturčeni ljudi iz susjedne Bosne. Njih nije bilo mnogo, ali su zato bili moćni i utjecajni. Muslimanski odličnici živjeli su po većim kotarskim mjestima ili po kaštelima, na posjedima. Na imanjima

---

[266] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 48.

[267] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 50.

[268] *Lopašić R.*, Isto, vol III, 453.

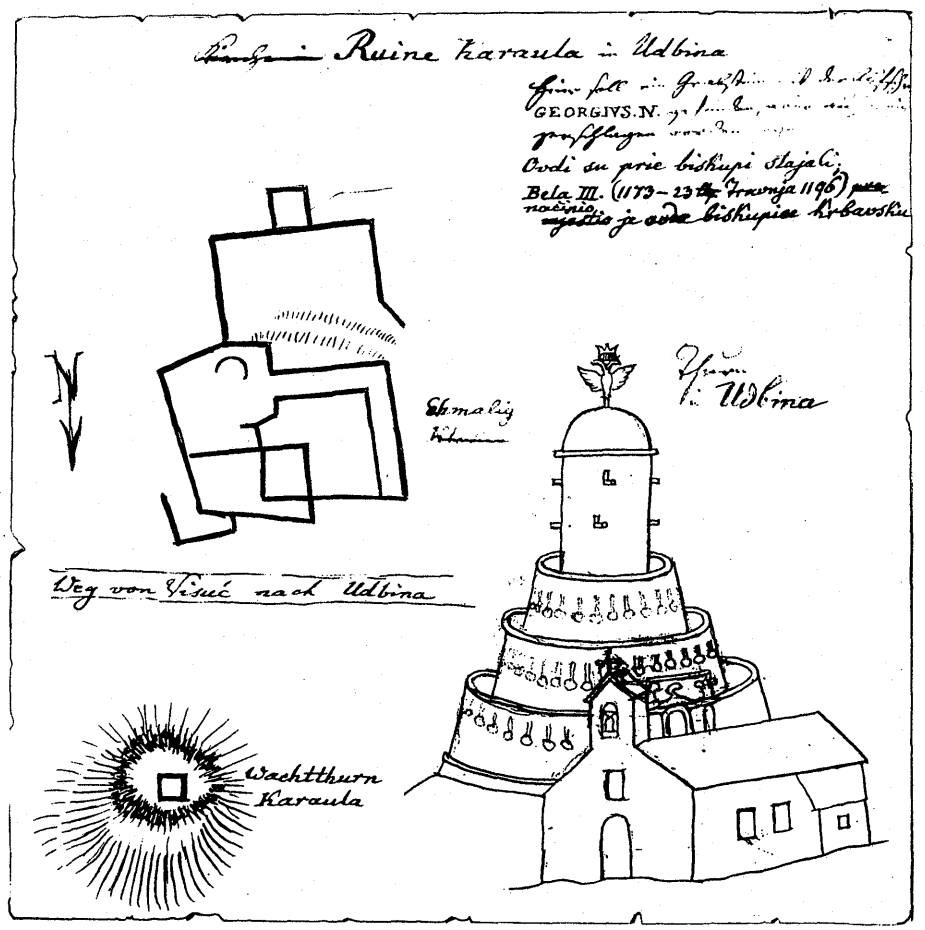

Ostaci Karaule i stolne crkve na Udbini
(Skica i bilješke I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

takvih muslimana radili su kao plaćenici vlaški hrišćani ili, kao neplaćeni kmetovi, lički kršćani. Poseban sloj muslimanskog stanovništva činili su trgovci i obrtnici. Neki od njih stekli su poprilično bogatstvo pa su se tako uvrstili među velike zemljoposjednike. Pored toga oni su u svojim rukama držali cjelokupnu ličku trgovinu. U djelokrug njihove aktivnosti spadalo je i kirijašenje tj. karavanski prijenos robe pomoću tovarnoga blaga. Taj oblik prometa bio je u ono doba vrlo važan, jer se na taj način odvijala cjelokupna lička trgovina. Najviši muslimanski sloj u Lici činili su visoki upravni činovnici i vojni zapovjednici. Njih je bilo najmanje, a živjeli su u Širokoj Kuli ili na Udbini.

Dok je veći dio Like bio pod vlašću Turaka, njezin najsjeverniji dio ostao je u sastavu Hrvatske. Između 1527 i 1530. godine Turci su stalno pokušavali

pomaknuti granicu Like dalje prema sjeveru. Konačno su stali na crti povučenoj od Krasna na izvor Gacke, zatim na Turjanski i utvrdu Prozor koja se nalazila sjeverno od Korenice. Na toj liniji zapriječile su im daljnje napredovanje jake tvrđave Otočac i Prozor na Gackom polju, zatim Vrhovina i spomenuti Prozor blizu Korenice. Zbog tih utvrda ostala je tursko–hrvatska granica nepromijenjena sve do konca turske vlasti u Lici.

Između 1522. i 1526. godine počela se uređivati Vojna krajina. Tvrđave u Otočcu i Prozoru držali su u to doba Frankopani. Kada je Ferdinand izabran za hrvatskoga kralja, preuzeo je on obranu Otočca, Prozora i Senja. Kasnije je Ferdinand prepustio Otočac i Prozor upravi Primorske krajine sa središtem u Senju. Te dvije tvrđave ostadoše u sastavu senjske kapetanije sve do konca 17. stoljeća. Isprva je posada tvrđave u Otočcu bila malobrojna, no s vremenom se stalno povećavala. Prema popisu Krajine iz 1563. godine u Otočcu je bilo 60 vojnika, a traženo je pojačanje za daljnjih 40 puškara.[269] Između 1577. i 1579. godine granica na području Gacke temeljito je preustrojena. Nekadašnja Primorska krajina postade dio Hrvatske krajine. Tom prilikom ona je razdijeljena u tri kapetanije, senjsku, otočku i brinjsku. Otočka kapetanija imala je u Otočcu posadu od 80 haramija. Sredinom 17. stoljeća taj broj je iznosio oko 150. Prema popisu stanovništva Otočca od 1540. godine u njem su živjeli Abramovići, Atalići, Blažiolovići, Bogdanići, Čemerići, Despoti, Dražilovići, Drežničani, Dubovčani, Frančići, Karalji, Kastavci, Krajači, Lovnikovići, Luckovići, Marinčići, Mudrovčići, Mustafe, Novogradci, Obradovići, Oršići, Oslakovići, Pećorići, Plančići, Spelići, Tišanine, Zagorci i Zelenići.[270] Od spomenutih 28 porodica do konca 17. stoljeća održali su se Atalići, Bogdanići, Mudrovčići i Pećorići.[271] U spomenutom popisu iz 1540. godine spominju se i otočke haramijske porodice Cvitanovići, Čurići, Gojmerčići, Grdakovići, Grdošići, Homoljci, Jurjevići, Košljani, Krznarići, Kohmanovići, Lasići, Nemanići, Ogulinci, Poturice, Preradovići, Sreće, Šimomići i Tadiolovići.[272] Od njih održale su se do kraja 17. stoljeća Gomerčići, Grdošići, Jurjevići i Krznarići, a do danas samo Gojmerčići.[273] Između 1551. i 1644. došlo je u Otočac dosta porodica iz susjednog primorja, ponajviše iz Senja. Među tim doseljenicima spominju se Crnojevići, Kosići, Ostojići, Rajkovići, Tonkovići, Utišinovići, Vladišići, Vlatkovići, Vučenovići, Vukasovići, Vukašinovići i Živkovići.[274] Očito su to bili vlaški prebjezi iz turskih krajeva u sjevernoj Dalmaciji.

---

269 *Lopašić R.*, Isto, vol. III, 430.

270 *Laszowski E.*, Monumenta Habsburgica, vol. II, 283–284.

271 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 142.

272 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 409–410

273 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 143.

274 *Ivić A.*, Migracije Srba u Hrvatsku, op. cit. 177.

Tvrđava u Otočcu bila je sagrađena na riječnoj adi Gacke. Sastojala se od jake kule, okolnog bedema, nasipa i jarka. Preko jarka i rijeke ulazilo se u tvrđavu pomoću drvenog mosta. Unutar tvrđave bilo je nekoliko kuća u kojima su stanovali otočki haramije zajedno sa svojim porodicama. Od tih porodica znamo za Bilopavloviće, Jakšiće, Lisice, Markoviće, Mihokoviće, Obradoviće, Radoviće i još neke koje se spominju u popisu otočke tvrđave iz 1672. godine.[275]

Tvrđava u Prozoru stajala je na humu usred Gackoga polja, koji je za oko 200 metara nadvisivao spomenuto polje. To je u ono doba bila najisturenija krajiška utvrda prema turskoj granici. Unutar prozorske tvrđave bilo je desetak manjih kuća u kojima su živjeli hrvatski haramije sa svojim obiteljima. Prema popisu od 1540. godine obitavali su ovdje Bihćanini, Brdnarići, Markovići, Rušemići i Sokoli.[276] Gacko naselje Brlog održavalo se zbog prometnog položaja na važnom putu iz Senja preko Vratnika za Otočac. Straža u Brlogu spominje se 1540. godine, kada su u njem vršili stražarsku službu Blažani, Volkovići, Vučići i Žarkovići.[277] Između 1590. i 1600. godine Brlog je zbog nesigurnosti bio napušten. U to doba na čitavom gackom području postojala su samo dva stalna naselja, Otočac i Prozor. Pokušaj ponovnog naseljavanja Brloga javlja se 1609. godine, kada su Krmpoćani iz Liča zamolili krajišku upravu da se mogu naseliti na Gušića polje kod Brloga[278] Dok se ova molba rješavala, na tom zemljištu počeše se spontano naseljavati vlaški prebjezi iz Ribnika. Tom prilikom naselilo se ovamo oko 35 vlaških porodica. Krajiške vlasti su te prebjege preselili na zemljište između Jesenica i Modruša sa sjeveroistočne strane Male Kapele.[279] Tu su se oni poslije proširili oko tvrđavice u Plaškom.

Krmpote iz Liča nisu dobili suglasnost krajiških vlasti da se nasele oko Brloga. Stoga su naselili Kompolje i Krivi Put. U međuvremenu je 1611. godine Brloško polje naseljeno vlaškim prebjezima koji su ranije živjeli u Podlapcu u Krbavi. Ondale ih je došlo oko 60 porodica. Ti Vlasi naseliše Brlog, Dubravu, Drenov Klanac, Glavice i Škare. U spomenutoj seobi učestvovali su Baklajići, Bastajići, Bjelobabe, Brankovići, Budisavljevići, Crnojevići, Dabrovići, Drakule, Glumci, Grubori, Janjatovići, Karleuše, Kneževići, Lalići, Lavrnje, Ljubobratovići, Ljubotine, Mileusnići, Milinčevići, Nećaci, Nikšići, Ogrizovići, Price, Puhale, Slavkovići, Tomići, Varde, Vlašići, Vrzići, Vukadinovići i Žakule. Ukupno je u brloški kraj došlo oko 550 doseljenika.[280] Oni su na tom

---

[275] *Ivić A.*, Isto, 176.

[276] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatke krajine, vol III, 394.

[277] *Lopašić R.*, Isto, vol. III, 394.

[278] *Lopašić R.*, Isto, vol. I, 363–364.

[279] *Lopašić R.*, Isto, vol I, 365–369.

[280] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 147.

zemljištu 1658. godine imali 74 kuće i 391 stanovnika, od toga 233 muškarca sposobnih za oružje.[281]

U prvim godinama raseljavanja Gacke, nije opustjelo ni susjedno Brinje. Kako se to mjesto nalazilo pod okriljem jake frankopanske tvrđave, ovdašnje stanovništvo osjećalo se dovoljno sigurnim. Oko 1540. godine upravu nad Brinjem dobiva senjska kapetanija. Otada u njemu postoji stalna posada od kojih pedesetak momaka. Prema popisu Primorske krajine od 1551. godine u Brinju su živjeli Altinići, Almanići, Bartolovići, Blažani (2 kuće), Brajčići, Cvitanovići, Gričići, Jankovići, Kasumovići, Kladušanići, Kučinići, Luckovići, Lovrakovići, Martinčići, Mesići, Milčići, Mudrovčići, Obrovčani, Ogulinci (2 kuće), Plavičići, Rudarići, Sabljaci, Sojići, Slunjani, Šimičevići, Šimunići, Tomašići, Vlašići (2 kuće) i Zabarci.[282] Od spomenutih brinjskih rodova do konca 17. stoljeća održali su se samo Blažani i Mesići.

Kada su 1618. godine raseljavani senjski Uskoci, dovedene su u Brinje 83 uskočke porodice. Većina njih povratila se kasnije nazad u Senj. Na njihovo mjesto došla je ovamo 1638. godine skupina vlaških izbjeglica iz turske Like. Sa seobom tih prebjega upravljala je posebna komisija Primorske krajine. Ti doseljenici naselili su zapadni i jugozapadni dio Brinjskoga polja. Tom prilikom ovamo su došli Banjeglavi, Božanići, Bukvići, Đurići, Galovići, Gostovići, Hajduci, Kneževići, Kojčini, Kosovci, Lončari, Maljkovići, Maričići, Miloševići, Orlići, Orlovići, Platiše, Protulipci, Rajačići, Rapajići, Skakavci, Smiljanići, Stanići, Šušnjari, Vraneši i Vujići.[283] Svi navedeni doseljenici stigli su s brojnim porodicama pa su već u drugom naraštaju (1658. g.) svoj broj povećali na 66 kuća sa 585 stanovnika.

Da bi se na tom zemljištu odvijala naseljavanja po nekakvom redu, načinila je krajiška uprava 1644. godine naseobinski plan. Prema tom planu Brinje je sa svojom okolicom i selima Drenovcem, Latincem, Kamenicom, Križpoljem, Kutom, Malom Dubravom, Jezeranama, Stajnicom i Lipicom ostavljeno starosjediocima Hrvatima, dok su novodoseljenim Vlasima stavljeni na raspolaganje Lučani, Skalići, Vodoteč, Prokike, Županj Hum, Gušića Polje i Drenov Klanac.[284] Takav razmještaj stanovništva na tom području ostao je manje više nepromijenjen sve do danas.

Ljeti 1658. izvršena je nova kolonizacija turskih izbjeglica u kojoj su sudjelovale vlaške porodice koje su ranije živjele na Koreničkom polju. Ti doseljenici imali su zajedničko ime Uzorci ili Uzorčani, vjerojatno prema svom daljnjem podrijetlu. Došlo ih je stotinjak porodica. Tim doseljenicima dodije-

---

[281] *Ivić A.*, Migracije Srba u Hrvatsku, op. cit. 139.

[282] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 147–148.

[283] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol II, 219, 227.

[284] *Lopašić R.*, Isto, vol II, 269–271.

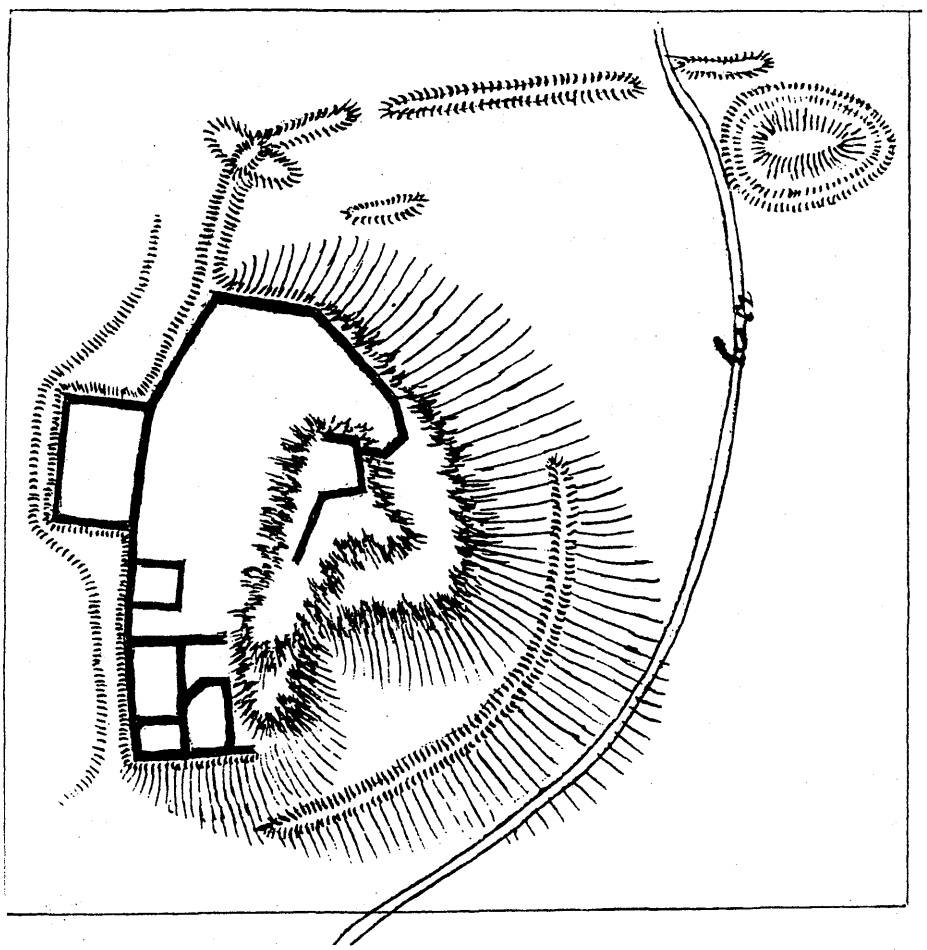

Grad Kurjak, turski Kurtić ili Kurtagića Kula koju je 1685. g. razorio general Herberstein (Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

lila je krajiška komisija zemlju u selima Kompolju, Oraovcu, Ponoru, Humu, Pothumu, Zalužnici, Doljanima, Brezovcu, Škarama i Glavacama. Istočni dio tih sela u kojima bijahu Pothum, Zalužnica, Doljani, Škare, Glavace, Orlovac i Staro Selo dobilo je tada zajedničko ime Vilići. Među spomenutim prebjezima od Koreničkog polja došli su ovamo Agbabe, Aleksići, Aralice, Babići, Banjani, Batinići, Božičkovići, Božiči, Brekići, Cvjetničani, Čubrile, Čurčići, Diklići, Divjaci, Grijaci, Guteše, Hinići, Hrkalovići, Ivaničevići, Ivkovići, Jerkovići, Kalešići, Kamenko, Kangrge, Kosići, Kresovići, Kukići, Lavrnje, Lemajići, Lolići, Lukinići, Lužajci, Mandići, Marijani, Mašići, Matići, Mihovilovići, Mikići, Milakovići, Naprte, Narančići, Navale, Opačići, Paskaši, Pavičići, Popovići, Potkolnjaci, Poznići, Predovići, Prigmizi, Puhari, Pupovci, Rakići, Ružići,

Savići, Sekizi, Skendžići, Stojanovići, Svilari, Šegani, Škorići, Štule, Šušnići, Varde, Vlaisavljenići, Vojvodići, Vujanići, Vukmanovići, Vuksani i Vunjaci.[285]

Dabarsko polje i Glibodol ostali su također između 1524. i 1526. godine bez starosjedilačkog stanovništva. Kada je na tom području ustrojena Vojna krajina, u dabarsku tvrđavu smještena je osrednje brojna posada koja je trebala štititi put iz Krbave prema Pokuplju. Kada su Turci učvrstili vlast u Lici, vojna posada iz Dabra je zbog nesigurnosti povučena. Tako su Dabarsko polje i Glibodol ostali nenaseljeni sve do 1672. godine, kada je krajiška uprava u ovaj kraj naselila 90 izbjegličkih porodica iz Like.[286] Veći dio tih doseljenika odselio je odavle do konca 17. stoljeća u okolne krajeve, a ostalo je svega tridesetak naseljenih kuća.

Kada je ljeti i ujesen 1685. godine krajiška vojska izršila dva upada na turski teritorij Krbave i Like, poveli su Krajišnici sa sobom znatan broj naroda koji je svojevoljno želio napustiti tursko zemljište. Iz okolice Bunića pristupilo je Krajišnicima oko sto vlaških porodica, koje su za prvo vrijeme naseljene u okolici Brinja. Isti broj Vlaha pošao je s krajiškom vojskom i iz Like.[287] Ti izbjeglice naseljeni su u okolici Otočca. Nakon što su Turci protjerani iz Like i Krbave, zaredale su još veće seobe. Tada su ti krajevi sasvim izmijenili svoju populacijsku sliku.

Nakon turskog poraza pod Bečom 1683. godine, moć turske države počela je naglo slabiti. U isto doba udružio se protiv Turaka savez kršćanskih država kome su pristupili Njemačka, Mletačka republika, Poljska i Austrija. Hrvatska je u tom savezu imala također vidno učešće, jer su Hrvati u njemu nazrijevali svoj interes da protjeraju Turke iz Like, Slavonije i onog dijela Hrvatske koji su Turci pripojili Zapadnoj Bosni. Vijest o porazu turske vojske pod Bečom doprla je i do ličkih Vlaha, koji su dotada bili turski pristalice. Sada, kada su predosjećali da je turskoj moći došao kraj, počeli su u sve većem broju okretati Turcima leđa i pristajati na krajišku stranu. Na čelo ustanka ličkih Vlaha staviše se seoski glavari Vid Kušat, Sava Labusojević, Radoje Ivanišević, Cvijo Knežević, Vid Đurđević, Dragosav Tepsić i Radovan Vurušinović.[288] Oni su podigli oko 3.000 vlaških ustanika pravoslavne vjere koji su poubijali svoje age iz Lovinca, Srba i Pazarišta. U susjednoj turskoj Dalmaciji pobunio je tamošnju kršćansku raju pop Marko Mesić. Na čelo dalmatinskog protuturskog ustanka stupili su Stojan Janković, Ilija Smiljanić i Franjo Posedarski. Godine 1684.

---

[285] *Lopašić R.*, Isto, vol II, 233–237, 240, 246–247, 249–250, 256–257, 290, 292–293, 300–307; usp. *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 149

[286] *Lopašić R.*, Isto, vol II, 346–350.

[287] Die freiwillige Theilnehme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch–türkischen Kriegen, Wien 1854, 22, 24.

[288] *Horvat R.*, Lika i Krbava, knj. I, Zagreb 1941, 35 i dalje.

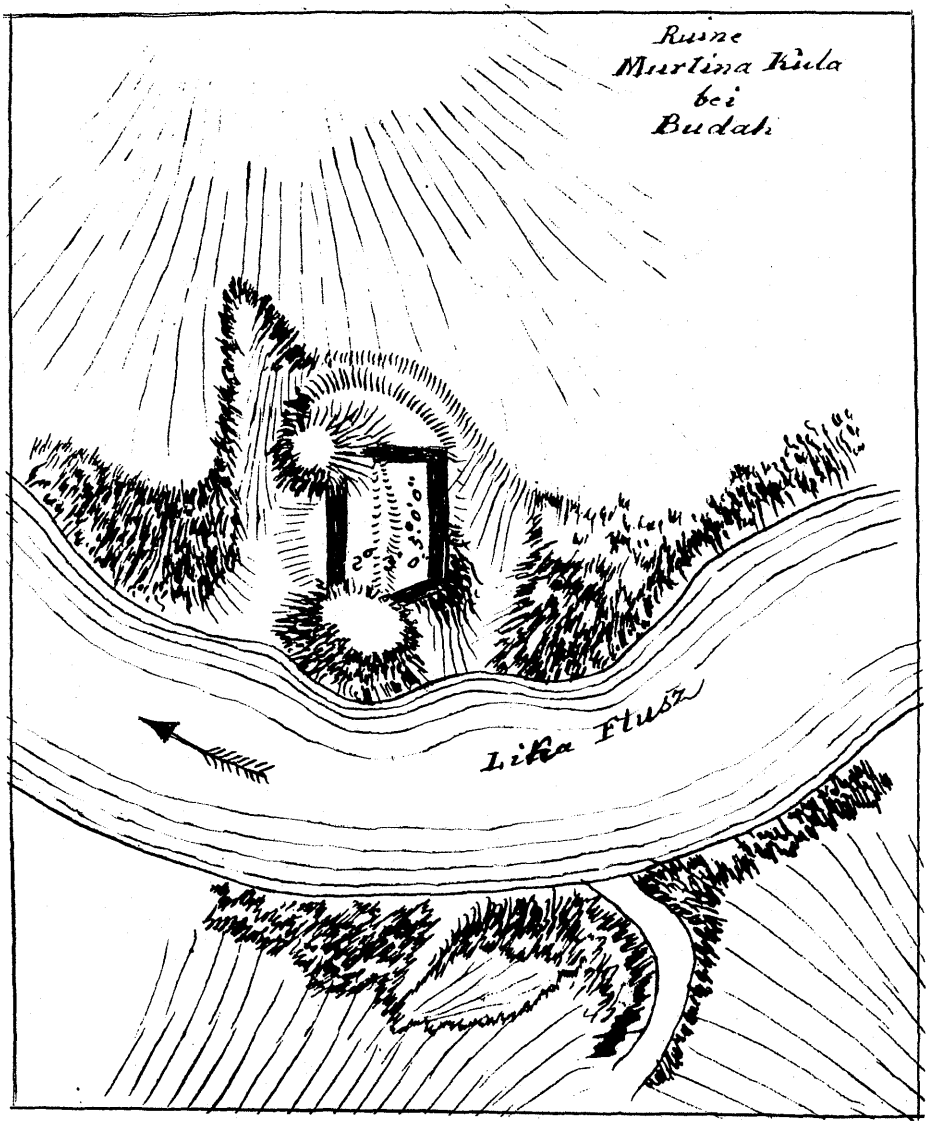

Ostaci Martine kule poviše rijeke Like kod Budaka
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

digao se sličan ustanak u Podgorju. Nosioci te pobune bijahu podgorski Bunjevci koji su ranije kao vlaški stočari živjeli oko planine Dinare i Svilaje. Kao vođe tih Bunjevaca spominju se knez Jerko Rukavina iz Ražanca te Marko Kovačević iz Vinjerca. Bunjevački ustanici provaljivali su u više navrata preko

Velebita te hvatali i ubijali ličke Turke. Slične upade na turski teritorij izvodili su i dalmatinski ustanici iz obližnje Bukovice. Odavle je Stojan Stanković sa svojim pristašama upadao u južnu Liku sve do Gračaca i tamošnjim Turcima tjerao strah u kosti. Bunjevački ustanici najčešće su upadali u Brušane, Rizvanušu i okolna mjesta, pa su tamošnji Turci morali bježati u sigurnije krajeve.

Na sve to uslijedila je ljeti 1685. godine velika ofenziva krajiške vojske koju je vodio karlovački general Herberstein. Cilj Krajišnika nije bilo zauzimanje Like, već samo da je opustoše i oslabe tursku obranu. Toj vojni Krajišnika pridružio se kao vodič pop Marko Mesić.[289] On je Krajišnike odveo u Krbavu pod tvrđavu u Buniću. Preplašeni Turci iz Bunića odmah su se predali uz dogovor da mogu slobodno otići u Bosnu. Nakon toga Krajišnici su opustošili sela sjeverne Krbave i nakon toga se vratili u Karlovac. Iste godine u mjesecu rujnu izveli su Krajišnici još jedan upad na lički teritorij. Tom prilikom izvršili su opsadu tvrđave u Grebenaru. Turci nisu prihvatili predaju tvrđave, već su pokušali izvršiti proboj kroz krajiške redove i pobjeći. Kapetan Franjo Oršić prozreo je tursku namjeru te ih je u tome spriječio. Nato su Turci pokušali pomoću užadi spuštati iz tvrđave žene i djecu, no i oni padoše u ropstvo Krajišnika. Nakon osvajanja Grebenara krenula je krajiška vojska prema Budaku. Tu ju je dočekala budačka posada koja je brojila 800 boraca. Ovdje je došlo do ljute bitke u kojoj je krajiški kapetan Stjepan Vojnović sa Krajišnicima potukao Turke, koji su za sobom ostavili oko 250 mrtvih. Nakon ove pobjede krajiška vojska krenula je u samo središte Like prema Širokoj Kuli. Kako je ovo mjesto imalo prejaku obranu, Krajišnici su odustali od zamisli da ga napadnu. Zato su odlučili da poharaju turska sela oko Novoga gdje su oplijenili i spalili oko 400 kuća. Usput su uspjeli zauzeti tvrđavu u Ribniku. Nakon toga se krajiška vojska 21. rujna 1685. vratila u Karlovac. Plijen je bio ogroman. Turski Vlasi koji su tom prilikom prešli na krajišku stranu poveli su sa sobom oko 4.000 grla stoke.[290]

U proljeće 1686. bunjevački ustanici provalili su preko Velebita u lička sela Trnovac, Bužim i Smiljan. Turci su iz spomenutih sela pobjegli, a Bunjevci su naselili njihove kuće i počeli obrađivati ličku zemlju. Teška iskušenja doživjeli su lički Turci tijekom 1688. godine. Tada su Bunjevci i Otočani u više navrata upadali na područje sjeverne Like. Istovremeno je u južnu Liku provaljivao Stojan Janković sa svojim četama iz sjeverne Dalmacije. Najteži udarac zadao je te godine Turcima mletački general Cornaro koji je sa svojom vojskom osvojio Knin. Time je Turcima bila presječena odstupnica iz Like.

Nato je u proljeće 1689. karlovački general Herberstein poveo veliku krajišku vojsku da protjera Turke iz Like. Svi dijelovi te vojske sastali su se prema

---

[289] *Lopašić R.*, Dva hrvatska junaka, Zagreb 1889, 46 i dalje.

[290] *Horvat R.*, Lika i Krbava, knj. 1, 39.

dogovoru 15. lipanja 1689. pod turskom tvrđavom u Novom. Istovremeno su s juga provalili u Liku ustanici pod vodstvom Stojana Jankovića. Turska posada u Novom brojila je svega 80 vojnika. Vidjevši golemu krajišku vojsku branioci Novoga predali su tvrđavu bez borbe. Krajišnici su potom krenuli na Ribnik. Njegova posada brojila je 100 vojnika, ali se i ona predala bez borbe. Slijedećega dana, 23. lipnja, stigla je krajiška vojska pod Bilaj. Nju je branilo 300 vojnika koji su odbili predaju. Nato su Krajišnici počeli pucati iz topova, što je branioce Bilaja prisililo na predaju. Krajišnici su potom osvojili Budak i Perušić. Kada su došli do Široke Kule, Turci su je već bili napustili.[291] Tako je krajiška vojska otjerala Turke iz Like.

Kako su Turci još držali u svojoj vlasti Udbinu i Bunić, odlučio je general Herberstein da i ta mjesta oslobodi od Turaka. Čim su Krajišnici stigli do Bunića, Turci su ga zapalili i napustili. Turska posada Udbine brojila je 500 vojnika i nije bila voljna za predaju. Tvrđava na Udbini bila je vrlo jaka, uz to dobro opskrbljena hranom, no u njoj nije bilo dovoljno vode, jer su sva vrela bila izvan gradskih bedema. Opsada Udbine trajala je 18 dana, nakon čega su njeni branitelji pristali na pregovore. Pogodba je utanačena tako, da je Udbina pripala Krajišnicima, a Turci su mogli otići u Bosnu.[292] Tako je pala i posljednja turska utvrda u Lici.

Stalni sukobi, seobe i bune te protuturske vojne pronijeli su glas o Lici i Krbavi daleko preko granica tadašnje Hrvatske. Nakon nekog vremena svima je postalo jasno da se tu, na relativno malom prostoru, sučeljavaju ne samo dvije najmoćnije europske velesile, nego i dvije potpuno oprečne civilizacije. Zato je interes za Hrvatsku, napose za Krajinu, Liku i Krbavu stalno bio u porastu. U sklopu toga interesa posebno su zanimljiva ona nastojanja da se spomenuti krajevi Hrvatske što potpunije istraže i predoče na tadašnjim geografskim kartama. Upravo takva djela mogu nam danas poslužiti kao najvjerodostojniji dokumenti o stanju geografskog znanja o tim krajevima.

Čim su Turci zaprijetili srednjoeuropskim zemljama svojim prodorima do Budima i Beča, do tada učmala europska kartografija doživljava pravu renesansu. Među regionalnim kartama iz prve polovine 16. stoljeća na kojima se vide Lika i Krbava ističe se djelo madžarskog kartografa Lazarusa.[293] Na toj karti registrirani su Velebit i Plješivica, zatim ličko Sredogorje, rijeka Lika i popri-

---

[291] *Horvat R.*, Lika i Krbava, knj. 1, 40–42.

[292] *Horvat R.*, Lika i Krbava, knj. 2, 138.

[293] Naslov karte glasi: Tabula Hungariae ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien. Cardin. Secretariū virū expetum congesta a Georgio Tanstetter Collimitio reuisa auctiorque reddita, atque Iamprimū a Jo. Cuspiniano edita etc. Opera Petri Apiani de Leyssnigk Mathematici Ingolstadiani invulgata Anno Dni 1528. — Usp. *Stegena* L., Lazarus Secretarius, The First Hungarian Mapmaker and His Work, Budapest 1982, 22 i dalje.

ličan broj ličkih naselja. Označeni su Mrsinj, Turija, Ostrog, Rosin, Udbina, Novigrad, Ostrovica, Mogorić, Počitelj, Raduč, Medak, Lovinac, Runjava i druga mjesta. Očito je za izradu takve karte prethodio odgovarajući topografski rad, i to u vremenu prije nego što su Turci zauzeli Liku.

Nakon pada Like i Krbave pod tursku vlast kartografiranje tih krajeva bilo je praktički onemogućeno. Međutim, krajiški topografi su i u teškim okolnostima uspijevali pronaći načine da dođu do novije topografske građe. Oni su prerušeni u trgovce, redovnike ili obične putnike prelazili u tursku Liku i tamo vršili geografska osmatranja. Jedan od takvih austrijskih kartografa iz sredine 16. stoljeća bio je Augustin Hirschvogel.[294] Njegove rukopisne skice nažalost su izgubljene, ali je zato poznata njegova pregledna karta Hrvatske, objavljena u Ortelijevu atlasu 1570. godine.[295] Na njoj se primjećuje vidan napredak u poznavanju zemalja južno od Kupe, napose u porječju Korane i Mrežnice. Obje spomenute rijeke na Hirschvogelovoj karti pretjerano su izdužene prema jugu, pa su stoga označene kao da izviru pod izdancima Velebita. Ortelius, koji je bio nezadovoljan tom kartom, objavio je u dodatku svoga atlasa 1572. godine noviju kartu Hrvatske, djelo madžarskog autora Johanna Sambucusa.[296] Na njoj se Lika i Krbava vide u znatno ispravljenoj slici. Sambucus je primjerice znao da je lička strana Velebita pošumljena, a primorska ogoljena, i to se na njegovoj karti jasno vidi. Na njegovoj karti ima i drugih novosti koje na dotadašnjim kartama nisu bile uočene. Osobito je u tom pogledu vrijedno spomenuti prikaze ličkih rijeka, napose onih koje su označene kao ponornice. Slične novitete zapažamo i na karti njemačkog kartografa Sebastiana Münstera.[297] Na njoj se zapaža Münsterovo nastojanje da u grafičko–likovnom pogledu predoči plastiku ličkoga reljefa. Kako pak kartografija u tome vremenu nije raspolagala odgovarajućim načinima prikazivanja konfiguracije krškoga zemljišta, moramo priznati da ova Münsterova karta u tome predstavlja značajan napredak. Zanimljivo je da je Münster znao i za tadašnje ličke prašume. Na karti ih je označio i imenovao kao Teufelsgarten tj. Vražji vrt. Spomenuto ime govori da su ondašnji pošumljeni krajevi u kršu bili na glasu zbog svoje divljine i neprohodnosti.

---

294 *Schwarz* K., August Hirschvogel, ein deutscher Meister der Renaissance, Berlin 1917.

295 Nalsov karte glasi: Schlavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae, finitimarumque regionum nova descriptio, auctore Augustino Hirsvogelio. — Karta je objavljena u Ortelijevom atlasu Theatrum orbis terrarum, Antwerpiae 1570.

296 Naslov karte glasi: Illyricum. Ioan. Sambucus Ortelio svo, S. Mitto hanc quoque tabellam qua necessaria confinia Pannonicae declarantur, fluviorum & aliquot locorum situs Hirschvogelij recte mutaui etc. Viennae, Vale 25 Octob. 1572.

297 Nalsov karte glasi: Sclauonia oder Windisch Marck, Bosen, Crabaten etc. — Objavljena je u Münsterovom izdanju Ptolemejeve Gografije /Basel 1545/.

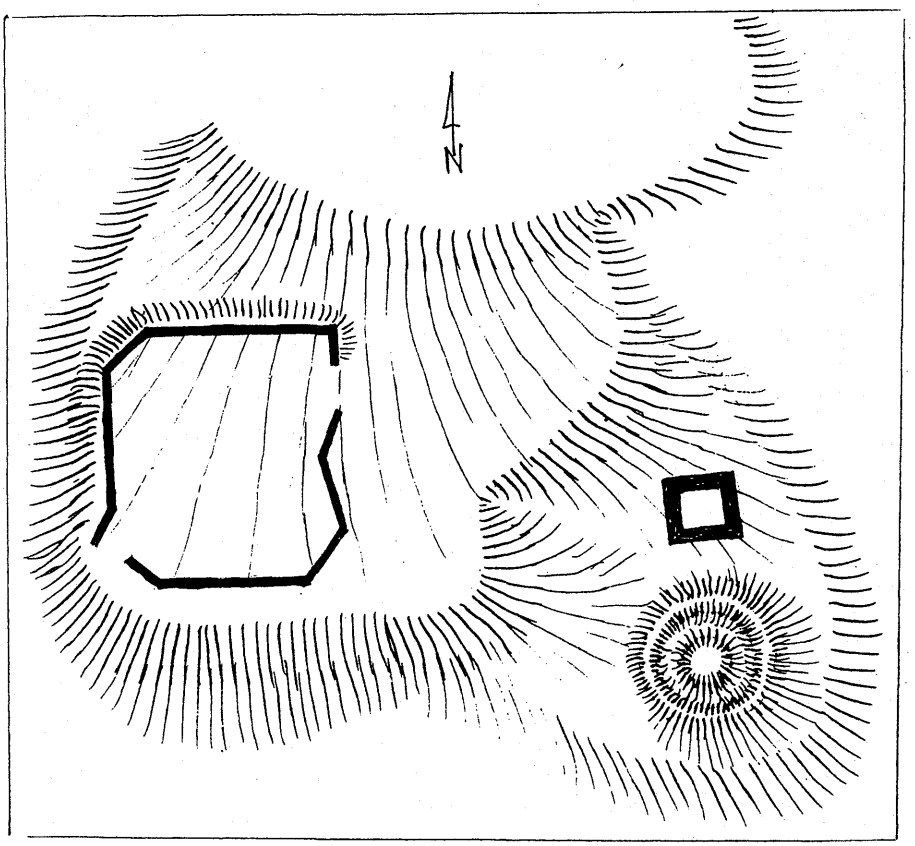

Ostaci Kuline kraj Udbine
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Vrijedno je spomenuti dvojicu naših kartografa iz druge polovine 16. stoljeća, koji su sastavili vrlo uspješne karte Like i Krbave. To su Šibenčani Martin Kolunić i Božo Bonifačić.[298] Kolunićevu kartu objavio je Ortelius u svom Atlasu 1570. godine,[299] a Bonifačićevu je tiskao mletački izdavač Camocije 1572. godine.[300] Obje karte sadržajno su gotovo identične. Na njima se vidi

---

[298] *Marković M.*, Razvitak kartografskih upoznavanja današnjih jugoslavenskih zemalja, Zagreb 1975, 62.

[299] Naslov karte je: Zarae et Sebenici descriptio.

[300] Naslov karte je: Zara et Contando Citta principale della Dalmatia posta sul mare adriatico locho delli Ill. Venetiani al pnte molestata da Turchia. — Tiskana je u Camocijevu Portolanu po Dalmaciji, Venecija 1572.

izduženi greben Velebita, zatim prostrana zavala Like sa svojim naseljima i ponornicama. Dalje prema sjeveru označen je greben ličkoga Sredogorja sa svojim gradinama, a nakon toga zavala Krbave, koju zatvara visoka planina Plješivica. Na obje karte lička naselja označena su na ovaj način: Ostrouica, Celegato, Petri, Getuic, Noui, Belai, Vill, Mogorovic, Barleta, Struvine, Zolia, Noua zvie, Pocitel, Cinec, Medac, S. Giovanni, Ribiuc, Medenouac, Rhaduc, Slouigne, Bucich i Xagor. Sudeći prema sadržaju obaju karata treba zaključiti da su njihovi sastavljači bili dobro informirani o tim krajevima, a nije isključeno da su i sami ponešto od svega toga osobno vidjeli.

Najviše uspjeha oko upoznavanja Like i Krbave u 17. stoljeću imali su krajiški topografi. Od njihovih skica najviše toga sačuvalo se u Ratnom arhivu u Beču.[301] Među grafičkom dokumentacijom iz spomenutog arhiva susrećemo se često neugledni papirići sa po kojom nabacanom bilješkom ili skicom, što zorno pokazuje da se svaki napredak sticao korak po korak, često i s ulogom najvećih rizika. Od objavljenih karata 17. stoljeća osobito treba istaknuti vrijedno djelo našega Varaždinca Stjepana Glavača iz 1673. godine.[302] Na toj karti nije zahvaćena čitava Lika već samo njezin sjeverni dio. Već na prvi pogled vidi se da je Glavačeva karta bolja od svih prethodnih. Detalji oko Gackoga polja, planine Plješivice, te na zemljištu Krbave pokazuju da je Glavač o tim krajevima raspolagao prilično vjerodostojnim podacima. Osobito su zanimljivi podaci koji pokazuju kako su pogranični krajevi tadašnje Hrvatske u blizini turske granice bili pusti. U tom pogledu Glavačeva karta predstavlja vrlo dragocjen dokumenat.

Poslije neuspješne opsade Beča 1683. godine Turci su povuda bili prinuđeni na povlačenje. Tom je prilikom nastalo također više zanimljivih kartografskih djela. Osobito je zoran prikaz Herbersteinove vojne iz 1685. godine, djelo talijanskog kartografa G. Cantellija.[303] Lika je na toj karti predočena na način kao da je motrilac promatra s jednog od vrhova Velebita. Lička i krbavska naselja na njoj se vide u plamenu. Tako su označeni Perušić, Kozlica, Široka Kula, Grebenar, Budak, Zameštaljik, Belaj, Rebrovac, Ribnik, Senković i Novi. Čitavu ovu impresivno sastavljenu panoramsku kartu zatvara prema sjeveru izduženi masiv planine Plješivice.

---

301 *Hillbrand E.*, Die Kartenbestände des Kriegsarchivs Wien für das Gebiet der ehemaligen Militärgrenze, Schriften des Herresgesch. Museums, Bd. 6, Wien 1973, 231–253.

302 Unikatni otisak ove karte nalazi se u Valvasorovoj zbirci Kabineta grafike JAZU u Zagrebu. — Usp. *Marković M.*, Hrvatska na karti Varaždinca Stjepana Glavača iz 1673. godine, Radovi Zavoda za znanstvani rad JAZU u Varaždinu, sv. 2, 1988, 369–382.

303 Naslov karte je: Lica et Corbauia à Com. Herberstain Croatae Cesareo Prefecto bis deuastata An. 1685. Si stampano in Roma da Gio Giacomo de Rossi 1686. — Otisak ove zanimljive karte nalazi se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Katografska zbirka sign. A–I–8.

Nakon izgona Turaka iz Like krajiški topografi imali su slobodne ruke u svom kartografsko–snimačkom radu. Ipak, moralo je proći izvjesno vrijeme dok su se počele javljati veće karte ili planovi. Najviše uspjeha u takvom radu polučila je topografska ekipa pukovnika L. Marsiglija, koja je radila na kartografiranju tursko–hrvatske granice povodom sklopljenog mira u Srijemskim Karlovcima. Tom prilikom austrijski kartograf Johann Chr. Müller izradio je 39 sekcija pograničnih terena u mjerilu 1: 37.000, i to su danas naše prve poznate topografske karte. Na Müllerovim sekcijama, koje zahvaćaju tursko–hrvatsku granicu preko planine Plješivice, predočen je dio Krbave. Važno je spomenuti, da je ista ekipa radila i na snimanju šireg područja Like i da su na taj način dobivene prve veće karte toga područja.[304] U radu ove ekipe sudjelovao je i naš zemljak Pavle Ritter Vitezović, koji je tom prilikom također izradio nekoliko skica ličkoga zemljišta.[305] No iznad svega je vrijedna pažnje njegova velika rukopisna karta Like i Krbave koja se danas čuva u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.[306] To je djelo izuzetne kulturno–povijesne vrijednosti i može se staviti o bok glasovitoj Glavačevoj karti Hrvatske. Na Vitezovićevoj karti Like i Krbave zabilježeno je ukupno 41 naselje, koliko ih je tada i bilo na tome zemljištu. Iz karte se razabire da tadašnja Lika nije bila gusto naseljena, dapače pojedini njezini dijelovi bili su potpuno pusti. Na ovoj karti valja spomenuti i postignuti napredak u poznavanju reljefa ličkoga zemljišta. Osobito to vrijedi za pojedina manja krška polja, krške humove, planinske masive i sl. Vidi se i napredak u poznavanju ličkih rijeka i potoka. Uopće, može se reći da je s tom kartom Vitezović dao solidnu bazu za daljnje usavršavanje kartografske predodžbe ličkoga zemljišta. Sudeći prema krupnom mjerilu, praktična primjena ove karte sastojala se u rješavanju pojedinih vojnih i ostalih aktualnih potreba svoga vremena, a prije svega prilikom postturske kolonizacije Like.

Koliko su Lika i Krbava bile opustošene nakon odlaska Turaka, ne pokazuju samo ondašnje karte, već i pisane isprave. Sačuvana arhivska građa o toj problematici vrlo je bogata, napose ona koja govori kako se odvijalo daljnje naseljavanje Like. U spisima krajiške uprave često se napominje da je prilikom povlačenja Turaka iz Like otišlo ondanle mnogo stanovništva. Lički Vlasi, koji su u tursko doba činili veliku većinu ličke populacije, u strahu pred neizvjesnom budućnošću, napustili su svoje domove i otišli u susjednu Bosnu ili na

---

[304] *Marković M.*, Razvitak kartografskih upoznavanja današnjih jugoslavenskih zemalja, op. cit. 101 i dalje.

[305] Pobliže o Vitezovićevu udjelu u radu Marsiglijeve Komisje usp. *Marković M.*, Pavao Vitezović kao kartograf, Senjski zbornik, knj. I, Senj, 160–164.

[306] Naslov karte je: Tabula Geographica Likensem et Corbaviensem Comitatus una cum partibus circum vicinis Regni Croatiae Exhibens. — Original u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, sign. B–III–1

krajišku stranu. Od onih koji su ostali u svojim domovima i koji su prihvatili katoličku vjeru, najviše je bilo stanovnika Perušića, Budaka, Ribnika, Bilaja, Novoga i Široke Kule. Na rimokatoličku vjeru prešlo je do 1697. godine oko 1.700 muslimana.[307] Od vlaških porodica pravoslavne vjere najviše ih je ostalo oko Kosinja i Smiljana. Iz toga se razabire da je oko 1690. godine najveći dio Like i Krbave bio pust i spreman za novo naseljavanje.[308]

Nasuprot Lici i Krbavi šire područje Gacke bilo je krajem 17. stoljeća bolje naseljeno. Tu su živjeli brojni vlaški prebjezi iz Like, no pored njih bilo je dosta i hrvatskog žiteljstva koje se tu održalo od ranijega vremena ili se ovamo doselilo tijekom 16. i 17. stoljeća. Kada je krajiška uprava otpočela sa naseljavanjem Like i Krbave, kao krajiški kolonisti javljaju se upravo iste vlaške porodice koje su ranije izbjegle iz Like. Naseljavanje se odvijalo prema planu kojim je rukovodila posebna krajiška komisija. Vlaške porodice pravoslavne vjere kolonizirane su većinom iz vilićkih sela sa brinjskog i otočkog područja, zatim sa područja Knina, Zemunika, Ogulina te gornjega Pounja. Hrvatski kolonisti stizali su na ličko tlo i iz primorskih krajeva, najviše iz Knina, Zemunika, Dračevaca, Podgorja, Sv. Jurja, Krmpota, Ledenica i Vinodola. Nešto hrvatskih kolonista potjecalo je i iz Otočca te iz okolice Brinja. Kod toga je važno pripomenuti da spomenuta kolonizacija nije uvijek išla jednosmjerno. Bilo je slučajeva da su lički kolonisti, nakon što su doselili u Liku, doskora iz nje ponovno iseljavali. Ljudima je trebalo izvjesno vrijeme da se snađu i odluče hoće li tu ostati ili će potražiti povoljniju sredinu za svoj budući zavičaj. Kako se sve to pobliže odvijalo, najbolje se može pratiti na primjerima pojedinih ličkih krajeva ili mjesta.

Na kosinjskom području, kako smo već spomenuli, ostalo je nakon turskog povlačenja tridesetak vlaških porodica pravoslavne vjere, koje su krajiškim vlastima izrazile želju da ostanu na svojim dotadašnjim kućištima. To dopuštenje oni su odmah dobili. Obzirom da je i pored toga kosinjski kraj bio slabo naseljen, krajiška uprava naselila je ovamo hrvatske koloniste iz Ogulina i gornjega Pokuplja. U opisu Kosinja, koji je sastavio biskup Glavinić 1696. godine, kaže se da se to mjesto dijeli na Gornje, Srednje i Donje selo.[309] U Gornjem Kosinju zatekao je Glavinić četrdesetak kuća Hrvata doseljenih iz gornjega Pokuplja. U Srednjem Kosinju našao je stotinjak Vlaha pravoslavne vjere, a u Donjem Kosinju živjeli su Hrvati doseljeni iz okolice Ogulina. Sva tri Kosinja zajedno imala su tada oko 400 stanovnika Hrvata i 100 Vlaha. Iz krajiških spisa poznata su i prezimena doseljenika koji su do konca 17. stoljeća došli u Kosinj. Za Gornji Kosinj zabilježeni su Butine, Fadljevići, Golik, Grgurići, Jurkovići, Katalini, Mance, Marinići, Mikovčići, Petrovići, Petrlići,

---

[307] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. 3, 31.

[308] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 167 i dalje.

[309] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 51.

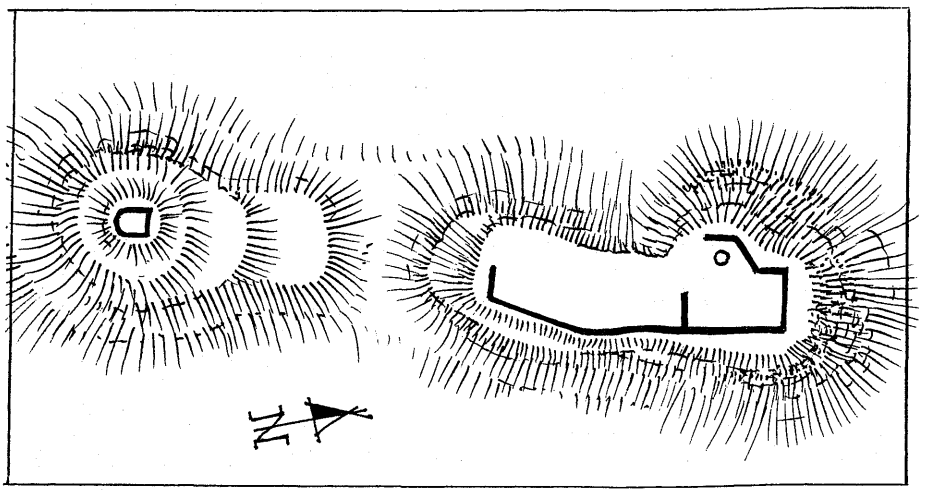

Ostaci ličke Ostrovice
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Pleše, Pilipići, Pintari, Prišlini, Podnari, Rožići, Špoljarići, Šporčići, Štefančići, Štimci i Žagari.[310] U donji Kosinj doselili su Abramovići, Benčići, Biljani, Biljmani, Crnkovići, Delači, Draškovići, Ivančići, Jugovići, Klobučari, Majetići, Majnarići, Petranovići, Peršići, Rasti, Sigurnjaci, Sokolići, Šopi, Štajdohari, Štimci, Šutići, Tomci, Veselini i Vidmari.[311] U vlaškom Srednjem Kosinju spominju se Baste, Bogavci, Brujići, Burcari, Cvijanovići, Ćormarkovići, Gledići, Glumci, Glumičići, Grujičići, Ivkovići, Javorine, Kokotovići, Kordići, Lastavice, Lemići, Lubeni, Mileusnići, Miščevići, Momčilovići, Munjasi, Paripovići, Pavlovići, Pejaci, Počuče, Pražići, Pribići, Radovići, Repci, Šakići, Škarići, Štakići, Uzelci, Varićaci i Zobenice.[312] U kasnijem razvoju Kosinja, Srednje selo je promijenilo staro ime u novije, Zamost. Tako su do danas ostala dva Kosinja, Gornji i Donji. Gornji leži oko potoka Bakovca i njegovih sastavaka sa rijekom Likom, a Donji nekoliko kilometara sjevernije uz spomenuti potok.

Široka Kula, koja je u tursko doba bila središnje mjesto Ličkoga sandžaka, spala je krajem 17. stoljeća na rang običnog sela. Nakon povlačenja Turaka iz Like ostalo je u selu 12 vlaških porodica koje su odmah prihvatile katoličku vjeru.[313] Do konca 17. stoljeća te su porodice preselile u Bosnu. Istovremeno je krajiška uprava naselila u Kulu 40 vlaških porodica pravoslavne vjere. Njih

---

310 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 186.

311 *Pavičić S.*, Isto, 186.

312 *Pavičić S.*, Isto, 186–187.

313 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 47.

je ovamo doveo Vujasin Mileusnić iz vlaškoga zbjega oko Otočca, Brloga i Brinja.[314] Tom prilikom u Kulu su doselili Cvjetničani, Čanci, Dejanovići, Dimitrovići, Gagulići, Galovići, Jelići, Jovići, Klašnjaci, Korači, Kupice, Margići, Marići, Mileusnići, Miljanovići, Novkovići, Nožinići, Paškaši, Peraškovići, Rakići, Repci, Sikerice, Uzelci, Vojnovići, Vukelići i Zečevići. Nešto kasnije počinju se oko Kule naseljavati i hrvatske porodice. One su osnovale obližnja sela Ćaćića Varoš i Kuzmanovaču.

Perušić, koji je u tursko doba slovio kao ugledno mjesto ličkih muslimana, nakon 1689. godine izgubio je većinu svoga žiteljstva. U mjestu je poslije spomenute godine ostalo 55 muslimanskih porodica koje su prihvatile katoličku vjeru. Prema popisu Perušića iz 1696. godine u mjestu su zapisani slijedeći glavari domova sa članovima svojih obitelji: knez Mirko Jurišić, zastavnik Janko Krekočić, desetnik Mikula Asančehajić, desetnik Martin Kurkešević, desetnik Dane Murgić, Milan Hećimović, Ivan Hećimović, Vuk Aleškočić, Vid Aleškočić, Dane Aleškočić, Martin Ćulumović, Pere Hećimović, Ivac Hećimović, Pavel Hećimović, Stojan Hećimović, Ivan Bašić, Vuk Bašić, Janko Asančehajija, Luka Murgić, Janko Ivatić, Stipan Murgić, Vuk Ivatić, Stojan Jurišić, Mate Karić, Ivan Turić, Petar Obućina, Maleš Domazetović, Mate Imbrešić, Hrelja Seferagić, Jure Nurkić, Miho Zulić, Nikola Turić, Ivan Čašić, Jure Ibrešić, Vid Turić, Stojan Bašić, Petar Milković, Ivan Čutić, Pavel Ćutić, Vule Milković, Mihac Balijić, Hrelja Milković, Miko Ćutić, Janko Džotić, Mate Kulašević, Janko Kasumović, Petar Kulašević, Druže Kasumović, Paval Kasumović i Mihat Džotić.[315] Od tih pokrštenika u slijedećih nekoliko desetljaća dosta ih je izumrlo. Na njihovo mjesto došli su u Perušić novi doseljenici. Od bunjevačkih porodica doselili su Krumići, Lulići, Rukavine i Tomići. Od hrvatskih porodica iz okolice Otočca došli su Brajkovići, Dasovići, Kolaci, Kostelci, Kovačići, Markovići, Oriškovići i Šimatovići. Od goranskih rodova sa područja gornjega Pokuplja stigli su Dimići, Gavrani, Grivičići, Jurkovići, Klemenići, Kolari, Miljevci, Papeši, Petrlići, Stošići, Štimci, Tomaševići i Umići.[316]

U Mušaluku, gdje je u tursko doba postojao veći posjed perušićkog dizdara Bešlića, ostalo je također nešto ranijega stanovništva. Imanje Mušaluk, zajedno sa selom, darovao je 1693. godine bečki dvor zaslužnom popu Ličaninu Marku Mesiću koji je Krajišnicima pomagao u protjerivanju Turaka.[317] Biskup Glavinić je 1696. godine zatekao u Mušaluku deset naseljenih kuća.[318] Njihovi žitelji potjecali su iz gornjega Pokuplja. Početkom 18. stoljeća naseljena su i susjedna sela Drljača, Strana i Malo Selo. Kaluđerovac, koji se nalazi

---

[314] *Lopašić R.*, Isto, vol. II, 415. – Usp. *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 189.

[315] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 29–30.

[316] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 193.

[317] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 5.

[318] *Lopašić R.*, Isto, vol. III, 47.

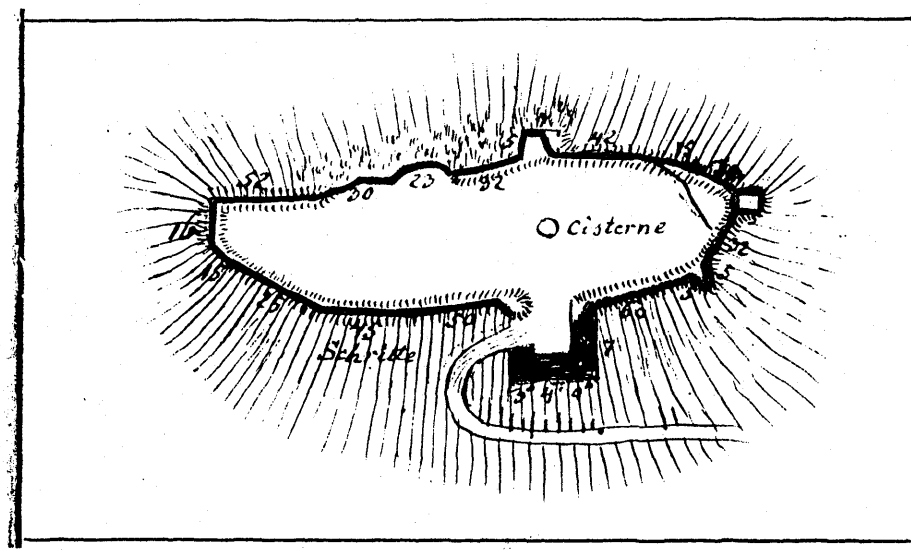

Ostaci gradine istočno od Kule
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

na sjevernom rubu Ličkoga polja, dobio je prve stanovnike oko 1700. godine. U izvještaju biskupa Brajkovića iz 1712. godine zabilježeno je u njemu 20 kuća Hrvata, koji su ovamo doselili od Broda na Kupi i Čabra. Poimence su spomenuti Abramovići, Arbanasi, Crnkovići, Gavrani, Grbavci, Grgurići, Holjevci, Jurkovići, Klemenčići, Kruljci, Krunići, Ožanići, Palijani, Perše, Podnari, Šebalji, Stavlići i Zorići.[319]

U Budaku je nakon 1689. godine ostalo 29 muslimanskih i hrišćanskih porodica sa 220 stanovnika. Svi su s nadolaskom krajiške vlasti prihvatili katoličku vjeru.[320] Prema popisu sela iz 1700. godine u Budaku je bilo 30 katoličkih kuća.[321] Drugi popis, načinjen 1712. godine, spominje u njemu Adamoviće, Antončiće, Antonoviće, Borčiće, Božiće, Butkoviće, Crvenkoviće, Fajdiće, Jurkoviće, Kovače, Krbavce, Kusce, Levarce, Luketiće, Markoviće, Mesiće, Meštroviće, Tvrdiniće, Zlatare, Miševe, Pavičiće, Pavletiće, Pavliniće, Rukavine, Špoljariće, Štimce, Šušiće, Toljane i Vidoviće.[322] Iz spomenutih prezimena vidi se da su od ranijih budačkih muslimana ostali u selu samo Fajdići. Ostali su do 1712. godine preselili u Bosnu. Novi doseljenici potjecali

---

319 *Lopašić R.*, Isto, vol III, 190.

320 *Lopašić R.*, Isto, vol. III, 47.

321 *Lopašić R.*, Isto, vol. III, 190.

322 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 191.

su sa raznih strana. Najviše ih je bilo iz primorja, zatim iz gornjeg Pokuplja te iz okolice Otočca i Brinja.

Naseljavanje pazarišnog kraja odvijalo se odjelito od susjednih krajeva, jer on čini posebnu cjelinu u sastavu Like. Do 1689. godine stanovništvo Pazarišta činili su vlaški doseljenici koji su živjeli kao poljoprivrednici. Kada su zaredali krajiški upadi, ovdašnji Vlasi prebjegli su u Otočku krajinu. Poslije oslobođenja Like krajiško povjerenstvo ovlastilo je jablanačkog kneza Lovru Milinkovića da naseli u Pazarišta 50 porodica.[323] Od njih trećina bili su Krmpoćani iz Liča. Ostali su potjecali iz Ledenica, Novoga i Zagona. U popisu Pazarišta iz 1712. godine spominju se slijedeće porodice: Starčević, Rukavina, Vrkljanović, Baričević, Gopčević, Plešić, Penezić, Balenović, Kučan, Milinković, Duić, Suknaić, Magdić, Živković, Jerbić, Tiljković, Hrvatin, Šimac, Vukšić, Šikić, Krbavac, Pavletić, Ilić, Marinac, Levar, Vučković, Krmpotić, Ružić, Jovanović, Krpan, Hodak, Kalanj, Vojnić, Lukić, Smolić, Pećina, Brusić, Muhar, Kolačević, Smolčić, Komadina, Biskupović, Miletić, Rupčić, Jurčić, Vlatković, Hudorović, Pečinić, Rogić i Tomić.[324] Od ove kolonizacije sve do danas ima živih potomaka ovih Pazarištana.

Na području Smiljana bilo je u tursko doba više muslimanskih imanja, oko kojih je naseljeno vlaško stanovništvo koje je potjecalo iz planinskih krajeva oko gornje Tare i Polimlja. Smiljanski Vlasi obrađivali su muslimansku zemlju oko turskih tvrđava u Bužimu, Krčmariću i Bogdaniću. Nakon 1689. godine smiljanski Vlasi prebjegli su na krajišku stranu, gdje su bili razmješteni po raseljeničkim logorima oko Otočca i Brinja. Na smiljanskom području ostali su samo Basarići, Rogići, Gajići, Katići, Lemajići, Pejnovići, Rajčevići, Uzelci i Vujnovići.[325] Tri godine prije nego su Turci napustili Liku u smiljanski kraj počeli su stizati doseljenici iz primorja. Krajiške vlasti načinile su o tim doseljenicima službeni zapisnik iz koga doznajemo da su ovamo doselili Rukavine, Kovačići, Marasi, Tomljenovići, Pavičići, Račići, Dokozići, Vrbani, Budelići, Mažurani, Lukatele, Miletići, Uzelci, Laktići, Zorići, Šabani, Pejnovići, Devčići, Lukčevići, Zapčići, Brkljače, Rajčevići, Ćaćići, Lemaići, Rupčići, Smojveri, Šikići, Katići, Krumići, Serdarevići, Prpići, Šarići, Špalji, Žuljevići, Gajići, Basarići, Vujnovići, Miškulini, Krpani, Milinkovići, Mlađeni, Došeni, Bačići, Milinkovići, Pavelići, Baburići, Babići, Jelinići, Pekasi i Budaci. Prema tom zapisniku u Smiljan se doselilo 65 porodica sa 407 duša. Od tih doseljenika samo deset porodica činili su pravoslavni Vlasi.[326]

---

[323] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. II, 413–414.

[324] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 200–201.

[325] *Pavičić S.*, Isto, 203.

[326] *Pavičić S.*, Isto, 204–205.

Na mjestu gdje je danas Gospić do početka 18. stoljeća nije bilo većega naselja. O postanku Gospića postoje dva tumačenja. Prema R. Horvatu njegove začetke treba tražiti u kuli age Senkovića.[327] Kada je grof Zinzendorf 1692. godine kupio Liku od Dvorske komore u Beču, kula Senkovića bila je još čitava i služila je kao vojni magazin. Prema S. Pavičiću Gospić je novije mjesto koga je izgradila krajiška uprava za vojno i upravno središte Like.[328] Poznati popisi Like s kraja 17. i početka 18. stoljeća ne spominju Gospić. U njegovoj blizini navodi se samo Novi, a nešto podalje Bilaj, Ribnik i Smiljan. Isto tako nisu bili naseljeni ni današnja sela Oštra, Žabica i Lipa. U susjednoj Kaniži, nakon odlaska Turaka, ostale su četiri muslimanske porodice, Čenići, Jengići, Šabići i Turići. One su prihvatile katoličku vjeru i ostale u selu.

Na imanju age Senkovića bilo je u tursko doba nekoliko muslimanskih i vlaških porodica koje su tu bile zaposlene. Kada su Senkovići otišli u Bosnu, na njihovom imanju ostali su samo Alići, koje je pokrstio pop Marko Mesić.[329] Krajiška uprava odlučila je doskora na tom zemljištu podići novo vojno i upravno središte Like. Tada je tu podignuto više zgrada za časnike i vojne činovnike, zatim veći objekti za vojni garnizon. Do 1707. godine počeo je Gospić dobivati fizionomiju budućeg ličkog središta.[330] Međutim, njegova izgradnja trajala je nekoliko desetljeća i istom u drugoj polovini 18. stoljeća poprimio je Gospić izgled manjega grada. Doseljenici koji su stizali ovamo bili su većinom obrtnici i poljoprivrednici. Prema podrijetlu sastav im je bio prilično raznolik. Od pokrštenih muslimana potjecali su Alići, Asančajići, Asići, Begići, Čanići, Čutići, Fajdići, Hečimovići, Jamičići, Jengići, Kasumovići, Kurteši, Šabani i Šerići. Od Bunjevaca doselili su Adžije, Bačići, Baleni, Balenovići, Biondići, Brkljačići, Brmbotići, Bušljete, Čuline, Ćaćići, Ćubelići, Devčići, Došeni, Duići, Dundovići, Filipovići, Franići, Golci, Gopci, Grospići, Ivezići, Japunčići, Jelinići, Jovanovići, Kolačevići, Krmpotići, Krpani, Levari, Lulići, Mandekići, Marasi, Markovići, Matijevići, Mažurani, Mikezi, Miletići, Milinovići, Milinkovići, Milkovići, Miškulini, Pavelići, Pavičići, Pećine, Pezelji, Popovići, Prpići, Rogići, Rukavine, Starčevići, Suknajići, Šarići, Šikići, Šimići, Šmarići, Špalji, Tomičići, Tomljenovići, Uzelci, Vrkljani, Vukelići, Vukšinići, Zupčići i Župani. Iz Ledenica potječu Bani, Bubaši, Butkovići, Frkovići, Jelače, Matajije, Pađeni, Smolčići, Stilinovići i Svetići. Iz okolice Otočca i Brinja doselili su Alari, Banići, Bičanići, Božići, Božičevići, Brajkovići, Čorci, Javori, Kolakovići, Konjikovići, Kraljići, Majerovići, Mažari, Mesići, Murati, Nikšići, Novakovići, Oreškovići i

---

[327] *Horvat R.*, Lika i Krbava, sv. II, 149.

[328] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 207.

[329] *Pavičić s.*, Isto, 207.

[330] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 193, 244, 287, 299.

Šimatovići. Iz primorja i gornjega Pokuplja stigli su ovamo Antončići, Biljani, Binički, Crnići, Grgurići, Jugovići, Kolići, Križi, Kruljci, Poljani, Papeži, Polići, Prše, Ratkovići, Stipetići, Stošići, Sudari, Sušići, Štimci, Žagari, Rosandići, Rupčići, Sekulići i Ugarkovići.[331]

Dok Gospić nije izrastao u upravno središte Like, na njegovom području najviđenije naselje bio je Novi. Nakon 1689. godine novljansko stanovništvo se razišlo, a slijedeće 1690. godine kolonizirano je ovamo 34 porodica iz Ledenica i 28 porodica vlaških pokrštenika. Popis sačinjen 1712. godine spominje u Novom 462 stanovnika. Od prezimena navode se Zduna, Matajija, Galac, Tonković, Svetić, Pađen, Jurčić, Perišić, Jelačić, Belobrk, Kanić, Alić, Šnajdar, Bušljeta, Francetić, Jerković, Sendrić, Ivić, Musić, Brkljača, Umiljenović, Hasić, Matijević, Ferić, Čanić, Dešić, Bubaš, Frković, Magašić, Jengić, Marković, Stilinović, Stančić, Kos, Turić, Šabanović, Buneta i Zdunić.[332]

Jugoistočno od Gospića, u središtu Ličkoga polja, ležalo je nekoć ugledno tursko naselje Ribnik. Nakon 1689. godine ostalo je u njemu pet muslimanskih porodica koje su prihvatile katoličku vjeru. Biskup Glavinić je zatekao u Ribniku osam kuća naseljenih Hrvatima.[333] U popisu mjesta iz 1712. godine registrirano je u mjestu 216 stanovnika. Kao ribničke porodice spominju se Mudrovčići, Luketići, Ivančići, Romići, Franići, Sekulići, Štimci, Paljani, Rosandići, Aleksići, Jurjevići, Sekulići, Tutekovići, Cindrići, Steile, Mihaljevići, Ogulinci, Dukovići, Jež, Vranešići, Šebalji, Panjak, Rogići, Golik, Grgurići, Smole i Kovačići.[334] Sudeći prema spomenutim prezimenima u Ribniku 1712. godine nije više bilo muslimanskih pokrštenika. Oni su do toga vremena odselili u Bosnu. Noviji doseljenici došli su ovamo iz Gorskoga kotara te neki iz okolice Otočca.

Iz Divosela su vlaški martolozi nakon 1689. godine svi prebjegli na krajišku stranu. Jedan dio njih vratio se slijedećih godine nazad u selo, a ostale doseljenike naselile su ovamo krajiške vlasti. Biskup Brajković zatekao je u Divoselu 70 pravoslavnih kuća sa oko 600 stanovnika.[335] Prema popisu od 1712. godine u selu su živjeli Basarići, Bjegojevići, Bokulići, Burandžići, Bukarice, Cukići, Cvijanovići, Čubrilovići, Dodizi, Dugandžije, Dukići, Grijaci, Jerkovići, Jovići, Kokići, Konjci, Krajnovići, Lukići, Marinkovići, Matići, Motkići, Nefajde, Nikšići, Ostreve, Obradovići, Pajići, Pjevači, Plećaši, Počuče, Popovići, Potkonjaci, Radakovići, Rajčevići, Rabatići, Sekići, Tepšići, Uljanovići, Vojvodići, Vujčići i Vukovoji.[336] Veći dio spomenutih porodica doselio je u

---

331 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 210–211.

332 *Pavičić S.*, Isto, 208.

333 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol III, 48.

334 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 211.

335 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol III, 190.

336 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 213.

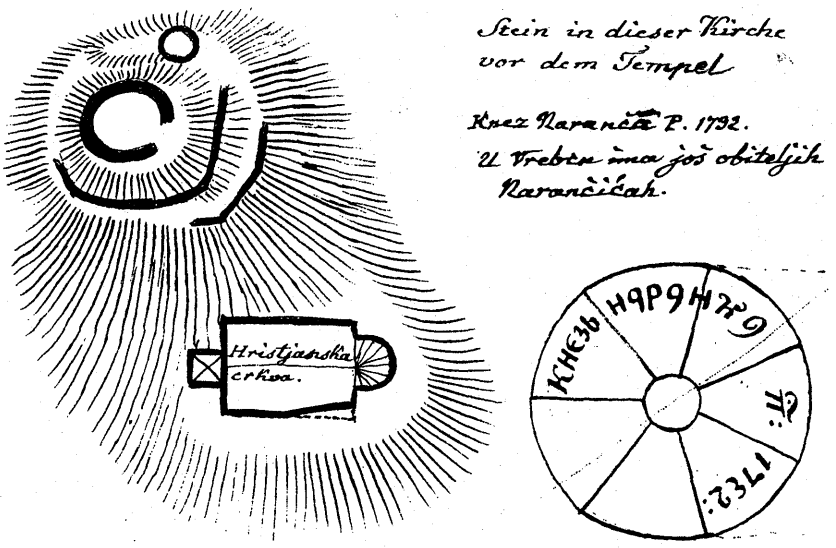

Ruševine staroga grada u Vrepcu
(Crtež I. Kukuljevića u Arhivu HAZU u Zagrebu)

Divoselo iz okolice Otočca i Brinja, a manji dio stigao je iz sjeverne Dalmacije, napose sa područja Bukovice i okolice Knina.

U podnožju Velebita, južno od Ribnika, nalazi se prostorno malen počiteljski kraj. U njegovu središtu leži Počitelj koga su Turci naselili vlaškim martolozima. U opisima mjesta iz 1696. i 1700. godine spominje se u njemu 40 pravoslavnih kuća, a isto toliko navodi ih i popis iz 1712. godine. Tada su u Počitelju živjeli Bobići, Božiči, Čatići, Čuturile, Došeni, Ivančevići, Kralješići, Laskovići, Lubenovići, Ljubojevići, Miškovići, Njegovani, Pavlice, Radoševići, Rogići, Srdići, Trkulje, Uzelci, Vitasi i Vuksani.[337] Spomenute porodice doselile su u Počitelj sa krajiškog područja, kamo su ranije izbjegle pred Turcima. Manji dio Ribničana potječe od Knina, Obrovca i Bukovice.

Istočno od Počitelja, u Metku, imali su turski begovi veća imanja na kojima su radili vlaški martolozi. Prilikom turskog povlačenja iz Like oni su se razbježali, a na medačko zemljište ponovno su doselili vlaški izbjeglice. Biskup Glavinić našao je u Metku 70 pravoslavnih kuća čiji su stanovnici doselili iz primorja.[338] Prema izvještaju biskupa Brajkovića iz 1700. godine broj žitelja u

---

[337] *Pavičić S.*, Isto, 212.

[338] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 48.

Metku povećao se na 110 porodica.[339] Slijedeći popis sela iz 1712. godine spominje u njemu Ackete, Brujiće, Capitlake, Crnokrake, Čokeše, Čaliće, Didulice, Došenoviće, Dragičeviće, Drobnjake, Đuraševiće, Glumce, Gojčinoviće, Grbiće, Grubiće, Gvozdiće, Jađove, Jemiće, Jovičiće, Kalinice, Koraće, Košutice, Kovačiće, Krekoviće, Kuprešane, Lončareviće, Ljeskovce, Ljuštine, Maoduše, Martinoviće, Maruniće, Mečane, Mučiće, Mihajloviće, Milniće, Mijaliće, Musalje, Orliće, Panjeviće, Paviće, Petroviće, Pocrnje, Popoviće, Pribiće, Radiće, Radinoviće, Rađeviće, Samotake, Selenkoviće, Starčeviće, Stranjine, Suknajiće, Šurliće, Škoriće, Tarbuke, Tesliće, Travice, Trbojeviće, Vlajniće, Vlajisavljeviće, Vračare, Vraničiće, Vučiće, Ugarke, Uzelce, Vuletiće, Zagorce i Žegarce.[340] Neke od spomenutih porodica naseljavale su u selu po više kuća.

Podalje od Metka uz staru cestu Turci su održavali gradinu u Raduču, oko koje se razvilo veće naselje. Oko njega je nastalo više manjih zaselaka, gdje su živjeli vlaški martolozi, koji su radili na muslimanskim imanjima. Nakon turskog rasula stanovništvo Raduča i okolice se razbježalo. Potom su ovamo doselili vlaški izbjeglice sa krajiškog područja od Brinja i Otočca, zatim iz sjeverne Dalmacije. Biskup Glavinić zatekao je u selu 50 kuća sa 200 muškaraca sposobnih za nošenje oružja.[341] U popisu Raduča iz 1712. godine živjeli su u njemu Bastaje, Bjelobabe, Bukarice, Bunčići, Ćelići, Crnobrnje, Cvijanovići, Čubrile, Čupelje, Čuruvije, Danovići, Dejanovići, Dobrići, Draškovići, Garići, Glumci, Grubišići, Ivančići, Ivkovići, Jelače, Konjevići, Koraći, Korkuti, Kreševići, Kulundžije, Ljevnaići, Mikelići, Miščevići, Mrkalije, Pajići, Ljiljci, Panjkovići, Pejnovići, Platiše, Plovići, Pokrjaci, Prodanovići, Rabatići, Škorići, Šobati, Teslići, Vukići, Zagorci i Žegarci.[342] Ukupno je zabilježeno 775 stanovnika. Većina njih doselila je ovamo od Obrovca, Knina i Bukovice, te sa krajiškog područja od Brinja i Otočca.

Među ličkim selima koja su opustjela nakon 1689. godine spada i Mogorić. Ovamo je krajiška uprava 1698. godine naselila oko 60 porodica vlaških izbjeglica. Većina njih došla je ovamo iz sjeverne Dalmacije, iz Bukovice, okolice Knina i Obrovca. U popisu Mogorića od 1712. godine spominju se Banjeglavi, Basarići, Bobanovići, Boljevkovići, Borkovići, Čankovići, Đakovići, Džodani, Ferkići, Gajići, Gvojići, Ilići, Jankovići, Justići, Korice, Kravići, Krmići, Kuduzi, Ljubičići, Maljkovići, Margaretići, Vrlići, Zaklani, Medakovići, Milanovići, Milojevići, Radakovići, Stojisavljevići, Tepšići i Vučkovići.[343] Neke od navede-

---

[339] *Lopašić R.*, isto, vol. III, 190.

[340] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 214.

[341] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 49.

[342] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 214–215.

[343] *Pavičić S.*, Isto, 215.

nih porodica naselile su tijekom nekoliko narednih desetljeća okolne zaseoke Buljmuze, Ilinac, Krčevine, Ljubičiće, Zaklanovu Varoš i Zebu.

Ispod turske tvrđave u Vrepcu zatekao je biskup Glavinić 40 vlaških kuća.[344] Krajiški popis iz 1701. godine spominje na tom području pusto selo Pavlovac.[345] Godine 1712. u Vrepcu i Pavlovcu bilo je ukupno 740 stanovnika. Od porodičnih imena spominju se Bobići, Bogdanovići, Božići, Cetne, Grahovci, Grubići, Klekovići, Kokoti, Koraći, Krajnovići, Mandarići, Mandići, Mikelići, Mišćevići, Narančići, Novkovići, Njegomiri, Pavičići, Popovići, Rajčevići, Rakići, Stojsavljevići, Sunajke, Šakići, Todorovići, Tomaši, Uzelci, Vukovići, Zelenturovići i Zoroje.[346] Veći dio spomenutih porodica doselio se ovamo od Otočca i Brinja, gdje su živjele kao turski izbjeglice. Ostali su došli iz Bukovice, Knina i okolice Grahova.

U Bilaju je ispod turske tvrđave postojalo muslimansko naselje, koje je nakon 1689. godine posve opustjelo. Vlahe iz bilajske okolice pokrstio je na katoličku vjeru pop Marko Mesić. Kasnije se u Bilaj doselilo dosta Hrvata. Popis od 1712. godine bilježi u njemu porodice: Butković, Fink, Jurišić, Klemenčić, Mihelčić, Pozderac, Praskonja, Resman, Skender, Tomljenović i Žagar.[347] Ukupno je popisano 98 duša. Od njih su samo Jurišići, Pozderci i Skenderi potjecali iz turskoga doba, dok su ostali bili noviji doseljenici.

Susjedno selo Barlete imalo je sličnu sudbinu kao i Bilaj. Kada su ovdašnji muslimani napustili selo, ostale su u njemu dvije kuće Šerića.[348] Ti Šerići bijahu 1696. godine jedini stanovnici Barlete. U popisima Like iz 1712. i 1755. godine u Barletama nije bilo ni jednoga stanovnika. Naseljavanje sela otpočinje istom u drugoj polovini 18. stoljeća. Novi doseljenici bijahu Hrvati ili Vlasi iz susjednih naselja. Doseljeničke porodice bijahu Basarići, Ciganovići, Lazići, Mikšići, Radmanovići, Rajšići, Rašete, Sudari, Drenovci, Jelinići, Krmpotići, Stipanovići i Žapani.[349]

U Ostrvici je nakon odlaska Turaka ostalo 30 vlaških porodica.[350] U popisu od 1712. godine zabilježeni su u njoj Basarići, Bogdanovići, Bunčići, Ciganovići, Čuturile, Čorkovići, Dabići, Dimići, Kekići, Kolundžići, Kosići, Kranjčevići, Ljubači, Mišići, Petkovići, Polovine, Radmanovići, Rajšići, Savatovići, Stankovići, Sudarovići, Šašići, Teslići, Tolići, Tomičići i Vraničići.[351] Ukupno

---

[344] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 49.

[345] *Lopašić R.*, Isto, vol. III, 192.

[346] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 216.

[347] *Pavičić S.*, Isto, 216.

[348] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 47.

[349] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 217.

[350] *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol III, 49.

[351] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 218.

je popisano 418 stanovnika, od kojih je većina doselila iz Grahova, Knina i Bukovice, a manji dio od Otočca i Brinja.

Lovinački kraj, koji je u tursko doba bio gusto naseljen, opustio je nakon pada Udbine. Do 1700. godine u Lovinac je naseljeno 80 kuća Bunjevaca i 30 porodica Vlaha. Vlaški doseljenici naselili su obližnji Parčić i Kik. Kasnije su Vlasi iz Parčića prešli u Kik, a Parčić je naseljen Hrvatima. Za organizaciju naseljavanja lovinačkog područja bio je od strane krajiške uprave zadužen kapetan Stojan Kovačević.[352] On je ovamo doveo svoje zemljake, Bunjevce, sa smiljanskog i pazarišnog područja, te nešto njih iz okolice Baga. Među doseljenicima manji broj potjecao je iz Liča (Budiselići i Cvitići), Ledenica (Matajije i Smolčići), Senja (Rupčići i Sekulići) i Krmpota (Baleni, Jurjevići, Matijevići, Miletići, Blaževići i Krpani). U drugom seobenom valu, između 1714. i 1716. godine, stigli su na lovinačko područje Badžeci, Brkljčići, Budaci, Čavčići, Došeni, Ivanušići, Jagari, Laktići, Margete, Markovinovići, Matovinovići, Peršići, Prpići, Račići, Rončevići, Rukavine, Skenderi, Zdunići i Žegari.[353] Posljednje dvije porodice došle su iz goranskog i ledeničkog kraja, a ostale iz podvelebitskog primorja. Novi doseljenici osnovali su susjedna sela Cerje, Ričice, Smokvić i Sveti Rok. Cerje su naselili Badžeci, Baleni, Brkljačići, Japunčići, Mašići, Matovinovići, Prpići i Vrkljani. U Lovinac su došli Blaževići, Brkići, Gnjatovići, Kovačevići, Pavičići, Pešuti, Prpići, Sekulići, Šarići i Zdunići. U Ričicu su ušli Badžeci, Kneževići, Peršići, Rupčići, Skorupi i Tomičići. Smokvić su naselili Krpani, Pavelići, Pavičići, Šarići i Tomljenovići, a Sveti Rok Babići, Baleni, Ivezići, Katalinići, Krpani, Miletići, Pastuovići, Rukavine, Smolčići, Šulentići, Vidakovići, Vrbani, Vrkljani i Župani.[354] Kada su se u drugoj polovini 18. stoljeća neke od spomenutih porodica umnožile, dio njih preselio se u susjedna mjesta Rudopolje, Štikadu i Gračac. U Rudopolje su selili Došeni, Dragičevići i Šarinići, u Štikadu Ivaniši, Ivezići, Kneževići, Pavičići i Šikići, a u Gračac Matijevići, Pavelići, Sekulići, Šikići i Tiljci.

Na području Bruvna i Mazina živjeli su u tursko doba muslimani i njihovi vlaški martolozi. Nakon pada Udbine oni su otišli u Bosnu. Zatim je ovdašnje zemljište ostalo nenaseljeno. Do 1712. godine doselili su u Bruvno Bolovići, Bulji, Čubrilovići, Divjaci, Dobranići, Dračići, Guteše, Karanovići, Kečine, Klajići, Krajnovići, Krnete, Krtinići, Košutići, Kasulje, Malbaše, Miljuši, Obradovići, Penezići, Plećaši, Popovići, Radakovići, Radmanovići i Rajšići.[355] Do iste godine u Mazin su stigli Borići, Božetići, Brnčići, Carići, Drakule, Gvozdenovići, Kekilolovići, Kovačevići, Mandići, Medići, Pavlovići, Pijukovići, Sta-

---

[352] *Pavičić S.*, Isto, 227.

[353] *Pavičić S.*, Isto, 227.

[354] *Pavičić S.*, Isto, 227–228.

[355] *Pavičić S.*, Isto, 228.

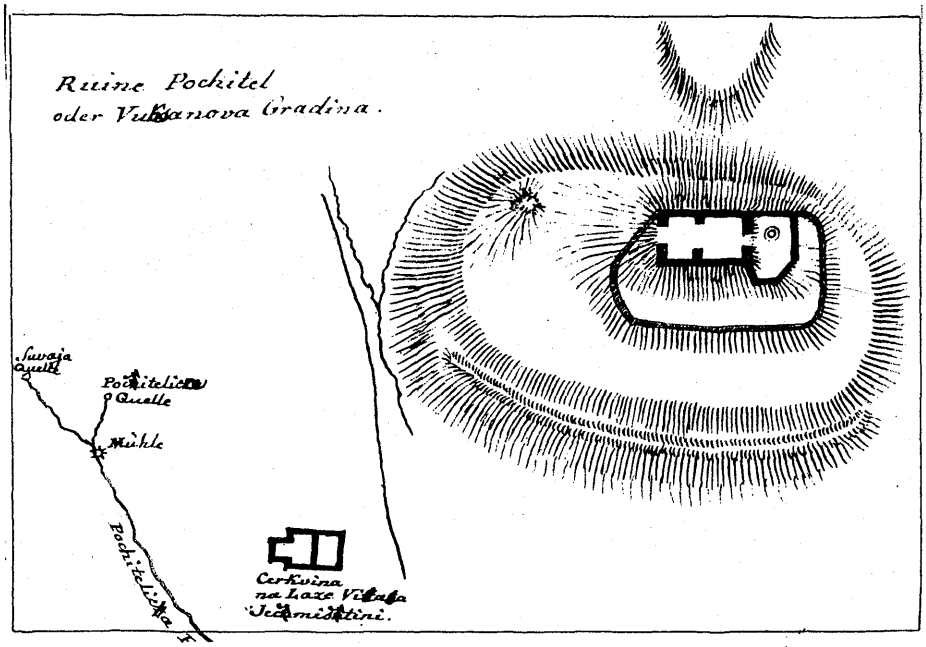

Ruševine staroga Počitelja ili Vuksanove gradine
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

rešine, Škorići, Vojnovići, Vojvodići i Zorići.[356] Poslije 1712. godine bilo je još useljavanja u ovaj kraj. Tom prilikom osnovana su nova sela Rudopolje, Dugopolje, Kijane, Omsica, Deringaj, Tomingaj i Glogovo. Svi doseljenici u Bruvno, Mazin kao i u okolna sela bili su vlaški prebjezi na krajišku stranu ili Vlasi koji su ranije živjeli u okolici Knina.

Najjužnije dijelove Like oko Popine i gornje Zrmanje krajiške vlasti počele su naseljavati između 1690. i 1700. godine. Novi doseljenici bili su Vlasi iz okolice Knina, Obrovca te sa područja Bukovice. Oni su naselili Popinu, Kom, Palanku, Prljevo, Pribudić i Vrelo Zrmanje.

Nakon pada Udbine krbavska naselja ostala su, kao i lička, neko vrijeme nenaseljena. Potom su krajiške vlasti počele ovamo useljavati nove koloniste. Ti doseljenici bili su opet krbavski Vlasi koji su odavle prebjegli na krajišku stranu. Za Udbinu je poznato da je bila nenaseljena do 1698. godine. Tada su u nju počeli stizati prvi kolonisti. Biskup Brajković je 1700. godine našao na Udbini dvadeset kuća naseljenih Bunjevcima.[357] Do 1712. godine broj udbinskih kuća povećao se na 46. Od porodica koje su do toga vremena ovamo

---

356 *Pavičić S.*, Isto, 228.

357 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 191.

doselile spominju se Bašići, Bižanovići, Blažani, Crvenkovići, Gajeri, Galijani, Gladuše, Ivkovići, Jurčići, Karakaši, Kosinci, Kotorani, Krmpotići, Krzmanići, Majerle, Mance, Mesići, Novačići, Perkovići, Rajkovići, Rosandići, Ružići, Sabljaci, Santići, Sertići, Robići, Stankovići, Stošići, Studeni, Pezelji, Šutije, Tičci, Tutekovići, Toljani, Trtanji i Fumići.[358] Sa naseljavanjem Udbine i njezine okolice upravljao je Mato Holjevac, koji je ovamo upućivao dosta Vlaha iz okolice Brinja i Otočca. Od njih su na Udbini najbolje napredovali Krznarići, Novačići, Rajkovići, Sertići, Sabljaci i Krmpotići.

Od početka 18. stoljeća počela su se naseljavati i ostala krbavska sela. Krajiška uprava je među prvima naselila Rebić na starom putu iz Udbine prema Novom. Ovamo su naseljeni krbavski Vlasi koji su ranije izbjegli sa turskog zemljišta. Prema popisu iz 1712. godine u Rebić su doselili Ćosići, Ćuk, Jančići, Lenkići, Mirići, Momčilovići, Sekule, Šestani, Todorovići, Travice, Trkulje i Vukoderi.[359] Južno od Udbine naseljeno je selo Mutilić. Ovamo su u podjednakom broju došli Hrvati i prvoslavni Vlasi. Popis iz 1712. godine kao Hrvate iz Mutilića spominje Augustiće, Bakariće, Crnkoviće, Cvitkoviće, Vrbanjce, Dubravčiće, Gašpareviće, Geriće, Jandrloviće, Žagare, Juretiće, Mumuće, Muniće, Pintare, Štajduhare, Trdine i Valentiće. Od Vlaha pravoslavne vjere navodi isti popis Basare, Baste, Dopuđe, Galoviće, Hajduke, Basariće, Kneževiće, Komadine, Kosovce, Kresojeviće, Krnjajiće, Krnjake, Lončare, Lubene, Majstoroviće, Oštrokape, Periće, Popoviće, Radakoviće, Staniće i Uzelce.[360] Današnja krbavska sela Čojluk, Ondić i Kurjak spominju se u navedenom popisu kao zaseoci Mutilića.

Selo Visuć koje se nalazi istočno od Udbine naseljeno je početkom 18. stoljeća. Popis iz 1712. godine spominje u njemu Banoviće, Barakoviće, Bruje, Bukarice, Cvjetničane, Čukaliće, Grahovce, Jančiće, Jariće, Javoroviće, Kuntiće, Koraće, Kosanoviće, Jednoočiće, Kovačeviće, Laziće, Milkoviće, Miloševiće, Matiće, Marinoviće, Milojeviće, Mršiće, Paunoviće, Pozmanoviće, Price, Prodanoviće, Radakoviće, Tepavce, Varićake, Vranješe, Vrliće, Vukiniće i Žutiće.[361] Osnovu stanovništva Visuća činili su doseljenici sa krajiškog područja od Brinja, Dabra, Brloga, Plaškoga i Kosinja. Na tu podlogu došli su kasnije kolonisti iz sjeverne Dalmacije, ponajviše od Knina.

Ostala krbavska sela koja leže podalje od Udbine naseljavana su u istom vremenskom razdoblju. Komić je naseljen vlaškim kolonistima sa krajiškog područja te onima koji su potjecali iz sjeverne Dalmacije. Među prvim doseljenicima spominju se Batinići, Ćurćići, Grozdanići, Mirkovići, Opačići, Ružići,

---

[358] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 220.

[359] *Pavičić S.*, Isto, 221.

[360] *Pavičić S.*, Isto, 221.

[361] *Pavičić S.*, Isto, 222.

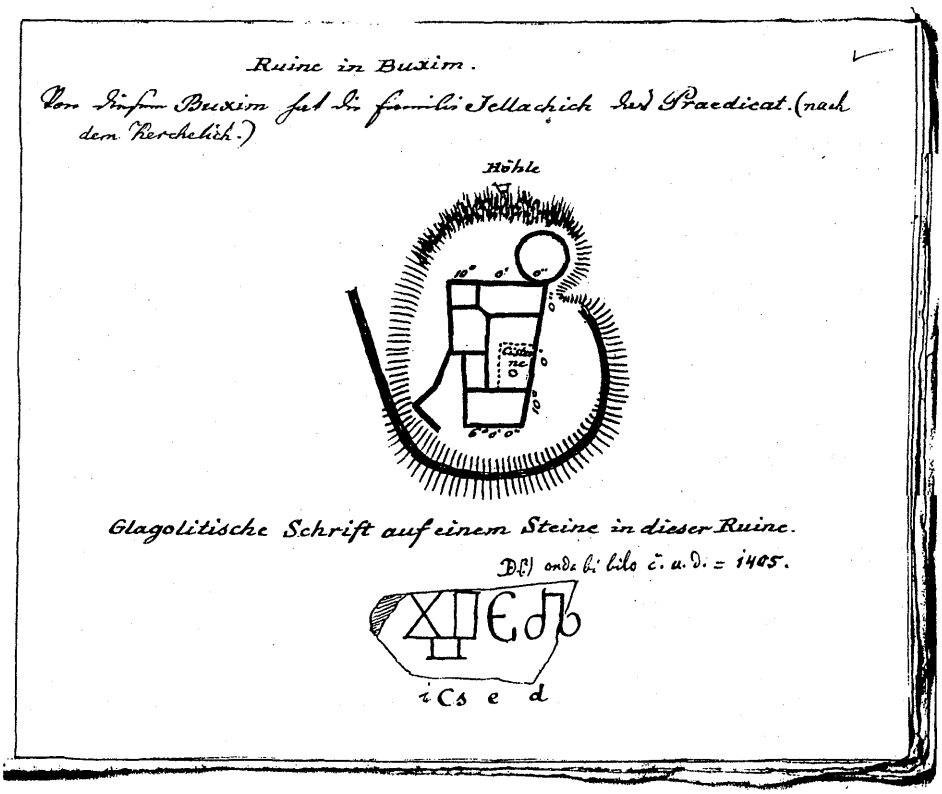

Ruševine staroga grada Bužima
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Vukmanovići, Miščevići i Momčilovići.[362] U Mekinjar su krajiške vlasti naselile Vlahe iz okolice Brinja, Dabra, Brloga i Kosinja. Iz te kolonizacije potječu Bastasi, Bobići, Bosnići, Brujići, Cvjetićani, Kliske, Lončari, Milakovići, Opačići, Potkonjaci, Poznanovići, Price, Repci, Šegani, Trkulje i Zorice.[363] Za naseljavanje Pišaća i njegove okolice imenovala je krajiška uprava za svoga povjerenika Josipa Čorka. On je ovamo doveo krajiške Vlahe iz vilićkog logora kraj Otočca. Odanle su došli Borići, Grbići, Končari, Opačići, Svilari, Štetići i Vukmirovići. Iz Brinja Čorak je doveo Smiljaniće i Staniće, od Plaškoga Kosanoviće, od Kosinja Cvijanoviće i Momčiloviće, a od Smiljana Lemajiće. Spomenuti Čorak doveo je u Pišać i svoj rod koji se kasnije razvio u više kuća.[364]

---

362 *Pavičić S.*, Isto, 223.

363 *Pavičić S.*, Isto, 223.

364 *Pavičić S.*, Isto, 224.

Srednji i južni dio Podlapačkog polja naselili su Hrvati koji su potjecali iz iste seobe koja je nastanila Udbinu i Mutilić. Naseljavanjem Podlapca upravljao je krajiški kapetan Mato Holjevac. Prema popisu biskupa Brajkovića Podlapac je 1700. godine imao 266 stanovnika. Većinu njegovih doseljenika činili su Brinjani. Odanle su došli Blažani, Dasovići, Fumići, Holjevci, Javori, Karakaši, Korice, Maravići, Matkovići, Perkovići, Sertići, Udorovići, Vlajinići i Vukovići.[365] Podplješivičko selo Jošani naseljeno je vilićkim Vlasima sa otočkoga područja. Prvi stanovnici toga sela bili su Arambašići, Banjani, Cvijanovići, Diklići, Dugandžići, Grahovci, Kamenko, Mandaši, Mašići, Narančići, Vukmanovići i Panjkovići. Nešto kasnije doselili su ovamo sa kninskog područja Dragičevići, Dražići, Egići, Kurinjci, Majstorovići, Masnikose, Mrkobrade, Radoševići, Radulovići, Rađenovići, Stojakovići i Vlatkovići.[366]

Na sjevernoj strani Krbavskog polja, oko Bunića, počeli su se naseljavati vlaški prebjezi sa krajiškog područja. Tim naseljavanjem upravljao je Dobrivoj Knežević iz Lučana kraj Brinja. Novi doseljenici zatekli su u Buniću osam kuća pokrštenih muslimana. Iz popisa Bunića i okolnih sela proizlazi da je na tom području 1712. godine prebivalo 1376 stanovnika. Pod vodstvom kapetana Kneževića u Bunić su doselili Batinići, Božanići, Vranješevići, Miloševići, Panjkovići, Price, Rapajići, Vlajisavljevići, Erori, Hinići, Jelovci, Domazetovići, Malbaše, Pupavci, Sekezovići i Sladići.[367] Od muslimanskih pokrštenika u tom popisu registrirani su samo Rastići, dok su ostali u međuvremenu odselili u Bosnu. U obližnje selo Pećane naseljeni su također vlaški prebjezi sa krajiškog područja. Ovamo su stigli Bižići, Budisavljevići, Krekovići, Masnikose, Mihajlovići, Pražići i Svilari.[368]

Koreničko područje u Krbavi posve je opustjelo nakon 1685. godine, kada je tim krajem prošla krajiška vojska. Tada su svi korenički Vlasi prebjegli u iseljeničke logore oko Brinja i Otočca. U proljeće 1690. godine nastao je među tim Vlasima pokret da se vrate u raniji zavičaj. Tom prilikom su Jovan Drakulić i Milan Lalić poveli svaki po tridesetak vlaških porodica koje su ponovno naselile koreničko područje. Prema popisu iz 1712. godine u Korenicu i okolne zaseoke doselili su Adžići, Boršenovići, Čupurdije, Delići, Đotlići, Drakulići, Funduci, Glumci, Gnjatovići, Govorčine, Hrastovci, Ivanišević, Hajdovići, Jandrići, Jandrijevići, Klašnići, Kordići, Lalići, Leke, Levnajići, Ljepošeći, Ljutice, Malivuci, Maričići, Mikići, Milanovići, Mirilovići, Nevajdići, Nećaci, Odanovići, Ognjenovići, Orlići, Petričići, Radekići, Vukadinovići, Žakule, Price, Vukobrati, Ugarci, Zubovići, Žegarci, Žutići, Škorići, Šoljaci, Šupute, Vardići, Varićaci, Vlaisavljevići, Vujčići i Žigići.[369]

---

[365] *Pavičić S.*, Isto, 225.

[366] *Pavičić S.*, Isto, 225.

[367] *Pavičić S.*, Isto, 218–219.

[368] *Pavičić S.*, Isto, 219.

[369] *Pavičić S.*, Isto, 198.

Kada su Lika i Krbava oslobođene od Turaka, na području Gacke i Brinja došlo je do višekratnih naseljavanja i raseljavanja. Obzirom da Turci gacko i brinjsko područje nikad nisu uspjeli osvojiti, nije bilo odavle ni onakvog bježanja kao u južnijim dijelovima Like. Zbog toga je na ovom području ostalo dosta starinačkog žiteljstva. Osim toga, ovamo su stalno pristizali novi doseljenici koje je krajiška uprava usmjeravala u Gacku s ciljem da pojača svoje obrambene redove pred turskom agresijom. Od druge polovine 17. stoljeća na gacko i brinjsko područje počinju stizati vlaški prebjezi iz turske Like i Krbave. Njihov broj osobito se povećao nakon neuspjeha Turaka prilikom opsade Beča. Broj vlaških izbjeglica još se više pomnožio u godinama krajiške protuturske ofenzive. Tada su na otočkom i brinjskom području formirani izbjeglički logori gdje su pristigli Vlasi čekali na daljnju kolonizaciju.

U Otočcu i okolnim selima starosjedioci su krajem 17. stoljeća imali oko 350 naseljenih domova. U ispravama iz toga vremena među otočkim starosjediocima spominju se Atalići, Banići, Begovići, Bogdanići, Brajkovići, Cvitkovići, Čorci, Dasovići, Dubravčići, Dujmovići, Furlani, Gomerčići, Jakšići, Jankovići, Kolakovići, Kostelci, Ladišići, Laškarini, Markovići, Matasići, Mudrovčići, Nikšići, Novačići, Oriškovići, Ostrovići, Prakasovići, Rajkovići, Šimatovići i Tonkovići.[370] Dakako, bilo ih je sigurno još, no suvremene isprave sve ih poimence na spominju. Među starosjedioce iz Otočca stizali su tijekom 17. stoljeća doseljenici koji su potjecali sa više strana. Tako znamo da su ovamo doselili iz Ogulina Božičevići, Cetinjani, Magdići, Marići i Rajani. Od Broda na Kupi došli su Bilovići, Burići i Gregorići. Iz primorja, ponajviše od Senja, potječu Bakarići, Degoricije, Šiljkovići, Žubrinići, Konjikovići, Sekule i drugi.[371]. Oko 1690. godine naseljena su i gacka sela Sinac i Lešće. Za Ramljane, Duboko i Janjče kaže biskup Brajković da su naseljeni hrvatskim stanovništvom koje je ovamo prešlo iz Sinca i Lešća. Među prvim stanovnicima spomenutih sela bijahu Brajkovići, Dubravčići, Jankovići, Jergovići, Ladišići, Tonkovići, Vujići i dr.[372] U obližnja gacka sela Kuterevo i Kompolje najviše doseljenika stizalo je iz sjevernijih hrvatskih krajeva. Odanle su doselili Barkovići, Bartulci, Burići, Gerovci, Grčevići, Kranjčevići, Lukšići, Marinići, Šlipogari i Vrbanići. Iz Brinja su došli Majeri, a iz primorja Šarinići. Među doseljenicima Kutereva i Kompolja bilo je dosta bunjevačkih porodica kao primjerice Miškulini, Prpići, Rogići, Rupčići, Babići, Katalinići, Marasi, Rukavine i dr. U Kompolje je stiglo nekoliko doseljenika iz gornjega Pokuplja kao primjerice Fajdetići, Filičići, Jurkovići, Odorčići, Šimunići i dr.[373] Krasansko polje, koje je do toga doba ležalo na samoj tursko–hrvatskoj granici, bilo je do 1690.

---

370 *Pavičić S.*, Isto, 178.

371 *Pavičić S.*, Isto, 179.

372 *Lopašić R.*, Spomenici Hrvatske krajine, vol. III, 192.

373 *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 183–184.

godine nenaseljeno. Istom od spomenute godine počeli su ovamo doseljavati primorski Bunjevci. Kao prvi spominju se Adžići, Anići, Babići, Devčići, Glavaši, Miškulini, Modrići, Samardžije, Tomaići i Vukelići. Od tih porodica najbolje su napredovali Anići, Devčići, Samardžije i Vukelići, koji su kasnije u Krasnom formirali manje zaseoke.[374]

Osim navedenih naseljavanja na gackom i brinjskom području bilo je odavle i većih raseljavanja. Najveće raseljavanje bilo je ono ličkih Vlaha koji su ovamo izbjegli pred vlašću Turaka. Ti Vlasi proveli su na gackom i brinjskom području jednu, dvije ili više godina i potom su se vraćali u stari zavičaj. Tim raseljavanjima upravljala je posebna komisija krajiške uprave u Karlovcu, i ona je za pojedine seobe imenovala svoje povjerenike. Kada su se početkom 18. stoljeća sve seobe smirile, Lika i Krbava postale su osrednje gusto naseljene pokrajine Hrvatske. Sastav njihove populacije u odnosu na turski period izmijenio se samo djelomično, jer su u njih doselili oni isti Vlasi koje su ovamo ranije doveli Turci.

Stanovništvo Like koje je učestvovalo u seobama za vrijeme turskog i postturskog razdoblja nije imalo isto etničko podrijetlo. To su uočavali svi učeni ljudi toga vremena koji su imali priliku da upoznaju tadašnju Liku i njezino stanovništvo. Biskup Brajković u svom izvještaju o Lici, sastavljenom ljeti 1702. godine, dijeli ličko stanovništvo na plemenite Hrvate, pokrštene Turke, Bunjevce, Kranjce i Vlahe šizmatike.[375] Među plemenite Hrvate ubraja on starohrvatske rodove sa područja Otočca, Senja, Brinja i Modruša koji su tu živjeli do turskog povlačenja iz Like. Nakon toga, dio tih Hrvata vratio se u Liku na svoju nekadašnju djedovinu. Brajkovićev naziv pokršteni Turci je uvjetno osmišljen, jer pravih Osmanlija na području Like nije nikada ni bilo. Pod tim imenom mislio je biskup Brajković na pomuslimanjene žitelje iz Bosne koji su se preselili u Liku i tu vršili razne upravne ili vojne dužnosti. Manji dio tih »Turaka« ostao je u Lici nakon 1689. godine i odmah prihvatio kršćanstvo. Kranjci biskupa Brajkovića su lički doseljenici koji su potjecali iz krajeva gornjega Pokuplja. Oni su bili hrvatski ili slovenski kajkavci, no u ono doba smatrani su od strane hrvatskih štokavaca Kranjcima. O ličkim Bunjevcima i Vlasima šizmaticima potrebno je reći još nekoliko riječi.

Lički Bunjevci, koje smo dosad spominjali u krajiškim popisima, potječu od bijelih Vlaha koji su u srednjem vijeku živjeli kao pastiri nomadi na području starohrvatske župe Cetine.[376] Cetinski Vlasi bili su od starine rimokatolici i govorili su jezikom sredine u kojoj su živjeli. Kada su Turci zavladali Cetinom, nastalo je bježanje tamošnjih stanovnika u pravcu zapada. Tom prilikom

---

374 *Pavičić S.*, Isto, 185.

375 Usp. *Japunčić M.*, Kratka povijest Like i Krbave, Gospić s. a. 38.

376 *Pavičić S.*, Starosjedilaštvo današnjeg hrvatskog naselja u srednjoj Dalmaciji, Obzor od 4. do 26. VIII 1931 /u nastavcima/.

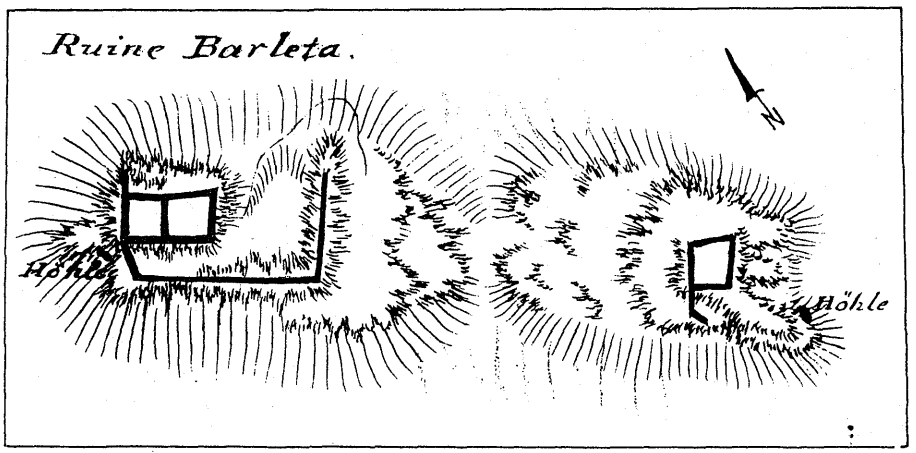

Ostaci staroga grada u Barletama
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

većina cetinskih Vlaha prešla je na mletački teritorij Kotara i Bukovice. Jedna skupina preseljenih cetinskih Vlaha, koja se nazivala Ćićima, prihvatila je ponudu mletačkih vlasti da se preseli u Istru. Ti Ćići u Istri nisu naišli na očekivane uvjete za nomadsko stočarstvo, pa se veći dio njih vratio nazad u sjevernu Dalmaciju. Tu su došli pod vlast Turaka, ali su zato naišli na dobre uslove za svoj nomadski način života.[377]

Druga grupa cetinskih Vlaha, koja se zaustavila na području Bukovice i Kotara, nezadovoljna životom pod turskom upravom, pristala je nakon dogovora sa Nikolom Zrinskim da se preseli na Ličko polje u Gorskom kotaru. Ta seoba odvijala se u tri navrata, a svaku skupinu seljenika predvodili su njihovi plemenski starješine Damjan Petrović, Miloš Vojnić i Gvozden Sladović. U Lič je doselilo ukupno oko 80 porodica. Iz krajiških isprava poznato je da su u toj seobi učestvovali Baričevići, Blaževići, Deronje, Filipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići, Radoševići, Starčevići, Šojati, Tomići, Tomičići, Tomljenovići i Vukelići.[378] Sve te doseljene Vlahe krajiške isprave spominju kao Bunjevce. U novoj sredini oni su se dobro snašli, no kako na ograničenom prostoru Ličkoga polja nisu imali uslova za daljnji razvoj, počeli su seliti prema obližnjem primorju. Do 1620. godine Bunjevci iz Liča naselili su primorski pojas od Novoga do Senja, a kasnije su stigli sve do Baga. Kada je Lika oslobođena od Turaka, primorski Bunjevci prešli su preko Velebita i počeli naseljavati opustjela lička sela.

---

[377] *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 247.

[378] *Pavičić S.*, Isto, 237–238.

Treća grupa cetinskih Vlaha koja je ostala na području sjeverne Dalmacije došla je u sukob sa tamošnjim begom Memibegovićem, no kako njihova buna protiv silovitog bega nije uspjela, odlučiše se i oni na seobu. Uz pomoć svojih franjevačkih dušebrižnika stupili su u vezu sa turskim agama u dalekom Podunavlju te ugovorili seobu nezadovoljnoga naroda. Ta seoba odvijala se 1620. godine i u njoj je učestvovalo desetak tisuća ljudi. Preseljeni Vlasi iz sjeverne Dalmacije u Podunavlje javljaju se doskora pod istim imenom Bunjevci kao i njihovi srodnici sa područja Liča. Prvi put se pod tim imenom spominju u jednoj ispravi župnoga ureda u Somboru 1622. godine.[379]

O postanku imena Bunjevaca ima danas više mišljenja. Pretpostavka da to ime potječe od hercegovačke rijeke Bune je posve isključena, jer tamo Bunjevci nisu nikada obitavali. Manje je sporno mišljenje da je to ime nastalo od riječi buniti se, jer, kako vidjesmo, cetinski Vlasi u turskoj sredini bili su očiti pobunjenici. Većina autora koji su se bavili prošlošću Bunjevaca mišljenja je da su oni to ime poprimili od svojih pastirskih kolibica koje su nazivali bunjama. To ime za male okrugle kamene objekte po Dalmaciji, Kvarnerskom primorju i Istri održalo se sve do danas. Možda su Bunjevci svoje ime dobili od onih, koji su tada živjeli u bolje građenim kućama, dakle s prizvukom potcjenjivanja. Na taj način dobili su svoje ima i Šokci. Kako su Bunjevci bili od starine rimokatolici, u svom daljnjem razvoju priklonili su se hrvatskom nacionalnom osjećanju.[380]

Nakon što su Bunjevci odselili u podunavske krajeve, ostalo je na području Kotara oko trideset opustjelih sela. U njih su Turci naselili crne Vlahe koji su potjecali iz planinskih krajeva oko gornjih tokova Neretve, Tare, Pive i Lima. Ti Vlasi bijahu prema Turcima poustljiviji i bez opiranja prihvaćali su da služe u njihovim martološkim četama. Ova skupina crnih Vlaha donijela je ovamo i svoje običaje, jezik i pravoslavnu vjeru. To stanovništvo postalo je nakon 1689. godine populacijska rezerva odakle se vršilo naseljavanje južnih dijelova Like. Kao što su se bijeli Vlasi, rimokatolici, u svom novijem razvoju priklonili hrvatskom nacionalnom osjećanju, tako su se i crni Vlasi kao pripadnici pravoslavlja u svom novijem razvoju opredijelili za srpsko nacionalno osjećanje. Religije su, dakle, podijelile bijele i crne Vlahe u dva različita nacionalna okvira. Važno je naglasiti da povijesni izvori ne spominju seobe etničkih Srba iz njihove uže domovine prema zapadu do Like. Prema tome, danas postojeće srpsko stanovništvo Like ne potječe od etničkih Srba sa područja stare Raške,

---

[379] Usp. *Račaki F.*, Prilozi za geografsko–statistički opis bosnskoga pašalika, Starine JAZU, sv. 14, Zagreb 1882, 179; zatim *Pavičić S.*, Seobe i naselja u Lici, op. cit. 254. — *Erdeljanović J.*, O poreklu Bunjevaca, Posebna izd. SKA, knj. 79, Beograd 1930, 39 i dalje. — *Pekić P.* Povijest Hrvata u Vojvodini, Zagreb 1930, 53 i dalje. — *Sekulić A.*, Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, Zbornik za NŽO JAZU, knj. 50, Zagreb 1986, 41 i dalje.

[380] *Sekulić A.*, Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, op. cit. 452.

već od crnih Vlaha koje su ovamo naselili Turci. Kada je pravoslavna crkva postala srpskom nacionalnom religijom na čitavom prostoru Srbije, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hrvatske, svi sljedbenici te vjeroispovijesti počeli su se smatrati pripadnicima srpskog naroda. Podjela kršćanske vjeroispovijesti na istočnu i zapadnu imala je u etnogenezi ličkoga stanovništva odlučujući utjecaj. U posljednjih nekoliko stoljeća lički Vlasi izgubili su svoje ranije vlaškoplemenske osobine i zbog svoga opredjeljenja prema zapadnom odnosno istočnom kršćanstvu postali su pripadnicima dvaju različitih južnoslavenskih naroda.

Nakon izgona Turaka iz Like počele su oko nje interesne borbe. Hrvatski sabor bio je mišljenja da Lika, kao stara hrvatska pokrajina, treba doći pod bansku vlast. Austrijska službena politika imala je o tome svoje mišljenje. Konačno je ona prema odluci bečkoga dvora postala kraljevska zemlja, kojom je upravljala posebno formirana komisija dvorske komore.[381] Da bi carska blagajna od toga imala nekakvu korist, prihvaćena je ponuda grofa Adolfa Zinzendorfa da otkupi Liku kao svoju županiju. Zbog toga otkupa grof Zinzendorf položio je 1693. godine pred Hrvatskim saborom zakletvu kao lički župan, ali zbog zgražanja javnosti uvidio je da nije učinio dobar posao. Zato se doskora zahvalio na posjedu Like i županskoj časti.[382] Hrvatski sabor je nakon toga ponovno tražio da Lika kao hrvatska županija ostane pod banskom vlašću. No bečka komora nije to prihvatila, već je iste godine za upravitelja Like imenovala grofa Coroninija.[383]

Grof Coronini odabrao je za svoje sjedište Gospić, gdje je bio okružen austrijskim oficirima. Kako je po naravi bio silovit čovjek, sklon nasilju, Ličani su brzo uvidjeli da komorska vlast nije nimalo bolja od ranije turske. Zato su u više navrata tražili da se grof Coronini smijeni. Kada je njihovoj molbi udovoljeno, novi komorski kapetan za Liku postao je barun Jakov Ramschissel. Tom promjenom dobili su Ličani još silovitijeg poglavara. Kada je zbog Ramschisselovih nasilja izbila buna, komora je kao svoga izaslanika u Liku poslala grofa Coroninija. Ozlojeđeni takvom komorskom odlukom Ličani su u Ribniku 1702. godine ubili Ramschissela i Coroninija. Poslije toga krvoprolića posredovao je kod komore lički pop Marko Mesić te je njegovom zaslugom došlo do pomirenja. Nato je kao novi lički kapetan imenovan barun Oberburg.[384]

Već nakon kratkog vremena Ličani su došli do spoznaje da se barun Oberburg nije nimalo razlikovao od svojih prethodnika. Kao stranac u ličkoj sredini nije mogao razumjeti lički narod, već je stalno tražio pokornost, a za neposluh izricao je najstrože kazne. Zbog Oberburgova nasilničkog ponašanja Ličani su

---

381 *Vaniček F.*, Specialgeschichte der Militärgrenze, Bd. I, Wien 1875, 147 i dalje.

382 *Japunčić M.*, Kratka povijest Like i Krbave, op. cit. 33.

383 *Japunčić M.*, Isto, 34.

384 *Japunčić M.*, Isto, 34–35.

1704. godine održali u Korenici narodni zbor. Na zboru je dogovoreno da se više ne žele pokoravati komorskom zapovjedniku. Sa zbora je u Beč upućen proglas u kome se kaže da komora može zadržati vlast u Senju, Gackoj i Brinju, ali da Likom i Krbavom nadalje treba upravljati karlovački general. Komora se na taj zahtjev nije ni osvrnula, a Oberburg je i dalje vršio svoja nasilja. Godine 1709. Ličani su ponovno zatražili da se komorska vlast u Lici zamijeni krajiškom. U tu svrhu poslana je u Ljubljanu, gdje je zasjedala komorska komisija, posebna delegacija. Nju su činili bunićki kapetan Dobrivoj Knežević, medački kapetan Luka Bogdanić i pravoslavni protopop za Liku Jovan. Na zamolbu spomenute delegacije stigao je 1712. godine kraljevski dekret prema kojem se Lika i Krbava izuzimaju iz nadležnosti komore i predaju pod upravu karlovačkog generala. Tada je umjesto komorskog upravitelja, kao kraljevski pouzdanik za Liku, imenovan grof Karlo Attems. On je za svoje postupke odgovarao karlovačkom generalu. Tako su Lika i Krbava istom 1714. godine postale dio hrvatske Vojne krajine.[385]

Poslije spomenutih promjena počela se Lika uređivati kao jedna od krajiških pokrajina. U prvom redu u njoj je organizirana vojska prema područnim sjedištima i jedinicama. Zatim je formirana sudska i mjesna vlast. Narod je dobio pravo da u svakom selu Like izabere svoga starješinu koji je pred vojnim vlastima bio odgovoran za red i mir u selu. Ličani između šesnaeste i šezdesete godine života bili su obavezni na vojnu službu. Grof Attems odabrao je za svoje sjedište Karlobag, dok su lički knez i zastavnik imali svoje sjedište u Smiljanu. S vremenom se pokazalo da su učinjene promjene išle za tim da se još više osigura poslušnost naroda, a ograniče njegove stare pravice na slobodan život.

Grof Attems kao zapovjednik Like bio je vrlo pristran čovjek, koji se u svim spornim pitanjima savjetovao samo sa austrijskim časnicima. Mentalitet ličkoga naroda nije niti shvaćao niti se ikada potrudio da mu postane razumljiviji. Zato su ga Ličani u više navrata tužili karlovačkom generalu. Kada takve tužbe nisu ništa pomogle, ponovno je došlo do narodne bune. Da se ubuduće onemogući narodni revolt, formiran je poseban odred od 200 vojnika na čelu sa kapetanom Pretzernom. Doznavši za taj odred, Ličani su se pobojali da su ponovno stavljeni pod upravu carske komore. Zato su ponovno krenuli u ustanak. Središte ustanka nalazilo se u Smiljanu, a vođa mu bijaše Jure Tomljenović. Ustanicima se doskora pridružiše lička sela Novi, Divoselo, Bilaj, Ribnik, Trnovac, Počitelj, Vrebac, Mogorić, Medak, Raduč, Lovinac, Gračac, Komić, Udbina, Bunić i Perušić. Dok su ustanici palili oficirske stanove, stigao je u Kanižu kaznani odred kapetana Pretzerna. Kada su ustanici krenuli ususret tome odredu, pozove Pretzern vođe pobune na dogovor. Kad su oni došli u njegov logor, dao ih je sve pohvatati i zatvoriti. Doznavši što se dogodilo s

---

385 *Vaniček F.*, Specialgeschichte der Militärgrenze, Bd. I, 154.

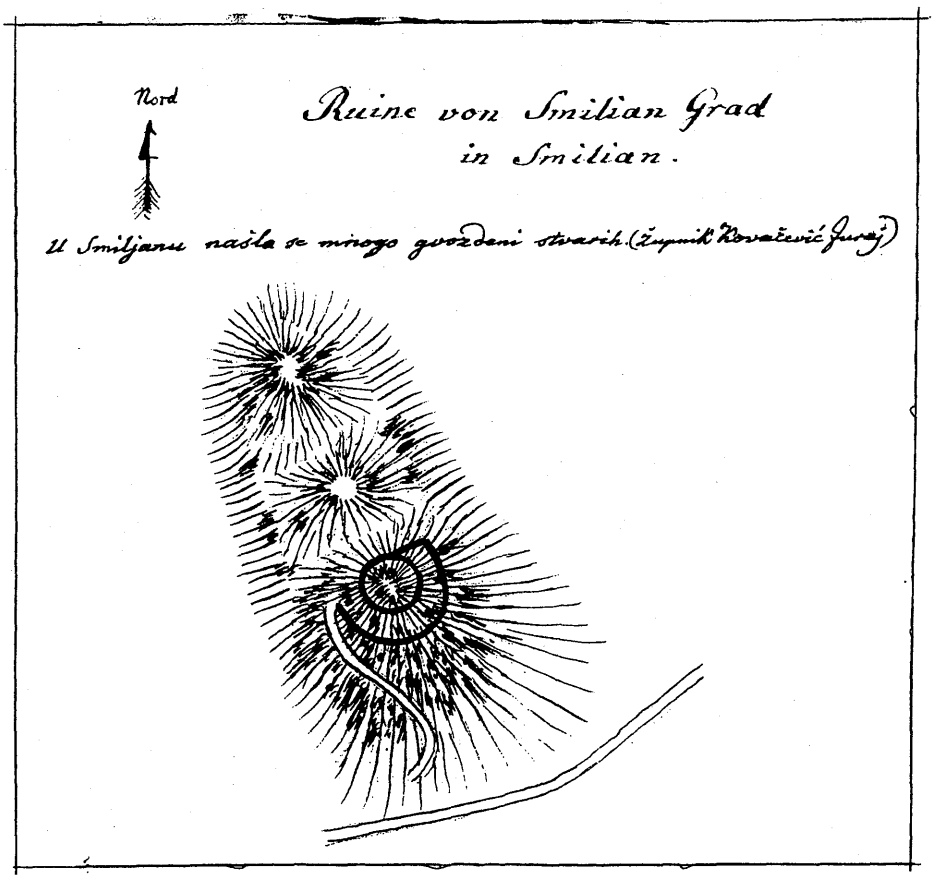

Ruševine staroga grada iznad Smiljana
(Skica I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

njihovim vođama, preplašeni ustanici su se razbježali, a Pretzernovi vojnici su im još pucali u leđa iz topova.[386]

Odmah nakon ove pobune digoše novi ustanak lički Bunjevci iz podvelebitskih sela. Pretzernov odred krene nato na Oštarije i razbije pobunjenike. Mnogi su Bunjevci nakon toga bili okrutno kažnjeni. Oni koji su izbjegli kaznenom odredu razbježali su se po velebitskim vrletima prometnuvši se u hajduke.[387] Takvih odmetnika bilo je u Lici i za vrijeme turske vlasti. Oni su u većini slučajeva smatrani narodnim osvetiteljima protiv turskih zuluma nad

[386] *Japunčić M.*, Kratka povijest Like i Krbave, op. cit. 40–41.

[387] *Japunčić M.*, Isto, 41.

nedužnim narodom. Neke od takvih junaka opjevala je i lička narodna pjesma. U novim prilikama lički hajduci bili su opet narodni osvetitelji, ali ovaj put protiv nasilja koga je provodila strana vojna vlast. Dakako, među ličkim hajducima bilo je i pojedinaca koji svoj poziv nisu shvaćali u smislu narodnih osvetitelja, već su nastupali kao obični razbojnici koji nisu birali svoje žrtve. Takvi hajduci bili su strah i trepet za sve stanovnike Like, jer od njih nitko nije mogao biti siguran.

Zimi 1732. godine sazvao je kapetan Pretzern narodni zbor u selu Kaniži. Na tom zboru svi starješine ličkih sela morali su se klečeći zakleti da nikad više neće poticati narod na pobunu. Povodom buna iz 1732. godine vođena je u Otočcu sudska rasprava. Osude vođa pobune bile su više nego okrutne. Jure Tomljenović osuđen je na smrt vezan uz konjski rep, a potom ga se imalo rasčetveriti. Njegov pomoćnik Vuk Gajić osuđen je na gubitak desne ruke, a potom i glave. Ostalim vođama pobune Mili Marasu, Iliji Šikiću, Dmitru Krajnoviću i Tomi Obradoviću imala se odsjeći glava. Osim toga, vođama pobune morale su se spaliti kuće i rastjerati obitelji. Nakon kraćeg vremena smaknuti su još seoski knezovi u Podlapcu i Mekinjaru, a njihove glave, nataknute na kolac, bile su izložene na mostu preko Like kod Bilaja.[388] Ovako drastične kazne narod je odbijao s užasom. Zbog toga su se ponovno neki Ličani prometnuli u hajduke.

Da bi se narod Like još više podvrgao stezi i poslušnosti krajiških komandanata, Dvorsko ratno vijeće iz Beča počelo je 1746. godine sprovoditi novo uređenje Krajine. Tada je taj dio Hrvatske proglašen carskom zemljom, a njezini stanovnici carskim podanicima sa izvanrednim obavezama. Svi muškarci na tom području bili su obavezni na vojnu službu. Provedba toga programa bila je povjerena princu Hildburghausenu kao novom vrhovnom zapovjedniku čitave Krajine.[389] On je doskora krajiški teritorij podijelio na četiri regimente ili pukovnije, koje su se isprva nazivale prema imenima njihovih zapovjednika, a zatim prema krajevima gdje su bile ustrojene. Tako su bile formirane slunjska, ogulinska, otočka i lička pukovnija. Svaka od tih pukovnija dijelila se na satnije i manje područne jedinice. Prilikom te podjele, negdašnje seoske knezove ili vojvode zamijenili su novoimenovani krajiški oficiri. Istovremeno je na čitavom području Krajine proglašen za službeni jezik njemački, pa većina Ličana nije ni razumjela govor svojih zapovjednika. Prema novoj uredbi svi Krajišnici bili su obavezni da se u doba mira sami brinu za hranu i odjeću, a u doba rata bila je to dužnost države. Za vrijeme rata Krajišnici su morali nositi vojnu »munduru« skrojenu prema uniformama ugarskih vojnika. Sve te mjere izazivale su među Ličanima veliko nezadovoljstvo. Najviše ih je smetalo doki-

---

388 *Vaniček F.*, Specialgeschichte der Militärgrenze, Bd. I, 231–236.

389 *Vaniček F.*, Isto, Bd. I, 487–512.

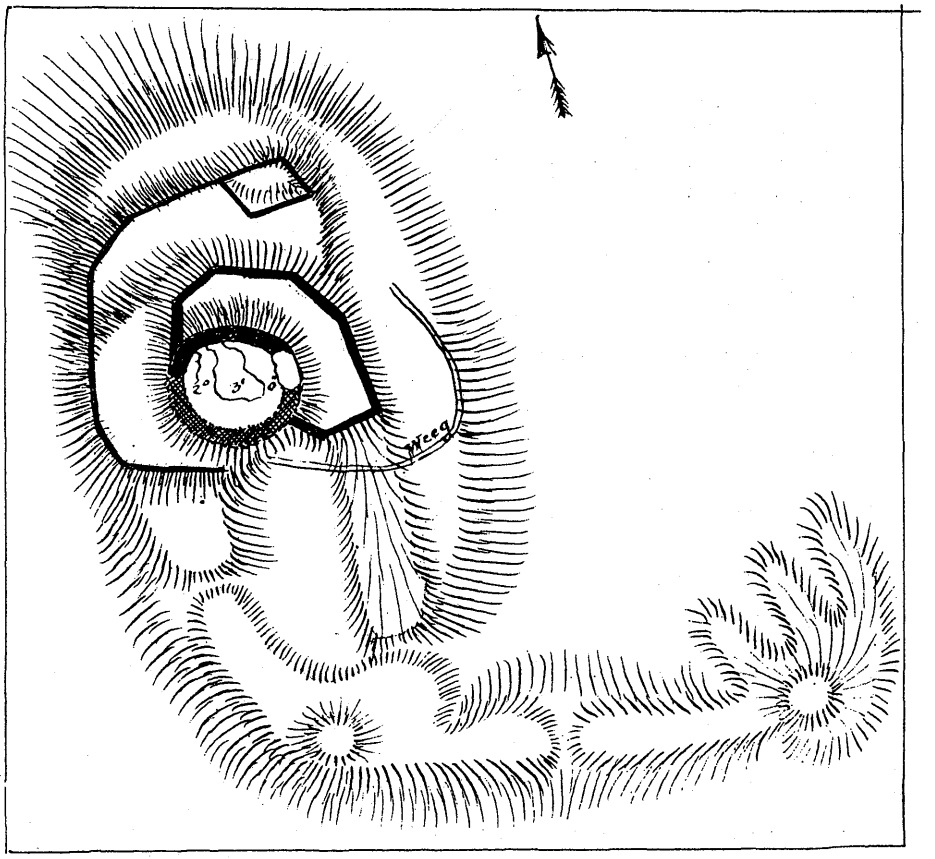

Ruševine grada Bogdanića u Lici
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

nuće njihove mjesne samouprave. Zbog toga je u narodu izbilo više buna. Njih su krajiške vlasti brzo i nemilosrdno ugušile.

Kako se Ličani nisu odazivali u vojnu službu, kako je to bilo određeno vojnim proglasom od 1746. godine, karlovačka komanda pozvala je 5. kolovoza iste godine sve muškarce Like na zbor u Jezeranama. Tamo su predstavnici ličkih sela morali, klečeći na zemlji, priseći da će svaka kuća iz njihovog sela dati najmanje po jednoga vojnika. Tom prilikom morali su obećati i to da tko to u njihovu selu odbije, tome će zapaliti kuću. Na takvu podlost krajiških vlasti pobuniše se prvo Brinjani. Oni su svoje časnike protjerali, a niže zapovjednike pohvatali. Brinjski ustanici krenuše potom prema susjednoj Stubici gdje se okupilo oko dvije tisuće njihovih pristaša. Karlovački general Šercer izdao je odmah zapovijed komandantu ličke pukovnije potpukovniku Depociju da taj ustanak što prije uguši. Šercer je u međuvremenu osobno stigao u

Otočac i pozvao pobunjenike da se raziđu. Pobunjenici su to prihvatili, ali su krajem kolovoza iste godine uputili u Beč izaslanstvo do sedam članova na čelu sa majorom Matešom Kuharićem. Kada je ta delegacija stigla u Beč, njezini članovi odmah su bili pohvatani i vraćeni u Karlovac na saslušavanje. Nakon toga vojni sud u Karlovcu donio je presudu da se desetak vođa pobune smakne, a sedam uputi na doživotnu robiju.[390] Narod Like ponovno se zgrozio nad tako okrutnom presudom. Poslije toga ponovno su neki ozlojeđeni Ličani napustili svoje domove i otišli u hajduke.

Strogost vojnih vlasti u Lici djelovala je vrlo nepovoljno na privredni i ostali razvoj zemlje. Zaostajao je promet, obrt i trgovina, propadali su i stari lički gradovi, a vojska je iz njih morala vaditi kamenje da bi iz toga materijala gradila nove objekte za krajiške časnike, vojne magazine ili tamnice. Iz Like je u to doba prema naredbi krajiške uprave sve što je bilo vrijedno zaplijenjeno i odnešeno u Graz ili Beč. Tom prilikom nestali su iz ličkih pismohrana mnogi vrijedni dokumenti iz turskih i postturskih vremena. Nastojanje Hrvatskog sabora da se Lika izdvoji iz sastava Krajine i pripoji banskoj Hrvatskoj ostalo je bez rezultata.

U doba mira Ličani su se najviše zanimali poljoprivredom. Oko svakog ličkog sela bilo je ponešto plodne zemlje, ali se od nje nije moglo živjeti. Zbog toga je ličko stanovništvo bilo prisiljeno da kao svoju glavnu gospodarsku granu njeguje stočarstvo. Zato je svaka lička kuća imala u svom toru bar desetak ovaca, a mnoge i više. Većina stanovnika podvelebitskih sela bavila se transhumantnim stočarstvom, što znači da su njihove ovce provodile ljetne mjesece na planinskim pašnjacima Velebita a preko zime odlazile su na zimovnike u toplije primorje. Preko proljeća i jeseni ličko blago ostajalo je u matičnim domaćinstvima gdje je paslo po okolnim pašnjacima. Ličko blago koje je ljeti odlazilo na planinske pašnjake južnoga Velebita susretalo se s ovcama koje su tamo stizale iz Bukovice i Ravnih kotara. Kada se broj ličkih i dalmatinskih ovaca na pašnjacima južnoga Velebita povećao do kritične mjere, počeli su među vlasnicima stada izbijati sporovi oko prava na planinsku ispašu. Svaka strana pozivala se na svoja starinska prava smatrajući da sporni pašnjaci pripadaju upravo njima. Sporovi koji su povodom toga vođeni kod nadležnih ličkih sudova teško su se rješavali, jer sudovi za te planinske terene nisu imali na raspoloženju precizne topografske karte iz kojih bi bilo vidljivo o kojim se pašnjacima zapravo radi. Zato su glavari podvelebitskih sela počeli pregovarati sa krajiškim zapovjednicima da se sastavi jedan prihvatljiv ugovor oko zajedničkih prava na planinsku ispašu na Velebitu. U međuvremenu se počelo raditi na vojnom premjeru zemljišta za topografsku kartu u mjerilu 1:28.800. Dalma-

---

[390] *Vaniček F.*, Isto, Bd. I, 500–506.

tinsko namjesništvo u Zadru predložilo je da se odluka o takvom ugovoru prepusti glavarima ličkih i sjevernodalmatinskih sela.[391]

Nakon što je o tome u određenim sredinama temeljito raspravljeno, sastavljene su dvije uredbe koje su se sadržajno dopunjavale. U Raduču je 29. srpnja 1775. godine prihvaćen tzv. Radučki zapisnik, a u Novigradu usvojen je 24. listopada 1776. sličan ugovor. Spomenutim aktima učinjen je kraj dotadašnjim nesporazumima. Dalmatinski stočari dobili su Radučkim zapisnikom garanciju da njihova stoka može dolaziti na 35 ličkih pašnjaka na Velebitu, Poštaku i Ličkom sredogorju, dok su lički stočari sa Novigradskim ugovorom stekli pravo na zimovnike svoga blaga po Bukovici i Ravnim kotarima. Tako su stočarska kretanja na području Like i oko Velebita dobila svoj prvi regulativni akt koji je važio sve do 1887. godine kada je počeo važiti noviji Gospićki ugovor.[392]

Kada je nakon tursko–austrijskog rata sklopljen mir u Svištovu, turska strana morala je Krajini odstupiti pojas zemljišta s istočne strane Plješivice. Tom prilikom Krajina je dobila Cetin, Drežnik, Lapac, Srb i Vagan. Iz spomenutih naselja odselilo je tada gotovo sve muslimansko stanovništvo u susjednu Bosnu. Nato su krajiške vlasti naselile ovamo nove doseljenike, većinom iz Like i Krbave. Turci su, dakako, bili vrlo nazadovoljni što su izgubili podplješivička mjesta, pa su ih 1809. godine pokušali preoteti. Ličani su taj pokušaj brzo spriječili. Krajiška vojska skupila se na Kuku i Vaganu, i, kada su Turci krenuli da tim pravcem prodru u Krbavu, Krajišnici su ih hrabro dočekali i razbili. Poslije toga neuspjeha Turci više nisu pokušavali prijeći preko Plješivice.[393]

Pojavom Napoleona na europskoj ratnoj sceni, austrijski car Franjo bio je prisiljen odstupiti Francuzima Liku i Krbavu zajedno s još nekim dijelovima južne Hrvatske. Komandant ličke vojne oblasti postao je tada pukovnik Marko Slivarić koji je imao sjedište u Gospiću. Kako jedan dio Ličana nije htio služiti vojsku pod francuskom vlašću, odlučiše se na seobu. Zato je u jesen 1810. godine skupina od oko 4.000 iseljenika napustila Liku i otišla u Srijem i Banat. Francuska uprava u Lici je za relativno kratko vrijeme učinila za ovaj kraj dosta korisnih zahvata. Sagrađeno je primjerice dosta novih cesta, mostova, škola i sl. Francuske vlasti pozvale su ličke hajduke da se vrate kućama bez

---

391 *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, Zbornik za NŽO JAZU, knj. 48, Zagreb 1980, 12–13.

392 Ugovor sklopljen na temelju previšnjih odlukah od 13. srpnja 1878 i 23. svibnja 1886 među kralj. državnim šumskim erarom, Zemaljskom vladom u Zagrebu i ličkimi občinami Zrmanja, Srb, Bruvno, Gračac, Lovinac, Medak i Gospić s jedne strane i ces. dalmatinskim namjesništvom u Zadru i dalmatinskimi občinami Knin, Kistanje, Skradin, Benkovac, Obrovac, Novigrad i Nin s druge strane. Gospić 1886.

393 *Japunčić M.*, Kratka povijest Like i Krbave, op. cit. 45–46.

bojazni da će im se išta dogoditi. Osim toga, svim ličkim selima vraćena je stara samouprava, pa su ponovno birani seoski starješine koji su dobili nekadašnje ovlasti. To je povećalo sigurnost među narodom. Ličke staje nisu se više morale noću ključati, a i gospodarska oruđa mogla su slobodno stajati po poljima bez bojazni da će ih tko prisvojiti. Tako je bilo u Lici do 1814. godine, kada je došlo do pada Napoleona i ponovne obnove austrijske vlasti u Krajini.[394]

Obnovom Krajine Ličani su nastavili podnositi nepravde koje su proisticale iz nerazumijevanja krajiških časnika prema ličkom stanovništvu. Kako austrijski oficiri u Lici nisu poznavali hrvatski jezik, nisu mogli ni doći u bliži doticaj s narodom kojim su upravljali. Zato Ličani nisu takve ljude slušali kao svoje istinske starješine, već iz straha da će za svaki neposluh biti okrutno kažnjeni. No i u tako nepovoljnoj sredini Ličani su znali sačuvati svoj pokrajinski identitet, svoj narodni jezik, tradicijsku kulturu i vjeru u bolju budućnost. Upravo u to kritično doba stanovništvo Like stiče sve elemente svoje regionalne posebnosti koje su mu dale jedinstveno i zajedničko ime – Ličani. Kada danas govorimo o tradicijskom liku stanovnika Like iz toga vremena, odmah pomišljamo na kršnu figuru Ličanina, tjelesno jakog i izdržljivog, sposobnog za suočavanje sa svim životnim teškoćama. U psihičkom pogledu Ličanin je bio uvijek druželjubiv čovjek, ali i dovoljno oprezan u doticaju sa strancima. On je zapravo nosio u sebi sve tipske osobine dinarskih gorštaka.

Ličani su kao svi Dinarci bili ponosni i odmjereni ljudi. Nisu voljeli rasipništvo, jer su uvijek bili siromašni. U svakodnevnom životu najviše su cijenili obiteljski život, zatim poštenje, prijateljstvo i susjedstvo. Lička narodna nošnja bila je usuglašena sa klimatskim odnosima toga kraja. Isto vrijedi i u pogledu narodne ishrane. Ličani su se nekoć hranili projom, mlijekom, sirom, krumpirom, grahom, kupusom, lukom i slaninom. Ličke žene u mnogom su nalikovale muškarcima. Bile su izdržljive, marljive i rađale mnogo djece. Zbog teškog načina života izgledale su obično starije nego što jesu. Ličko siromaštvo bilo je gotovo legendarno. Porodice sa malo zemlje i mnogo djece živjele su uglavnom od ovaca, od mlijeka, proje i sira. Zbog visokog nataliteta Lika 19. stoljeća postala je naša najviđenija emigracijska pokrajina. Iseljavanja su se odvijala u bogatije hrvatske krajeve, prvenstveno u Slavoniju. Dosta iseljenika odlazilo je u daleke prekomorske zemlje, ponajviše u Ameriku. Gdje god su stizali, Ličani su se dobro snalazili i posvuda se isticali kao pošteni i marljivi radnici. Treba reći i to da su pozitivne karakteristike Ličana s vremenom uvidjeli i austrijski vojni krugovi. Zato su pojedini Ličani, kao krajiški časnici, napredovali do visokih vojnih položaja.

---

394 *Vaniček F.*, Specialgeschichte der Militärgrenze, Bd. III, 247 i dalje.

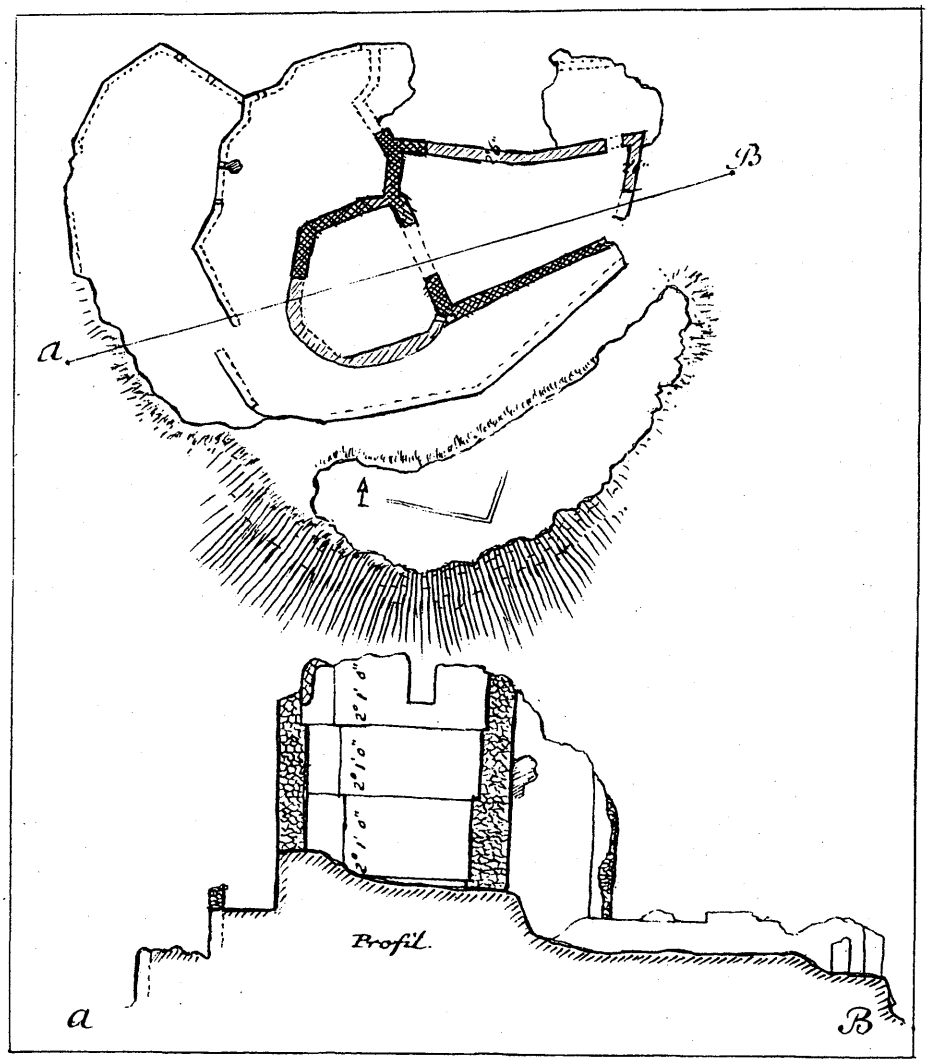

Ostaci grada Bilaja u Lici
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

Gledajući na Ličane iz aspekta etnografije i znanstvenih disciplina koje mogu pokazati njihovu posebnost u odnosu na ljude iz susjednih krajeva Hrvatske, vidi se da se oni u mnogim pojedinostima razlikuju. Osim spomenutih različitosti u načinu privređivanja, običajima, odijevanju, ishrani i sl. Ličani se od svojih susjeda izdvajaju i prema načinu govora. Oni prema narodnom

shvaćanju ne govore već »viču«, što kazuje da im je razgovor glasan, rečenice kratke, jasne i jednostavne. Mlađi Ličani govore temperamentnije od starijih. U dijalozima često se nadmeću, što ponekad dovodi do sukoba sugovornika. Stariji Ličani, napose iskusniji starci, govore smirenije i odmjerenije. Kada pripovijedaju, paze da ne kažu ono što bi ih moglo dovesti u kakvu nepriliku. Zato se u ozbiljnijim raspravama čuvaju jasnog ili otvorenog opredjeljivanja. Ukoliko se od njih takvo izjašnjavanje traži, oni će to učiniti uvijeno, u obliku jezične forme »nije da je« ili »nije da nije«. Isto tako, kada pričaju o nekim događajima, izbjeći će o tome svoje svjedočanstvo, već će pripovijedanje popratiti uobičajenim riječima »tako se govori« ili »tako se čuje u narodu«. Ovakva opreznost u govoru nastala je iz narodnog iskustva pod turskim i krajiškim upravljačima, kada se za svaku neodmjerenu riječ moglo skupo platiti.

Ličani su stekli glas vrlo druželjubivih ljudi koji se znaju dobro zabavljati. Lička sijela, prela, kola i pjesme najbolje to potvrđuju. Narodne pjesme Ličana glasovno su siromašne, ali se zato dobro uklapaju u prirodni ambijent krša. Ličko zajedništvo najviše je dolazilo do izražaja u slučajevima iseljavanja. Poznato je da se Ličani izvan zavičaja međusobno pomažu i udružuju u zavičajna udruženja. Lička ljubav prema rodnoj grudi, ličkom kamenu, Velebitu, kolijevci iz koje su potekli, upravo je dirljiva. Treba priznati da mnogi ljudi iz ostalih pokrajina Hrvatske ne nose u sebi tako razvijen osjećaj odanosti prema zavičaju kao što je to slučaj s Ličanima. Sve to potvrđuje da su Ličani do 19. stoljeća postali svojevrstan pojam regionalne populacije Hrvatske i da su do toga vremena u potpunosti uobličili svoj pokrajinsko–etnografski entitet. Istom od toga vremena počinje se primjećivati njihovo raslojavanje prema nacionalnom opredjeljenju.

Živeći pod krajiškom upravom Ličani su u više navrata zahtijevali od Hrvatskog sabora da ih pripoji pod bansku vlast. U tom pogledu najviše je njihove interese zastupao hrvatski ban Josip Jelačić. On je Ličanima isposlovao niz olakšica da im život pod krajiškom upravom bude lakši i snošljiviji. Kada su se prilike u tadašnjoj Europi počele mijenjati, napose u odnosu prema Turskoj, Hrvatski sabor ponovno se obratio kralju sa zamolbom da se Krajina ujedini sa banskom Hrvatskom. Na taj saborski zahtjev kralj je odgovorio da Krajinu smatra dijelom kraljevine Hrvatske, ali da postojeće prilike i sigurnost zemlje ne dopuštaju takvo pripojenje.[395] Međutim, takav čin postao je samo pitanje vremena. Kada je 1865. godine u Hrvatski sabor izabrano 55 zastupnika iz Krajine, vojna vlast na tom području praktično je prestala. Konačno je kralj Franjo Josip 8. rujna 1873. objavio carski dekret o razvojačenju svih dijelova Krajine, a 1881. godine uslijedio je novi manifest o sjedinjenju Krajine s

[395] *Japunčić M.*, Kratka povijest Like i Krbave, op. cit. 52.

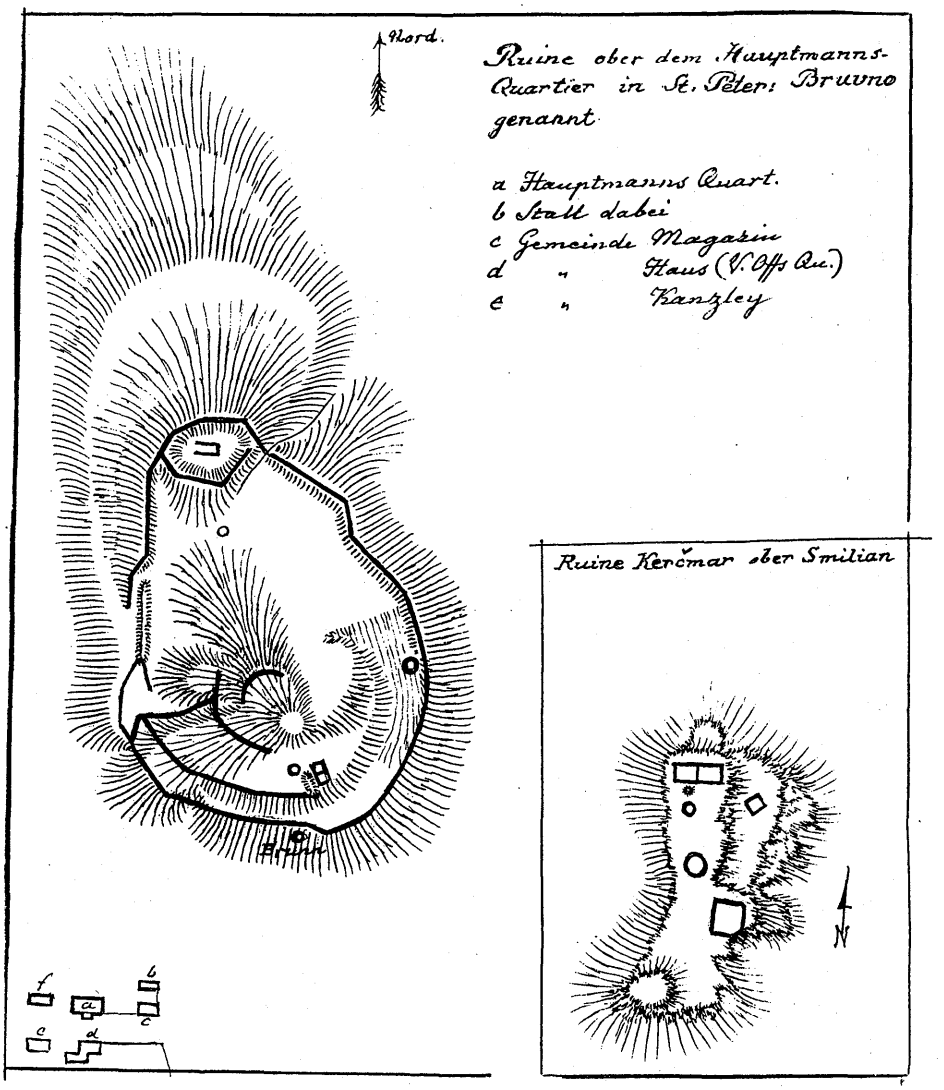

Ruševine starih ličkih gradova u Bruvnu i Krčmaru kraj Smiljana
(Crtež I. Kukuljevića iz Arhiva HAZU u Zagrebu)

kraljevinom Hrvatskom.[396] Odmah potom imenovan je i prvi ličko–krbavski župan, nakon stanke od gotovo 350 godina. Tu čast dobio je Marko Kasumović,

[396] *Čulinović F.*, Državnopravni razvitak Vojne krajine, Rad JAZU, knj. 356, Zagreb 1969, 47.

a nakon njega Bude pl. Budisavljević. Time se Lika i Krbava stupile u doba svoje najnovije povijesti.

Uspostavom županijske vlasti počinju se u Lici stvarati sasvim drukčiji uslovi života. Ličani su od toga vremena prestali biti vojni ljudi, nestalo je krajiške stege, a umjesto vojne pokornosti počeli su djelovati novi organi mjesne samouprave. Od toga vremena Ličani se počinju okretati svojim svakodnevnim brigama, a ponajviše napretku privrede. Dok je zemljoradnja u Lici oduvijek bila ograničena nedostatkom obradive zemlje, uslovi za stočarstvo bili su gotovo neograničeni. Ličani su se stoga ponovno okrenuli stočarstvu kao svojoj tradicionalnoj privrednoj grani. Daljnjim povećavanjem broja ličkoga blaga još su se više razmahala dotadašnja stočarska kretanja, napose ona oko Velebita. Obzirom da su Radučki zapisnik i Novigradski ugovor u novonastalim prilikama postali nedostatni, na inicijativu ličkoga velikog župana Bude Budisavljevića donesen je novi akt, koji je ličkim stočarima omogućio da se uspješnije nego ranije mogu baviti transhumantnim stočarstvom. Spomenuti akt imao je naslov »Gospićki ugovor«, a stupio je na snagu 8. prosinca 1887. godine. Objavljen je u obliku tiskane knjige sa topografskim kartama Velebita u mjerilu 1:25.000.[397] Gospićki ugovor imao je 35 članaka u kojima su iznijete sve odrednice narodnoga prava iz oblasti transhumantnog stočarstva. U uvodnom dijelu toga ugovora kaže se da on jamči ličkom blagu pravo na zimsku ispašu na dalmatinskim pašnjacima Bukovice i Ravnih kotara, te pravo dalmatinskim stadima na nesmetanu ispašu na južnom Velebitu. Kao temelj ugovora spominju se sve ranije uredbe iz 18. stoljeća. Nakon uvodnih napomena prelazi se na glavni ugovorni dio. Tu se kaže da dalmatinske općine Knin, Kistanje i Obrovac priznaju ličkim stočarima pravo da preko zime mogu napasati svoja stada na desnoj obali Zrmanje te duž obale Morlačkoga kanala od Priveza do Tribnja. Za tu uslugu lička ugovorna strana jamči dalmatinskim stočarima pravo da preko ljeta mogu koristiti ličke i velebitske sezonske pašnjake. Na njih preko ljeta može doći do 60.000 dalmatinskih ovaca i to 35.000 na pašnjake južnoga Velebita, a 25.000 na pašnjake Poštaka i Ličkoga sredogorja. Obje ugovorne strane, kaže se u ugovoru, svjesne su da će prilikom prolaza tolikog broja ovaca doći do povreda privatnih posjeda. Zato se apelira na obostrano razumijevanje i suzdržljivost dok se ne sastave dodatne ugovorne upute.

U daljnjem tekstu Gospićkog ugovora govori se o pašnjacima Like i Velebita na kojima će zajednički pāsti ličko i dalmatinsko blago. Jednu grupu tih pašnjaka čine oni koji se nalaze uzduž velebitskog nadgorja na prostoru između Visočice i Vučjaka. Drugu grupu čine pašnjaci koji se prostiru na potezu od Poštaka do Kremena. Uz opis svakog od 35 ličkih pašnjaka predviđenih za ljetnu

---

[397] Usp. bilješku 392.

Gospodarska zgrada sa kolnicom u Smiljanu (Snimljeno 1905. g.)

Stara lička kuća u Smiljanu pokrivena slamom (Snimljeno 1905. g.)

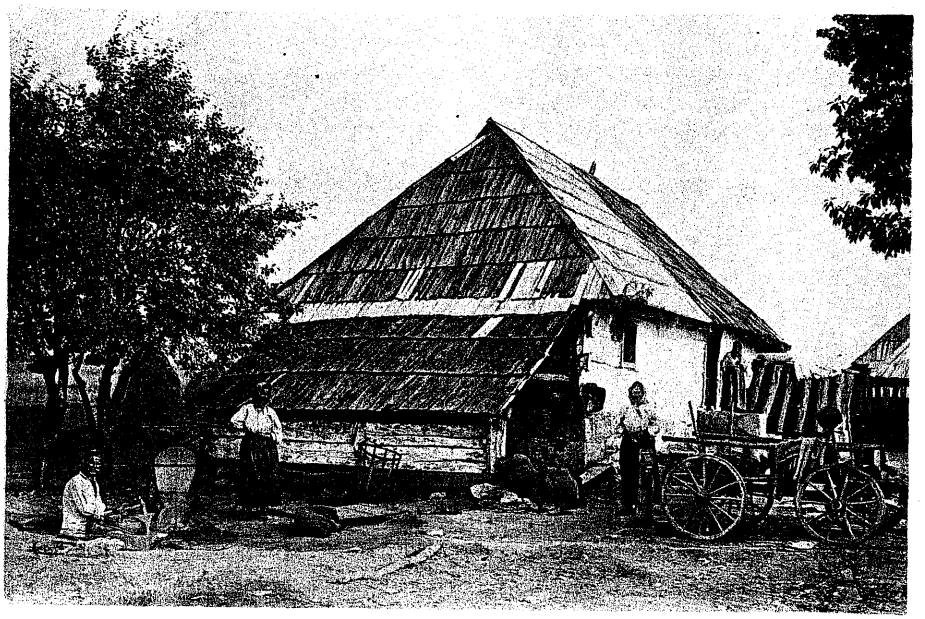

Kuća kovača Anića u Barletama pokrivena šindrom (Snimljeno 1906. g.)

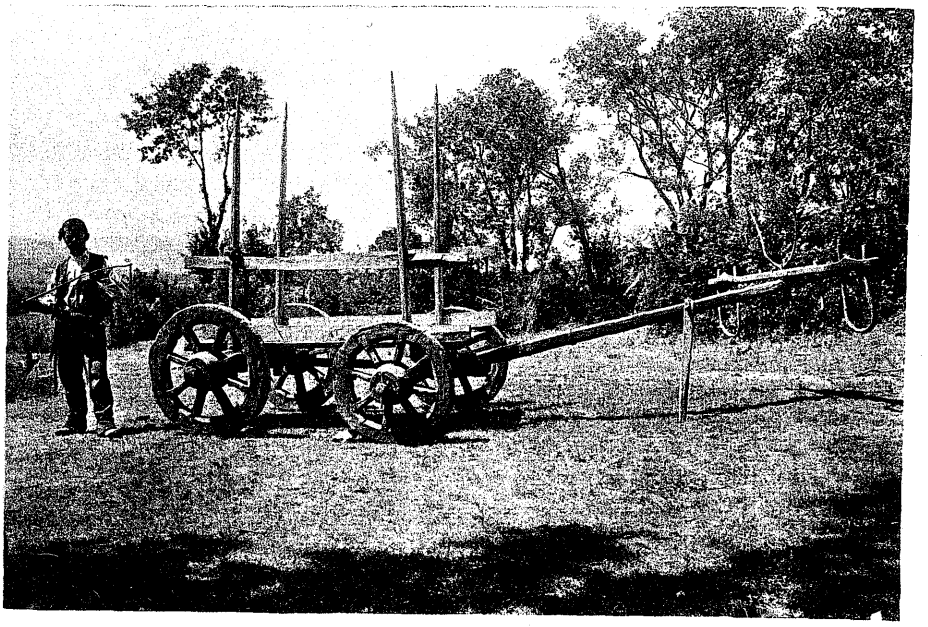

Lička drvena kola za prijevoz sijena (Snimljeno 1905. g.)

Lička stambena kuća sa pritorkom i podrumom (Snimljeno u Barletama 1906. g.)

Vršidba žita na gumnu (Snimljeno u Barletama 1906. g.)

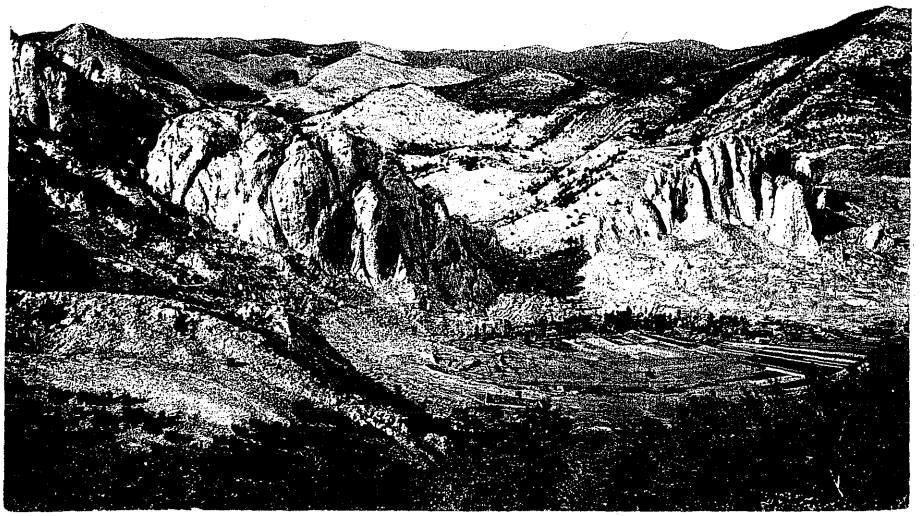

Naselje Ravni Dabar na sjevernom Velebitu (Snimljeno 1914. g.)

Nastamba za stočare na Velikom Rujnu (Snimljeno 1908. g.)

Ličko selo Krasno sa obronaka sjevernog Velebita (Snimljeno 1909. g.)

Ograđeni vrtovi na Libinju pored stočarskih koliba (Snimljeno 1909. g.)

Starinski način žetve žita u Lici pomoću srpova (Snimljeno 1909. g.)

Lička stočarska koliba na Strugama na južnom Velebitu (Snimljeno 1905. g.)

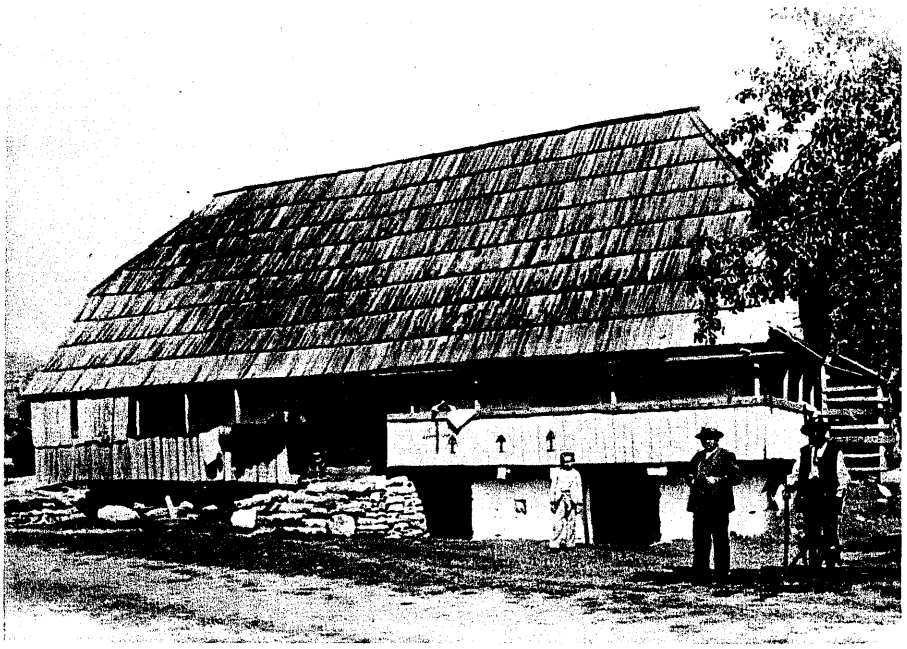

Stara lička kuća u Donjem Pazaristu (Snimljeno 1905. g.)

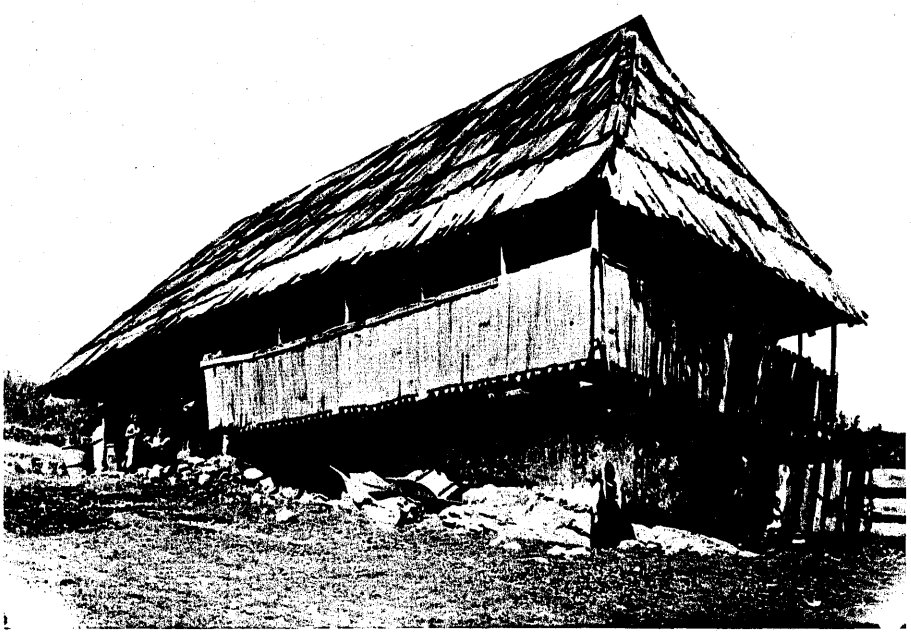

Stara ličkа kuća iz Kutereva podignuta 1680. godine (Snimljeno 1904. g.)

Ličanin u starinskoj narodnoj nošnji (Snimljeno 1907. g.)

Baljković Gerasim iz Plavna. Romanski crnovlaški tip (Snimljeno 1904. g.)

Ličanke u starinskoj narodnoj nošnji (Snimljeno 1907. godine)

Franić Božo iz okolice Gospića. Tip ličko–bunjevačkog Hrvata (Snimljeno 1906. g.)

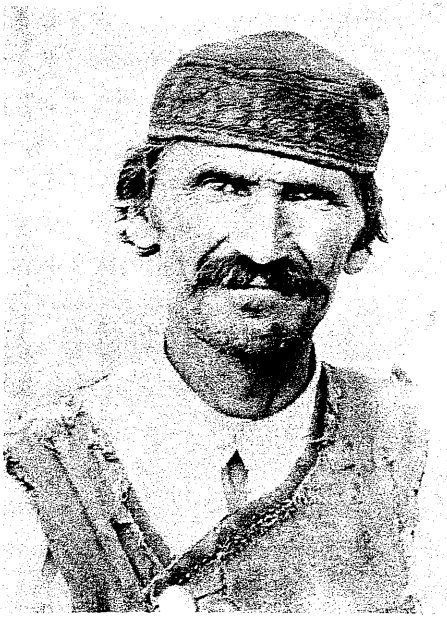

Mandić Savo iz okolice Smiljana. Romanski crnovlaški tip (Snimljeno 1904. g.)

Milković Ante iz okolice Pazarišta. Tip ličkoga Bunjevca (Snimljeno 1906. g.)

Tip ličkoga gorštaka crnovlaškoga podrijetla (Snimljeno 1907. g.)

Ličani bjelovlaškoga podrijetla obučeni u bijelu vunenu i krznenu odjeću (Snimljeno 1903. g.)

Tip Ličanina sa tragovima avarskog podrijetla (Snimljeno 1907. g.)

Tip ličke Bunjevke u svečanoj narodnoj nošnji (Snimljeno 1909. g.)

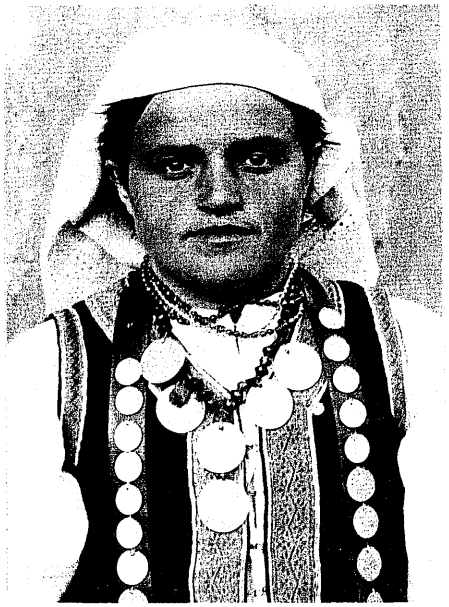

Ženska nošnja iz gornje Zrmanje. Osjeća se primorski utjecaj (Snimljeno 1906. g.)

Tip ličke djevojke iz okolice Lovinca (Snimljeno 1908. g.)

Dva Ličanina, jedan u bjelovlaškoj a drugi u crnovlaškoj narodnoj nošnji (Snimljeno 1908. g.)

Lički pastir sa Velebita bunjevačkoga podrijetla iz D. Pazarišta (Snimljeno 1906. g.)

Ličke djevojke (đendaruša i cekinuša) iz Bogdanića (Snimljeno 1905. g.)

ispašu, Gospićki ugovor sadržavao je poseban tabelarni pregled u kojem je svaki od ličkih pašnjaka klasificiran i označen pobližim granicama. Spomenute tabele sadrže podatke o pašnjačkim površinama, postojećim zabranima, mjestima za napajanje blaga, dopuštenim plandištima i sl. U daljnjim članovima Gospićkog ugovora govori se o načinima naplate travarine, o stočarskim ispravama, o postupcima u slučaju zloupotrebe, o pravu na podizanje planinskih koliba i dr. U završnim odredbama ugovora traži se obostrano pridržavanje svega dogovorenog.[398]

Gospićki ugovor važio je oko 30 godina kao važan akt prema kojem se upravljalo ličko narodno gospodarstvo na području stočarstva. Kada se početkom 20. stoljeća broj ličke stoke počeo smanjivati, Gospićki ugovor izgubio je raniju važnost. Tada su počeli izostajati lički silasci na zimovnike u sjevernu Dalmaciju. Dalmatinski stočari iz Ravnih kotara i Bukovice koristili su i nadalje svoje prvo na izdig ovaca na južni Velebit. U novije vrijeme i ti izdizi počeli su jenjavati. Tako je pomalo napušten stari način tisućljetnog iskorištavanja planinskih pašnjaka na Velebitu. Nažalost, prava zamjena za tu privrednu granu Like nije ostvarena sve do naših dana. Pokušaj da se gospodarski napredak Like unaprijedi razvojem industrije, svakako je najveći promašaj za opće dobro toga kraja.

Na koncu ovoga rada potrebno je još jednom osvrnuti se na današnje stanovništvo Like. Ono je, kao što je poznato, podijeljeno na ličke Hrvate i Srbe. Kako su oni međusobno raspoređeni na prostoru Like i Krbave najbolje se može vidjeti iz etničke karte koju je S. Pavičić priložio svojoj knjizi o seobama i naseljima Like. Iz te karte razabire se da je ličko žiteljstvo, obzirom na nacionalnu pripadnost, prilično izmiješano. Pomnim studijem spomenute karte zapažaju se veća ili manja područja gdje živi pretežito ili isključivo hrvatsko ili srpsko stanovništvo. Uopćeno se može reći da u sjevernom dijelu Like pretežu Hrvati, a u južnom Srbi.

Krajevi južno od grebena Male Kapele naseljeni su pretežito srpskim žiteljstvom. Na tom području nalaze se Škare, Doljani, Založnica, Rudopolje, Vrhovine, Babin Potok, Crna Vlast i Turjanski. Južnije od pojasa spomenutih srpskih naselja pruža se kraj u kome dominira hrvatsko stanovništvo. Ta zona počinje od Otočca te se nastavlja preko Prozora, Čovića, Sinca i Lešća do blizu Turjanskoga. Na području Brloga žive pretežno Srbi, no i na tom prostoru ima ponešto Hrvata. Od Brloga prema Velebitu te dalje do morske obale žive uglavnom Hrvati Bunjevci. Brinjski kraj također je naseljen Hrvatima. Srba ima ponešto i to na jugu prema Brlogu. U Krasnom žive hrvatski Bunjevci, a u susjednom Kuterevu Hrvati iz sjevernih krajeva. Hrvata ima i u donjem Kosinju te u

---

[398] *Marković M.*, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, op. cit. 14–23.

Bakovcu, a Srba u Gornjem Kosinju i Lipovu Polju. Široko područje ipod Velebita, koje zahvaća zemljište oko Pazarišta, naseljeno je hrvatskim Bunjevcima. Srba na tom području ima oko Smiljana. Hrvati nadalje dominiraju na širem području oko Perušića. Ovdašnje stanovništvo nije istoga podrijetla. Ono što živi oko Janjča potječe iz Bosne, a bliže Perušiću ima dosta Bunjevaca i hrvatskih starosjedilaca koji potječu iz vremena srednjega vijeka. Srba ima istočnije od Gospića oko Ostrovice te dalje prema jugu. Okolica Brušana i Ribnika naseljena je ponovno Hrvatima koji potječu od doseljenika iz sjevernijih krajeva Hrvatske.

Južni krajevi Like naseljeni su pretežno srpskim stanovništvom. Hrvata ima u nekoliko većih ili manjih oaza kao primjerice oko Lovinca, Sv. Roka, zatim kod Gračaca, Dubokog Dola i Vrela. Srbi dominiraju na čitavom području Krbave. Iznimke su Bunić, Podlapac i Udbina gdje ima dosta Hrvata. Sa istočne strane Plješivice gotovo sva naselja naseljena su Srbima. Hrvata ima oko Donjega Lapca i Brotnje. To je u najkraćim crtama slika geografskoga rasporeda ličkoga stanovništva s obzirom na njegovo nacionalno opredjeljenje.

Kao zaključak na kraju ovoga rada spontano se nameće pitanje: što se može reći o stanovništvu i naseljima Like iz aspekta povijesne geografije? Odgovor na to pitanje proizlazi iz čitavog prethodnog sadržaja. Vidjeli smo da je područje današnje Like, tijekom svih prapovijesnih i povijesnih razdoblja, činilo jedinstvenu prirodnu i populacijsko–naseobinsku cjelinu. Zato su ovdašnji ljudi i njihova naselja bili uvijek pomalo različiti u odnosu na okolne krajeve. Lika, prema tome, nije nastala kao ustanovljena pokrajina, već kao prirodno zadana i geografski uslovljena regija. Krško tlo toga kraja sa svojim popratnim pojavama davalo je uvijek svojim stanovnicima neizbrisiv, jedinstven i specifičan biljeg. To se zapaža iz svih faza prošlosti o kojima smo govorili.

Važno je uočiti da su se ovdjašnji ljudi oduvijek opredijelili za stočarstvo kao osnovnu granu svoga privređivanja. Može se reći da drukčiji izbor nisu ni imali. Orijentacija prema stočarstvu stalno se ponavlja i u kasnijim vremenskim fazama. Obzirom na geografski položaj, konfiguraciju ličkoga zemljišta, godišnji raspored vegetacije između primorja i zaleđa, nomadizam i transhumancija postali su tu gospodarska nužnost. Ovdašnji ljudi stjecali su takva iskustva tisućljećima. Buduća gospodarska orijentacija Like morat će sigurno slijediti moderna iskustva naprednijih gorskih krajeva Europe, no pri tom se ne bi smjelo gubiti iz vida ni ovo tisućljetno narodno iskustvo.

Lička naselja teško se mogu uspoređivati s bilo kojom drugom pokrajinom Hrvatske. Ona su, kako smo vidjeli, mnogo puta podizana, rušena i ponovno obnavljana. Svako povijesno razdoblje davalo im je svoje obilježje, no postoje i neke konstante koje su važile u svim vremenima. Lika je uvijek bila zemlja bogata kamenom i drvom. Zato ta dva elementa dominiraju kao tradicijski građevinski materijal Like. To se može pratiti na ličkim naseljima od japodskih

gradina do najnovijega vremena. Lička tradicijska kuća bila je obično prizemnica sastavljena iz balvana. Rijetke jednokatnice podizale su se u donjem dijelu iz kamena, a u gornjem iz balvana. U objektima građenim na kat, u prizemnom dijelu boravilo je blago, a na katu su stanovali ljudi. Lička naselja rijetko su kada gomilastoga tipa. Ukoliko se kuće javljaju u skupinama, obično se radi o mlađim naseobinama nastalim raseljavanjem iz obližnjih starijih sela. U takvim naseljima žive obično porodice istoga prezimena koje su u bližem ili daljnjem srodstvu.

Iz svega što je već rečeno o stanovništvu Like može se zaključiti da ono većinom potječe od stanovnika naših dinarskih oblasti. To stanovništvo u znatnoj mjeri čine potomci onih Romana koji su na tom prostoru preživjeli propast Rimskoga carstva i koji su pod imenom Vlasi ušli u našu srednjovjekovnu populaciju. Spomenuto romansko ili vlaško stanovništvo bilo je očito brojnije nego što su to iskazivala naša dosadašnja povijesna istraživanja. Dinarski Vlasi bili su tijekom čitavog srednjega vijeka nomadski stočari koji su živjeli bez stalnih naseobina vezani za svoja stada. U zapadnim krajevima Dinarida obitavali su tzv. bijeli Vlasi, koji su to ime dobili po tome što su se odijevali u bijelu vunenu odjeću. U istočnim područjima Dinarida živjeli su njihovi srodnici crni Vlasi, koji su nosili crnu vunenu odjeću. Hrvati se za razliku od vlaškoga stanovništva nikad nisu bavili nomadskim stočarstvom, već su uvijek živjeli po stalnim naseljima. Bijeli Vlasi, koji su u srednjem vijeku živjeli oko Velebita i Dinare, bili su rimokatolici, dok su crni Vlasi bili dijelom bogumili, a dijelom pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti. Takav raspored između bijelih i crnih Vlaha poremetili su Turci koji su u 16. stoljeću doprli do Like. Turci su u zaposjednute krajeve Like doveli veliko mnoštvo crnih Vlaha iz istočnih dinarskih oblasti. Oni su uglavnom bili pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti. Doseljeni crni Vlasi služili su Turcima u njihovim pomoćnim četama protiv krajiške vojske. Kada je turskoj vladavini u Lici došao kraj, najveći broj crnih Vlaha pobjegao je na krajišku stranu. Kasnije su krajiške vlasti tim istim stanovništvom naseljavale opustošenu Liku i Krbavu. Zbog pripadnosti pravoslavnoj vjeroispovijesti, lički crni Vlasi opredijeli su se kasnije za srpsko nacionalno osjećanje i oni danas čine tzv. ličke Srbe.

Lički Hrvati imaju također dosta raznoliko podrijetlo. Najmanje je onih koji potječu od strohrvatskih rodova iz vremena srednjega vijeka. To stanovništvo je prilikom upada Turaka postradalo ili se iz Like odselilo. Više ima Hrvata koji potječu od mlađih doseljenika iz sjevernijih krajeva Hrvatske, prvenstveno iz Gorskoga kotara. Najveći broj Hrvata na području Like potječe od tzv. bijelih Vlaha. Među tim stanovništvom najviše ima bunjevačkih porodica koje su u Liku doselile iz primorja. Sve bjelovlaške porodice rimokatoličke vjeroispovijsti priklonile su se tijekom vremena hrvatskom nacionalnom osjećanju.

Prema tome, današnje stanovništvo Like čine Ličani, koji se međusobno razlikuju prema vjeroispovijesti, a ne prema pripadnosti etničkim Hrvatima ili Srbima. Podjela Ličana na Hrvate i Srbe nije dakle utemeljena na njihovim etničkim razlikama, već na njihovoj vjerskoj opredjeljenosti. Ta činjenica ne bi trebala ometati Ličane da žive i dalje u slozi i međusobnom uvažavanju. Zaključujući time ovaj rad smatram da je on u svojoj povijesno–geografskoj retrospektivi dao ispravno tumačenje onoga dijela ličke prošlosti, o kojem dosadašnji autori nisu bili dovoljno otvoreni ili jasni.

About the Ethonogenesis of the Lika Population

(Summary)

Today Lika is a Croatian historical region, which already in the ancient times had had its specific populations. In the 1st century a. C. this area was joined the Roman province Illyricum. It was inhabited by the Iapodes, an Illyrian tribe the Romans had a lot of problems to conquer. During the time of the Roman domination in the Illyricum the Iapodes were put under the influence of romanization. After the fall of the Roman Illyricum Lika was inhabited by Goths, Slaves, Avarians and, at last, by the Croats. The Roman population of these parts didn't vanish, but lasted here as a cattle–breeding element moving constantly around with its herds. After the Croats had conquered the Avarians and organized their control in the western parts of the former Illyricum, in the Lika area they formed three tribal states, Lika, Krbava and Gacka. These states were ruled by a special ruler called a »ban«. In the Middle Ages Lika was settled by the Old–Croatian clans, gathered around their tribal states. These medieval states were called Lika, Krbava, Gacka, Brinje, Bužani, Hotuča, Odorje, Lapac, Srb and Podgora. During the Middle Ages the Avarian people were completely assimilated with the Croats, while the Roman Wlachs /or the white Wlachs/ still lived apart from the Croats.

When the Turks had conquered Bosnia and Hercegowina, a lot of the Black Wlachs started to move to the western parts of the Balkan Peninsula. By their origin they were similar to the White Wlachs, the aboriginals of this region, but, because of their coming from the central parts of the Balkan Peninsula, they were members of the Eastern Orthodox Church. The Turks used them as soldiers in their auxiliary troups. With these troups they gradually conquared Croatian land moving westwards. Until the 16th century the Black Wlachs have inhabited a large part of the Croatian land; they have also spread about the Lika and Krbava territory. Many historical documents give us a lot of information about it. These documents mention the Black Wlachs only by the name »the Schizmatic Wlachs« and never by the name »Serbs«. In the fact, ethnical Serbs never moved westwards to the Croatian country. There is no historical confirmation of such a settlement. After their defeat at Vienna 1683. the Turks started to withdraw from Croatia to the east. The Black Wlachs, who came with them to Croatia, didn't follow them to Bosnia this time, but changed their side, entered the military forces of Krajina /»the Frontier«/ and stayed living at the same places. From that time many of Lika and Krbava inhabitants are members of the Orthodox Church. This Orthodox population never claimed to be Serbian, until the Orthodox Church started to proclaim being a national Sebian Church. Orthodox priests started to consider their belivers as Serbe; from that time the Orthodox Wlachs changed their name into the Serbs of Lika. Croats, who live in Lika today, mostly descend from the aboriginal White Wlachs, which, being members of the Roman Catholic Church, assimilated

with the ethnical Croats. Most of the Cratian families are »Bunjevci« /a White Wlach tribe/, who came to Lika from the Adriatic coast.

At the end we can conclude that the modern Croatian or Serbian populations of Lika have a scientifically established history. The Croatian inhabitants descend from the Old–Croatian clans which lived here during the Middle Ages. The Serbs of Lika aren't ethnical Serbs, but the Orthodox Black Wlachs who moved into these parts in the 16th century together with the Turks. The historical documents always do call them »the Schizmatic Wlachs«, and they were also named so by the Krajina government. At the beginning of the 19th century, when the Orthodox Church proclaimed itself as a national church of all the Serbs, the Orthodox Lika inhabitants had to become Serbs, although they have no historical connection with the real ethnical Serbs. Today, their descendants consider themselves only as Serbs, and they have completely forgotten their primarly Wlach origin.